

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร” ผู้ศึกษาได้ศึกษาและค้นคว้าเอกสาร และรายงานการวิจัย ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้านำเสนอเนื้อหาตามลำดับ ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการพัฒนา
- ๒.๔ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม
- ๒.๕ ข้อมูลพื้นที่วิจัย
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับ ความหมาย แนวคิด และทฤษฎีดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของความรับผิดชอบต่อสังคม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับความหมายของความรับผิดชอบต่อสังคมนั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

กรมวิชาการ กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การรู้จักฐานะหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเองที่มีต่อสังคม ได้แก่ความรับผิดชอบต่อครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ประเทศชาติและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยปฏิบัติอย่างถูกต้อง เหมาะสม เกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม^๑

กรมสามัญศึกษา กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชนและสังคม บำเพ็ญประโยชน์และสร้างสรรค์ความเจริญให้ชุมชนและสังคมอย่างเต็มความสามารถช่วยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลที่จะเป็นภัยต่อสังคม ให้ความรู้ ความสนุกเพลิดเพลินแก่ประชาชนตามความสามารถของตน ช่วยคิดและแก้ปัญหาต่างๆของสังคม เช่น ความสกปรก การรักษาสาธารณสุขสมบัติ การเสียภาษี และการรับบริการจากสถานบริการต่างๆ^๒

---

^๑กรมวิชาการ, การสังเคราะห์รูปแบบการพัฒนาศักยภาพของเด็กไทยด้านความรับผิดชอบต่อสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙๖.

^๒กรมสามัญศึกษา, การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา เล่ม ๔ ชุดปฏิบัติการปลูกฝังคุณธรรมและสร้างค่านิยมพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๙), หน้า ๙๒.

กนก จันทร์ขจร กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง หลักการของความรับผิดชอบ คือ ความกล้า ความจริงใจ ความมีใจตั้งมั่น ความพอใจใฝ่รักในหน้าที่การงานให้สำเร็จตามความมุ่งประสงค์ และการยอมรับการกระทำของตนเอง^๓

คณะอนุกรรมการจัดทำคู่มือการปลูกฝังค่านิยมของกลุ่มนักวิชาการ กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การที่นิสิตนักศึกษามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและสังคมบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม และสร้างสรรค์ความเจริญงอกงามให้ชุมชนและสังคม^๔

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของความรับผิดชอบไว้ว่า “การยอมรับผลทั้งที่ดีและไม่ดีในกิจการที่ตนได้ทำลงไปหรืออยู่ในความรับผิดชอบของตน”^๕

วิทยา เศรษฐวงษ์ กล่าวว่า หมายถึง ความรับผิดชอบที่เข้าใจกันโดยทั่วไป ว่าจะผูกพันกับผลของการกระทำ มีการสรรเสริญและการประณาม รวมถึงการให้รางวัลและการลงโทษ เป็นความหมายที่บ่งชี้ถึงลักษณะที่พึงประสงค์ หรือลักษณะที่ควรจะเป็น หรือลักษณะที่น่าพึงปรารถนาแน่นอน ความหมายทั้งหมดนี้จึงเรียกว่า ความรับผิดชอบเชิงปทัสสถาน (Nonnative Responsibility)^๖

โสภภาพรณ อัครราศีวะโรจน์ ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า รู้จักหน้าที่และปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น ยอมรับในการกระทำของตนทั้งที่เป็นผลดีและผลเสีย ไม่ปิดความผิดให้ผู้อื่น คำนึงถึงความเสียหายที่เกิดจากการกระทำหรือคำพูดของตน และพร้อมที่จะปรับปรุงการกระทำให้ดีขึ้น^๗

ฟลิปโป (Flippo) กล่าวว่า หมายถึง ความรับผิดชอบ คือ ความผูกพันในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ และความสำเร็จนี้เกี่ยวข้องกับปัจจัย ๓ ประการ คือ พันธะผูกพัน หน้าที่การงาน และวัตถุประสงค์^๘

กูด Good กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ภาระหน้าที่ที่แต่ละคนครองอยู่ ซึ่งบุคคลจะรับไม่ว่าเป็นงานทั่วไปที่ได้รับมอบหมายหรืองานในหน้าที่ จะต้องทำให้บรรลุความสำเร็จ ถูกต้อง มีประสิทธิภาพและมีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ทำอย่างเต็มความสามารถสอดคล้องกับ

^๓กนก จันทร์ขจร, **คู่มือวัฒนธรรมวิถีชีวิตไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ กนก จันทร์ขจร สวัสดิการและการกุศล, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๕.

^๔คณะอนุกรรมการจัดทำคู่มือการปลูกฝังค่านิยมของกลุ่มนักวิชาการ, **คู่มือการปลูกฝังค่านิยม กลุ่มนักวิชาการ**, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิเคอาร์ท, ๒๕๒๕), หน้า ๔๔.

^๕ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๙๔๔.

^๖วิทยา เศรษฐวงษ์, แนวความคิดของชาร์ตว่าด้วยความรับผิดชอบ, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๔.

^๗โสภภาพรณ อัครราศีวะโรจน์, **ความหมายของความรับผิดชอบ**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.sahavicha.com/?name=blog&file=readblog&id=231[๑๐ ธ.ค. ๒๕๕๗].

^๘E. B. Fippo, **Management : A Behavioral Approach**, (New York : Allyn and Bacon, 1966), p 122.

ความมุ่งหมาย ต้องยอมรับทั้งความผิดพลาดและความสำเร็จ สามารถเชื่อถือได้ในเรื่องการปฏิบัติภาระหน้าที่^๙

สรุปได้ว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง คุณลักษณะของบุคคลที่แสดงออกมาในลักษณะของการมีความตั้งใจ ความพยายาม ความเอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบของสังคม มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆของสังคม บำเพ็ญประโยชน์สร้างสรรค์ความเจริญให้สังคมอย่างเต็มความสามารถ ช่วยกันดูแลรักษาสมบัติของส่วนรวม ช่วยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลที่จะเป็นภัยต่อสังคม งดเว้นการกระทำที่เป็นผลเสียหายแก่สังคม ให้ความช่วยเหลือและให้ความรู้ ความสนุกเพลิดเพลินแก่คนในสังคมตามความสามารถของตน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของสังคม ป้องกัน พัฒนา แก้ไขปัญหาต่างๆของสังคม ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง งดเว้นการกระทำอันเป็นผลเสียหายแก่ส่วนรวมและสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าแก่สังคม

๒.๑.๒ ประเภทของความรับผิดชอบ

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเภทของความรับผิดชอบ นั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

กรมการศาสนา ได้แบ่งความรับผิดชอบออกเป็น ๓ ประเภท^{๑๐}

๑. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรู้จักสำนึกในหน้าที่และบทบาทของตนเองโดยปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จลุล่วงด้วยความสามารถของตนเอง มีการวางแผนในการทำงาน เข้าใจแผนงาน และปฏิบัติตามแผนงานจนงานสำเร็จตามจุดประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมกันนั้นต้องยอมรับในผลกระทำของตนเองและยินดีหาวิธีแก้ไขถ้าหากมีข้อบกพร่องและทำงานให้เสร็จทันตามเวลาที่กำหนด

๒. ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หมายถึง รู้จักตระหนักถึงหน้าที่ของตนในครอบครัว ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบทบาทเพื่อความผาสุกของครอบครัว ร่วมกิจกรรมของครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความสุขความเจริญ

๓. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสังคม และปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสม และสร้างประโยชน์ให้แก่สังคมส่วนรวม รู้จักเสียสละหน้าที่ส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ปฏิบัติตนตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคม

กรมสามัญศึกษา ได้แบ่งประเภทของความรับผิดชอบออกเป็น ๔ ด้าน ด้วยกัน คือ^{๑๑}

๑. ความรับผิดชอบในการศึกษาเล่าเรียน หมายถึง การที่นักเรียนศึกษาเล่าเรียนจนประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทน เข้าห้องเรียนและส่งงานที่ได้รับ

^๙C. V. Good, *Dictionary of Education*, (New York : McGraw-Hill Book Company, 1973), p. 498.

^{๑๐}กรมการศาสนา, *คู่มือการศึกษาจริยธรรมระดับอุดมศึกษา ตอนที่ ๒*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๑.

^{๑๑}กรมสามัญศึกษาหน่วยศึกษานิเทศก์, *ชุดการสอนการปลูกฝังและการสร้างค่านิยมพื้นฐานเรื่องความรับผิดชอบ*, (กรุงเทพมหานคร : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๖๒ - ๖๙.

มอบหมายตรงตามเวลาที่นัดหมาย เมื่อมีปัญหาหรือไม่เข้าใจในบทเรียน ก็พยายามศึกษาค้นคว้า เมื่อทำแบบฝึกหัดผิดก็ยอมรับว่าผิด แล้วพยายามแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้องด้วยตนเองอยู่เสมอ

๒. ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษา รักษาผลประโยชน์เกียรติยศชื่อเสียงของสถานศึกษา ช่วยกันรักษาความสะอาดของสถานศึกษา ไม่ขีดเขียนฝาผนังห้องเรียน ห้องน้ำ แต่งเครื่องแบบนักเรียนเรียบร้อย ไม่ทะเลาะวิวาทกับนักเรียนโรงเรียนอื่น คอยตักเตือนเพื่อนที่จะหลงผิดอันทำให้โรงเรียนเสียชื่อเสียง เมื่อโรงเรียนต้องการความร่วมมือหรือความช่วยเหลือ ก็เต็มใจให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนตามความสนใจ และความสามารถของตนเพื่อสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียน เช่น เป็นนักกีฬา แต่งคำขวัญ เรียงความ และอื่นๆ

๓. ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หมายถึง การที่นักเรียนตั้งใจช่วยเหลืองานต่างๆ ภายในบ้านเพื่อแบ่งเบาภาระซึ่งกันและกันตามความสามารถของตน และรู้จักแสดงความคิดเห็น และปฏิบัติตนเพื่อความสุขและชื่อเสียงของครอบครัว ช่วยแก้ปัญหาการที่สมาชิกไม่เข้าใจกัน ช่วยครอบครัวประหยัดไฟฟ้า น้ำ อาหาร สิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้าน และอื่นๆ

๔. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและสังคมบำเพ็ญประโยชน์และสร้างสรรค์ความเจริญให้ชุมชนและสังคมอย่างเต็มความสามารถ ช่วยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลที่จะเป็นภัยต่อสังคม ให้ความรู้ ความสนุกเพลิดเพลินแก่ประชาชนตามความสามารถของตน ช่วยคิดและแก้ปัญหาต่างๆ ของสังคม

วิทยา เศรษฐวงษ์ อธิบายตามแนวคิดของชาร์ตซ์ Charse นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ได้อธิบายว่าเป็นลักษณะความรับผิดชอบตามความหมายเชิงข้อเท็จจริง (Fact Responsibility) ว่ามี ๔ ลักษณะ คือ^{๑๒}

๑. ผู้สร้างหรือผู้กระทำที่โต้แย้งมิได้ (Incontestable Authorship) ชาร์ตซ์ นิยามความรับผิดชอบว่า เป็นการรู้สึกรู้สึกว่า ตนเองเป็นผู้สร้างเหตุการณ์หรือสิ่งต่างๆ ที่โต้แย้งมิได้ (Consciousness of being the incontestable author of an event or an object) คำว่าโต้แย้งมิได้ หมายถึงปราศจาก (No Excuse) หมายถึงว่า ความรับผิดชอบไม่เปิดโอกาสให้มีข้ออ้างใดๆ ในการแก้ตัว ดังนี้ จึงเป็นความรับผิดชอบที่ไม่มีระดับ (No Degree) เมื่อไม่มีระดับความรับผิดชอบ ความหมายของชาร์ตซ์ จึงเริ่มห่างไกลจากความหมายปกติที่ใช้ทั่วไป ไม่เกี่ยวกับสิ่งที่ควรสิ่งที่ไม่ควร การประณาม การสรรเสริญ ขยายออกไปเหนือสิ่งที่เราสามารถเลือกได้อย่างอิสระไม่มีอะไรที่จะหลบพ้นจากความรับผิดชอบของมนุษย์ (Inescapable) ไม่เพียงกระทำส่วนบุคคล แต่ยังรวมถึงเหตุการณ์ที่ไม่เกี่ยวกับตัวเรามาก เรารับผิดชอบต่อทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น ความดี ความเลว เอาใจไว้ในตนเอง

๒. การกำหนดเลือกด้วยตนเอง (Self-Determination) บางครั้งภายใต้สถานการณ์บางที่บีบบังคับ เราเลือกที่จะกระทำบางอย่าง ได้กระทำไปแล้ว ภายหลังนึกเสียใจและละอายต่อการกระทำดังกล่าว (Remorse and Shame) ดังนั้น มนุษย์มีทางเลือกเสมอที่จะเลือก เพราะมีเสรีภาพ

^{๑๒} วิทยา เศรษฐวงษ์, แนวความคิดของชาร์ตซ์ว่าด้วยความรับผิดชอบ, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๓๖.

ในความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม สามารถใช้เป็นเกณฑ์วัดการกระทำใดๆ ที่ไม่ถูกบังคับ และรับผิดชอบ ก็คือ ความมีจิตสำนึกและความละเอียด

๓.ความเป็นไปได้ (Possibility) และความรับผิดชอบอยู่ควบคู่กับความรับผิดชอบในการกระทำ หมายความว่า เรามีความเป็นไปได้ ที่จะมีชีวิตอยู่อย่างสร้างสรรค์ มีลักษณะนิสัยของความ เป็นไปได้ เป็นส่วนหนึ่งของความหมายของเสรีภาพ กับความรับผิดชอบ ฉะนั้นความเป็นไปได้จึงเป็น ส่วนหนึ่งของความรับผิดชอบที่ชาลส์ทรัมเปอร์ปรัชญาชาวฝรั่งเศสตั้งข้อสังเกตไว้

๔. ความรู้สึก (Feeling) เมื่อมนุษย์เป็นอิสระ เขาควรทำสิ่งที่เขาอยากทำเป็นการแสดง ทางความรู้สึก ไม่ว่าเชิงตอบรับหรือปฏิเสธ ในการแสดงนี้ มีความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคมเป็น ที่ประจักษ์ในหมู่มวลมนุษย์

ไชยรัตน์ ปราณี แบ่งความความรับผิดชอบ เป็น ๒ ประเภท ดังนี้^{๑๓}

๑. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรับรู้ฐานะ บทบาทของตนที่เป็นส่วนหนึ่งของ สังคม ต้องดำรงให้อยู่ในสถานะที่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ รู้จักว่าอะไรผิด อะไรถูก ยอมรับในผลการ กระทำของตนเอง ทั้งที่เป็นผลดีและผลเสีย เพราะฉะนั้นบุคคลที่มีความรับผิดชอบในตนเองย่อมจะ ไตร่ตรองดูให้รอบคอบก่อนว่า สิ่งที่ทำนั้นจะก่อให้เกิดผลเสียหรือไม่ และเลือกที่จะปฏิบัติ แต่สิ่ง ที่จะทำให้เกิดผลดีเท่านั้น

๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องและมีส่วน ร่วมต่อสวัสดิภาพของสังคมที่ตนดำรงอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องที่ผูกพันเกี่ยวข้องกับหลายสิ่งหลายอย่าง ตั้งแต่ สังคมขนาดเล็กๆ จนถึงสังคมขนาดใหญ่ ความรับผิดชอบต่อสังคม บุคคลทุกคนจะต้องดำรงชีวิตอยู่ใน สังคม เริ่มตั้งแต่สังคมเล็กที่สุด คือ ครอบครัว จนถึงสังคมระดับใหญ่ คือประเทศชาติ การกระทำของ บุคคลใด บุคคลหนึ่งย่อมมีผลกระทบต่อสังคมไม่มากก็น้อย บุคคลทุกคน จึงต้องมีภาระหน้าที่ที่ จะต้องเกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพของสังคมที่ตนดำรงอยู่

สรุปได้ว่า ประเภทของความรับผิดชอบ คือ บทบาทหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบ หากใน การกระทำตามบทบาทนั้นเกิดความไม่เต็มใจที่จะทำตามบทบาทที่กำหนดไว้การที่บุคคลมีบทบาทต่อ สังคม และปฏิบัติตามหน้าที่ที่สังคมยอมรับ มีความสำคัญเป็นอันมาก เพราะทำให้การจัดระเบียบ สังคมดีขึ้น เป็นการควบคุมสังคมให้เป็นระเบียบ ถ้าคนไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ ตามบทบาทของตนใน สังคมให้สมกับสถานภาพที่ได้รับ ก็จะทำให้สังคมเสียระเบียบ ทำให้เกิดปัญหาและความยุ่งยากให้แก่ สังคม

^{๑๓}ไชยรัตน์ ปราณี, การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พฤติกรรมการทำงานกลุ่มและความ รับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ที่เรียนสังคมศึกษาโดยการสอน แบบซินเดเคทกับการสอนคู่มือครู, วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๑).

๒.๑.๓ ลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบ

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบ นั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

พระเมธีธรรมาภรณ์ กล่าวถึงลักษณะของผู้ที่มีความรับผิดชอบว่า มีลักษณะ ๓ ประการ คือ^{๑๔}

๑. ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ไม่บกพร่องต่อหน้าที่
๒. ไม่ละทิ้งหน้าที่
๓. ไม่ทุจริตต่อหน้าที่

กรมการศาสนา กล่าวว่าบุคคลที่มีความรับผิดชอบประกอบด้วยลักษณะดังต่อไปนี้^{๑๕}

๑. ซื่อตรงต่อหน้าที่
๒. สำนึกรู้สึกรับผิดชอบต่อภาวะและฐานะของตน
๓. รู้จักวางแผนและทำงานอย่างมีระบบ
๔. มุ่งมั่น ในวิชาความรู้และความสามารถปฏิบัติหน้าที่การทำงานทุกประการ
๕. ยอมรับผลสำเร็จและความล้มเหลวแห่งการกระทำในการปฏิบัติงานที่ทุกอย่าง
๖. พยายามปรับปรุงแก้ไขหน้าที่การทำงานที่บกพร่องให้สมบูรณ์
๗. พยายามปฏิบัติงานในหน้าที่ให้สำเร็จเรียบร้อย รวดเร็ว ด้วยความเต็มใจและจริงใจ

ภัสรา อรุณมีศรี ลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน^{๑๖}

๑. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมดังนี้ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เอาใจใส่ต่อสุขภาพอนามัยของตนเอง ดูแลรักษาเครื่องใช้ส่วนตัวให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และอยู่ในสภาพที่ดี

๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ ๕ ด้าน ดังนี้

๒.๑ ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมดังนี้คือ เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ปกครอง ช่วยเหลือกิจการงานตามความสามารถและโอกาส

๒.๒ ความรับผิดชอบต่อชั้นเรียนและเพื่อนนักเรียน หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมที่ช่วยเหลือกิจการงานของชั้นเรียนและเพื่อนนักเรียน

๒.๓ ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน หมายถึง กระทำหรือพฤติกรรมที่ช่วยกิจการงานของโรงเรียนและรักษาชื่อเสียงของโรงเรียน

๒.๔ ความรับผิดชอบต่อชุมชน หมายถึง กระทำหรือพฤติกรรมที่ร่วมมือในกิจกรรมงานของชุมชน

^{๑๔}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, (บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป : จำกัด, ๒๕๓๓) , หน้า ๕๙ – ๖๗.

^{๑๕}กรมการศาสนา, **กองศาสนศึกษาและแนวทางการปฏิบัติตามคุณธรรม ๔ ประการ และการปฏิบัติตามค่านิยม ๕ ประการ**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ. , ๒๕๓๖), หน้า ๔๒ – ๔๓.

^{๑๖}ภัสรา อรุณมีศรี, **การพัฒนาแบบวัดความรับผิดชอบสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓).

๒.๕ ความรับผิดชอบต่อประเทศชาติ หมายถึง กระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงถึงการปฏิบัติตามกฎหมาย

ดุสิต อุทิศพงษ์ อธิบายว่าบุคคลที่มีความรับผิดชอบจะแสดงพฤติกรรม ลักษณะต่อไปนี้^{๑๗}

๑. ปฏิบัติตามกฎหมายหรือกฎระเบียบของสังคม
๒. ระวังการกระทำที่เป็นผลเสียหายต่อส่วนร่วม
๓. ติดตามความเคลื่อนไหวของสังคม
๔. เข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องกับสังคม
๕. เสียสละเวลาส่วนหนึ่งเพื่อทำประโยชน์ให้แก่สังคม
๖. มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาสังคม
๗. ให้ความช่วยเหลือแก่ทางราชการในการพัฒนาสังคม
๘. ชักชวนให้ผู้อื่นเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาสังคม
๙. แนะนำให้ประชาชนปฏิบัติตามเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
๑๐. รักษาชื่อเสียง เกียรติยศของมหาวิทยาลัย
๑๑. ไม่กระทำสิ่งที่เป็นภัยต่อสังคม
๑๒. เป็นพยานรู้เห็นเหตุการณ์กระทำผิด
๑๓. ควบคุมการกระทำของตนให้อยู่ในขอบเขตที่สังคมยอมรับ
๑๔. รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม
๑๕. ช่วยบำรุงรักษาสาธารณสมบัติ
๑๖. ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
๑๗. ส่วนร่วมในกิจกรรมการเมือง

สุวรรณชาติ โพธิ์จันทร์ กล่าวว่า บุคคลที่มีความรับผิดชอบประกอบด้วย ลักษณะต่อไปนี้^{๑๘}

๑. ชื่อตรงต่อหน้าที่
๒. สำนึกรู้สึกรับผิดชอบต่อภาวะและฐานะของตน
๓. รู้จักวางแผนและดำเนินงานอย่างมีระเบียบ
๔. มุ่งมั่นตั้งใจใช้วิชาความรู้ และความสามารถปฏิบัติหน้าที่การทำงานทุกประการ
๕. ยอมรับผลสำเร็จและความล้มเหลวแห่งการกระทำในการปฏิบัติงานทุกอย่าง
๖. พยายามปรับปรุง แก้ไขในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานที่บกพร่องให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น
๗. พยายามปฏิบัติงานในหน้าที่ให้สำเร็จ รวดเร็ว เรียบร้อย ด้วยความเต็มใจและจริงใจ
๘. เคารพในสิทธิเสรีภาพและความคิดเห็นของคนอื่นเป็นปกติวิสัย

^{๑๗} ดุสิต อุทิศพงษ์, การพัฒนาแบบวัดความรับผิดชอบต่อสังคม สำหรับนักศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๗).

^{๑๘} สุวรรณชาติ โพธิ์จันทร์, การพัฒนาการดำเนินงานเสริมสร้างวินัยนักเรียนด้านความรับผิดชอบต่อตัวเอง โรงเรียนบ้านดงเมืองจอก อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ด, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๗).

สรุปได้ว่า ลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบคือปฏิบัติตามกฎหมายหรือกฎระเบียบของสังคมระวางการกระทำที่เป็นผลเสียหยาต่อส่วนร่วมติดตามความเคลื่อนไหวของสังคมเข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องกับสังคมเสียสละเวลาส่วนหนึ่งเพื่อทำประโยชน์ให้แก่สังคมมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาสังคม ให้ความช่วยเหลือแก่ทางราชการในการพัฒนาสังคม

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ความหมาย แนวคิดและทฤษฎี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายความรับผิดชอบต่อสังคม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความหมายของการพัฒนานั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

กรมวิชาการ ได้ให้ความหมายว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม คือการยอมรับและสำนึกในการกระทำของตน ยอมรับในการกระทำด้วยความเต็มใจไม่ว่าจะดีหรือร้าย ไม่ว่าจะถูกหรือผิด ไม่ปิดความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและพร้อมจะปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ความรู้สึกรับผิดชอบนี้เป็นที่เกื้อหนุนให้บุคคลปฏิบัติตามหน้าที่ของตนโดยไม่ต้องมีการบังคับขู่เข็ญจากบุคคลอื่น^{๑๙}

กรมสามัญศึกษา กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชนและสังคม บำเพ็ญประโยชน์และสร้างสรรค์ความเจริญให้ชุมชนและสังคมอย่างเต็มความสามารถช่วยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลที่จะเป็นภัยต่อสังคม ให้ความรู้ ความสนุกเพลิดเพลินแก่ประชาชนตามความสามารถของตน ช่วยคิดและแก้ปัญหาต่างๆของสังคม เช่น ความสกปรก การรักษาสาธารณสุขสมบัติ การเสียภาษี และการรับบริการจากสถานบริการต่างๆ^{๒๐}

คณะอนุกรรมการจัดทำคู่มือการปลูกฝังค่านิยมของกลุ่มนักวิชาการ กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การที่นิสิตนักศึกษามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชนและสังคม บำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม และสร้างสรรค์ความเจริญของงามให้ชุมชนและสังคม^{๒๑}

^{๑๙} กรมวิชาการ, การสงเคราะห์รูปแบบการพัฒนาศักยภาพของเด็กไทยด้านความรับผิดชอบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๒๐} กรมสามัญศึกษา, การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา เล่ม ๔ ชุดปฏิบัติการปลูกฝังคุณธรรมและสร้างค่านิยมพื้นฐานความรับผิดชอบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๙), หน้า ๙๒.

^{๒๑} คณะอนุกรรมการจัดทำคู่มือการปลูกฝังค่านิยมของกลุ่มนักวิชาการ, คู่มือการปลูกฝังค่านิยม กลุ่มนักวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิคอร์ต, ๒๕๒๕), หน้า ๔๔.

วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียร วรรณปก กล่าวว่าความรับผิดชอบต่อสังคมได้แก่ การรู้จักทำหน้าที่เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อน และบุคลากรอื่น ๆ รวมทั้งงานในส่วนที่เป็นงานระดับชาติด้วย^{๒๒}

สุพัตรา สุภาพ ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า คือ หน้าที่ที่ตนต้องกระทำ ต้องปฏิบัติ ไม่คำนึงถึงสิทธิเพียงอย่างเดียว เช่น เป็นนักเรียนมีสิทธิ์ที่จะมาเรียนหนังสือความรับผิดชอบของการเป็นนักเรียน คือ ต้องมาเรียนหนังสือสม่ำเสมอ ความรับผิดชอบจึงเป็นการกระทำ หรือการกระทำตามสถานภาพของบุคคล^{๒๓}

ประเทิน มหาจันทร์ ได้กล่าวถึง ความรับผิดชอบต่อสังคมไว้หลายนัย ดังนี้ นัยแรก ความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่ ความสามารถที่จะตอบสนองต่อสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่ง ได้แก่ การตัดสินใจที่จะเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีความเหมาะสมและก่อให้เกิดผลดี เลือกละเว้นสิ่งที่ไม่เหมาะสม และก่อให้เกิดผลเสีย หรืออีกนัยหนึ่งได้แก่ การตัดสินใจที่จะพบกับสถานการณ์ที่ได้สร้างขึ้นเอง หรือที่มีผู้ทำมาแล้ว^{๒๔}

จूरรัตน์ นันทยทวิกุล ได้กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมหมายถึงคุณลักษณะหนึ่งของบุคคลที่แสดงออกในลักษณะการมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเอาใจใส่ มีความละเอียดรอบคอบ มีการวางแผน มีความขยันหมั่นเพียร อดทน เพื่อให้งานนั้นบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ยอมรับผลการกระทำ ไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลเสีย และพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น^{๒๕}

ฟังก์ และแวนแนลส์ (Funk & Wagnalls) กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม คือการแสดงออกถึงความรับผิดชอบในการกระทำของตน มีความซื่อสัตย์ไว้วางใจได้ สามารถจัดการงานและทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังสามารถสนองต่อหน้าที่หรือข้อตกลงที่ตั้งไว้ตามอุดมคติกฎศีลธรรมหลักธรรมอีกด้วย^{๒๖}

แคทเทล (Cattell) ได้กล่าวถึง บุคคลที่มีความสามารถในความรับผิดชอบต่อสังคมไว้ว่า คือ บุคคลที่รับผิดชอบในหน้าที่ มีความบากบั่น พากเพียร ถือศักดิ์ศรี ยึดมั่นในกฎเกณฑ์ลักษณะผู้มีความรับผิดชอบน้อย คือ คนที่ถือความสะดวกเป็นเกณฑ์ หลีกเลียงข้อบังคับ^{๒๗}

^{๒๒} วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียร วรรณปก, **สังคมศึกษา(ส.๔๐๒)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๓๖ - ๓๗.

^{๒๓} สุพัตรา สุภาพ, **สังคมและวัฒนธรรม ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑), หน้า ๙.

^{๒๔} ประเทิน มหาจันทร์, **สอนเด็กให้มีความนับถือตนเอง**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๔.

^{๒๕} จूरรัตน์ นันทยทวิกุล, การวิเคราะห์องค์ประกอบคุณลักษณะความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ในกรุงเทพมหานคร, **ปริญญาานิพนธ์ กศ.ม. (จิตวิทยาแนะแนว)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๘).

^{๒๖} Funk & Wagnalls, **New Standard Dictionary of the Language v.2.** (New York : McGraw-Hill, 1961), p 173.

^{๒๗} Raymond B. Cattell, **Manual for the In-Sr High School Personality Questionnaire "HSPQ" Form A.**, (Illinois : The Institute for Personality and Ability Testing, 1963), p 145.

ลอว์ชี (Lawshe) กล่าวถึง ความรับผิดชอบไว้ว่า เป็นลักษณะของการค้นหาอุปนิสัย อารมณ์ของบุคคลว่ามีความรอบคอบ รับผิดชอบ และเป็นที่น่าไว้วางใจได้มากน้อยแค่ไหน^{๒๘}

สรุปได้ว่า ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ลักษณะนิสัยของบุคคล ที่มีความสนใจ มีความมุ่งมั่นตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และปฏิบัติด้วยความ ขยันหมั่นเพียร อดทนต่ออุปสรรคที่เกิดขึ้น และพยายามทำอย่างเต็มความสามารถให้งานสำเร็จลุล่วง ไปด้วยดี มีประสิทธิภาพ และมีการติดตามผลงานที่ทำไปแล้ว เพื่อปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น ยอมรับในสิ่งที่ตนเองกระทำทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย

๒.๒.๒ ความสำคัญของความรับผิดชอบต่อสังคม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญของความรับผิดชอบต่อสังคมนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

จรรยา สุวรรณทัต และดวงเดือน พันธุมนาวิน กล่าวว่า ความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม เป็นลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีที่สำคัญอย่างหนึ่ง นอกจากความมีวินัยทางสังคมความเอื้อเฟื้อ และมาตรฐานกฎเกณฑ์ของศาสนา และกฎหมายบ้านเมือง รวมถึงลักษณะซึ่งเป็นประโยชน์ต่อ ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว เนื่องจากความรู้สึกรับผิดชอบนี้เป็นลักษณะนิสัยและทัศนคติของ บุคคล ซึ่งเป็นเครื่องผลักดันให้ปฏิบัติตามระเบียบ เคารพสิทธิของผู้อื่น ทำตามหน้าที่ของตน และมีความซื่อสัตย์สุจริต คนที่มีความรับผิดชอบนี้เป็นลักษณะที่จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วย ความราบรื่น สงบสุข นอกจากนั้นความรับผิดชอบยังเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ด้วย^{๒๙}

กรมการศาสนา กล่าวว่า ความรับผิดชอบเป็นคุณลักษณะของคนไทยอย่างหนึ่ง ที่ จำเป็นต้องปลูกฝังให้กับคนไทยนอกจากความมีระเบียบวินัยความซื่อสัตย์สุจริต ความขยันประหยัด เสียสละ ฯ ลฯ การปลูกฝังให้คนไทยมีสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคม และประเทศชาติ เป็นสิ่งจำเป็นยิ่งเพราะความรับผิดชอบเป็นลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญที่จะ ช่วยใหสังคมเป็นระเบียบและสงบสุข^{๓๐}

อนุวัติ คุณแก้ว กล่าวว่า ความรับผิดชอบเป็นลักษณะหนึ่งที่มีความสำคัญมาก เพราะจะ ทำให้หน้าที่หรืองานที่มอบหมายให้รับผิดชอบประสบความสำเร็จและเสร็จ ตามเวลาที่กำหนด ซึ่งมี ผลทำให้เป็นคนที่มีคุณภาพ

^{๒๘} Lawshe, C.H., *Principles of Personal Testing*, (New York : McGraw – Hill, 1986), p 143.

^{๒๙} จรรยา สุวรรณทัต และ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, *พฤติกรรมศาสตร์ เล่ม ๑ พื้นฐานความ เข้าใจ ในทางจิตวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

^{๓๐} กรมการศาสนา, *ศีลธรรมและวัฒนธรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า ความรับผิดชอบเป็นลักษณะความเป็นพลเมืองที่ดีที่สำคัญอย่างยิ่ง เป็นปัจจัยอันสำคัญที่ช่วยให้สังคมเป็นระเบียบสงบสุข การที่สังคมขาดความสงบสุขอาจกล่าวได้ว่า เกิดจากบุคคลกลุ่มหนึ่ง ขาดคุณสมบัติ ๕ ประการ ดังนี้^{๓๑}

๑. ความรับผิดชอบ
๒. ความสม่ำเสมอ
๓. ความเชื่อมั่นในตนเอง
๔. ความซื่อสัตย์
๕. ความพยายามในการพึ่งตนเอง

๒.๒.๓ การพัฒนาและปลูกฝังความรับผิดชอบต่อสังคม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับการพัฒนาและปลูกฝังความรับผิดชอบต่อสังคมนั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

บุคคลในสังคมไทยยังขาดความรับผิดชอบต่อสังคมอยู่มาก จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดขึ้นกับคนไทยทุกคน สถาบันทางสังคมทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว สถานศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆ ล้วนแต่อยู่ในฐานะที่ต้องช่วยเหลือกันปลูกฝังความรับผิดชอบต่อสังคมให้กับคนไทย โดยเฉพาะเยาวชนที่กำลังจะเติบโตขึ้นเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ ความรับผิดชอบเป็น คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม

ความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานเป็นสิ่งที่เกิดจากการฝึกอบรมตั้งแต่ในวัยเด็ก คุณลักษณะนี้จะพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ จากวัยเด็กไปสู่วัยรุ่น และจากวัยรุ่นจนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ ในระยะแรก ๆ ของชีวิตเด็กยังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ต้องอาศัยผู้อื่นตลอดเวลา แต่เมื่อโตขึ้นจะมีความสามารถด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้นและช่วยเหลือตัวเองได้มากขึ้นทีละน้อย จะค่อย ๆ เรียนรู้เกี่ยวกับ ความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อผู้อื่น

สมิตรา สุประดิษฐ์ ณ ออยุธยา ได้ให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมนั้นไว้ว่า^{๓๒}

๑. การฝึกความรับผิดชอบต่อสังคมควรเริ่มตั้งแต่วัยเด็กอายุน้อย ๆ
๒. เด็กทุกคนควรได้รับการฝึกความรับผิดชอบต่อสังคม ด้วยการปฏิบัติจริงโดยให้เด็กมีส่วนร่วมในการทำงาน
๓. ควรจัดประสบการณ์ให้เหมาะสมกับวัยและความสามารถของแต่ละบุคคล
๔. ควรให้เด็กทราบว่าผู้ใหญ่หวังอะไรจากเขา
๕. ในการฝึกความรับผิดชอบต่อสังคมผู้ใหญ่ต้องยืดหยุ่น ไม่ควรเร่งรัดเด็กมากเกินไป
๖. ต้องระลึกอยู่เสมอว่าในการทำงานนั้นเด็กต้องการคำแนะนำจากผู้ใหญ่

^{๓๑} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาคุณภาพประชากร, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๒๔), หน้า ๕๕ - ๕๗.

^{๓๒} สมิตรา สุประดิษฐ์ ณ ออยุธยา, การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่เรียนวิชาสังคมศึกษาโดยใช้ชุดการเรียนกับการสอนตามคู่มือครู, ปรินญาณพนธ์ กศ.ม. (การมัธยมศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔).

๗. เด็กต้องการความไว้วางใจจากผู้ใหญ่ ดังนั้น เมื่อมอบหมายงานให้ทำแล้วก็ควรให้เด็กได้รับผิดชอบอย่างเต็มที่

๘. ทักษะและพฤติกรรมความรับผิดชอบของผู้ใหญ่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการความรับผิดชอบของเด็ก

๙. ไม่ควรให้เด็กรับผิดชอบเกินความสามารถ เพราะอาจเกิดอันตรายแก่เด็ก

รตินันท์ ไตรจิต กล่าวว่า การปลูกฝังความรับผิดชอบให้แก่นักเรียนในโรงเรียนนั้น นอกจากจะสอนให้เนื้อหา หรือการบอกกล่าวแล้ว วิธีการปลูกฝังให้เกิดความรับผิดชอบแก่นักเรียน โดยการนำเข้าไปในกระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนการปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียนภายในโรงเรียน ซึ่งในการปลูกฝังต้องใช้เวลานานพอสมควร^{๓๓}

เสรี อินทร์คง ได้กล่าวถึง การปลูกฝังความรับผิดชอบต่อหน้าที่ การงานของบุคคลว่า ควรฝึกให้มีนิสัยรับผิดชอบตั้งแต่วัยเด็กทั้งทางบ้านและทางโรงเรียน โดยเริ่มให้ทำงาน ที่ง่าย ๆ เหมาะสมกับวัย และความสามารถของแต่ละบุคคล และเมื่อมอบหมายให้ทำแล้ว ก็ควรให้เด็กได้รับผิดชอบอย่างเต็มที่ที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้วยตนเอง เพื่อให้เด็กเกิดความเชื่อมั่น ไม่ปิดความรับผิดชอบในหน้าที่การงานของตนเองให้แก่ผู้อื่น ให้ทำงานสำเร็จเป็นขั้นเป็นอัน โดยไม่ทิ้งงานที่ทำไว้แล้ว ชี้แจงให้เด็กรู้จักขอบเขตหน้าที่การงานของตนว่ามีอะไรบ้าง เพื่อมิให้ไป ก้าวล่วงงานของคนอื่น ๆ และต้องมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งทั้งหมดนี้จะเป็นการปลูกฝังให้เด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน^{๓๔}

กิ่งแก้ว อรรถการ กล่าวว่า การพัฒนาความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการฝึกอบรม ตั้งแต่วัยเด็ก และจะพัฒนาไปเรื่อย ๆ จนถึงวัยรุ่น ผู้ใหญ่จึงต้องเข้าใจธรรมชาติของเด็ก แนะนำส่งเสริมเด็กในสิ่งที่ถูกที่ควร ให้เด็กได้รู้จักแก้ปัญหา และค่อย ๆ ปลูกฝังความรับผิดชอบอันเกิดขึ้นได้เองแล้ว เด็กยังเรียนรู้วินัย และความรับผิดชอบจากวัฒนธรรม โดยอาศัยการสั่งสอนฝึกฝนจากบุคคลที่แวดล้อม ลักษณะเช่นนี้เป็นกฎธรรมชาติของการอยู่ร่วมกันในสังคม^{๓๕}

เซอร์ลอค (Hurlock) กล่าวว่า การพัฒนาความรับผิดชอบให้กับเด็ก ควรจะเริ่มด้วยการให้ทำงานที่ง่าย ๆ ก่อน เพื่อให้เด็กเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง มีประสบการณ์ในการทำงานด้วยตนเอง และต้องใช้เวลาในการฝึกความรับผิดชอบเป็นระยะเวลานานพอสมควร^{๓๖}

^{๓๓}รตินันท์ ไตรจิต, การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์และความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่ได้รับการสอนแบบร่วมมือกับการสอนตามคู่มือครู, **ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (การมัธยมศึกษา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๗).

^{๓๔}เสรี อินทร์คง, การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และความรับผิดชอบในการเรียนคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ที่ได้รับการสอนโดยใช้สัญญาณการเรียนกับการสอนตามคู่มือครูของ สสวท, **ปริญญานิพนธ์กศ.ม. (การมัธยมศึกษา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๕).

^{๓๕}กิ่งแก้ว อรรถการ, “**ทำไมต้องมีวินัย**”, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๑๕ - ๑๙.

^{๓๖}Elizabeth B Hurlock, **Child Development**. 6 th ed, (New York : McGraw – Hill, 1978), p 244.

สรุปได้ว่า การปลูกฝังความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน บุคคลควรฝึกให้มีนิสัยรับผิดชอบตั้งแต่ในวัยเด็ก ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน โดยเริ่มให้ทำงานง่าย ๆ เหมาะสมกับวัยและความสามารถของแต่ละบุคคล และเมื่อมอบหมายให้ทำแล้วก็ควรให้เด็กได้รับผิดชอบอย่างเต็มที่ที่มีประสิทธิภาพในการทำงานด้วยตนเอง เพื่อให้เด็กเกิดความเชื่อมั่น หัดไม่ให้เกิดความรับผิดชอบในหน้าที่การงานของตนให้แก่ผู้อื่น ให้ทำงานสำเร็จเป็นขั้นเป็นอัน โดยไม่ไปก้าวก่ายงานของผู้อื่น และต้องมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งทั้งหมดนี้จะเป็นการปลูกฝังความรับผิดชอบ ที่จะเป็พื้นฐานในการพัฒนาตนเองให้มีความรับผิดชอบ ทั้งในด้านการงานและการดำเนินชีวิต

๒.๒.๔ การวัดความรับผิดชอบต่อสังคม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับการวัดความรับผิดชอบต่อสังคมนั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

การวัดความรับผิดชอบต่อสังคม วัดได้หลายวิธี ซึ่งผู้วิจัยกำหนดการวัดในด้านความรู้สึก เนื่องจากปัจจุบันนี้ลักษณะของความรู้สึกหรือจิตใจมีความสำคัญยิ่งสำหรับการเรียน การสอน เพื่อพัฒนาบุคคล เพราะเหตุผลและความเชื่อที่ว่าเด็กมีพฤติกรรมกระทำที่ตั้นนั้นจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาเสริมสร้างทั้งทางด้านสมอง คือ สติปัญญา ทางด้านจิตใจ คือ ความรู้สึกร่วมกัน จึงเกิดพฤติกรรมหรือการกระทำที่ต้องการ แต่ขณะนี้พบว่าการเรียนการสอนทางด้านความรู้สึกนี้ ยังไม่ประสบผลสำเร็จ ตามที่หลักสูตรได้ตั้งเป้าหมายไว้

ปัจจุบันการเรียนการสอนมุ่งให้นักเรียน เก่ง ดี มีความสุข และมุ่งพัฒนานักเรียน ทั้งตัว คือ สมอง จิตใจ และการกระทำ ครูผู้สอนจึงต้องหันมาให้ความสนใจเรื่องนี้มากขึ้นโดยเฉพาะด้านจิตใจหรือความรู้สึกด้านค่านิยม จึงต้องมีการประเมินในด้านความรู้สึกในโรงเรียน ซึ่งคุณลักษณะด้านจิตพิสัย พอสรุป ได้ดังนี้

๑. ลักษณะธรรมชาติของคุณลักษณะด้านจิตพิสัย

นพพร ทิพย์สุวรรณ กล่าวถึง คุณลักษณะด้านจิตพิสัย เป็น คุณลักษณะทางด้านจิตใจของบุคคลที่บ่งชี้รูปแบบของอารมณ์ หรือความรู้สึกของบุคคล ซึ่งอาจเป็นลักษณะที่ไม่แสดงออกมาภายนอกให้บุคคลอื่น ได้เห็นหรือเข้าใจ ตามปกติแล้วบุคคลเมื่อประสบกับสิ่งเร้าต่างๆ เขาย่อมเกิดหรือมีความรู้สึกต่อสิ่งเร้านั้น คุณลักษณะ ด้านนี้มีลักษณะธรรมชาติที่สำคัญ ๕ ประการ คือ^{๓๗}

๑. เป็นเรื่องของอารมณ์ อาจเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วตามสถานการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลสามารถมีการกระทำที่เสแสร้ง โดยแสดงออกไม่ตรงกับความรู้สึกจริง ๆ ของ ตนได้

๒. เป็นเรื่องเฉพาะตัว กล่าวคือ แต่ละบุคคลอาจมีความรู้สึกที่เหมือนกันแต่มีรูปแบบการแสดงออกแตกต่างกันไป หรือมีพฤติกรรมที่แสดงออกเหมือนกันแต่มีความรู้สึกต่างกัน การสังเกตต้องใช้ระยะยาวนานพอสมควรจึงสามารถบอกความรู้สึกได้

^{๓๗} นพพร ทิพย์สุวรรณ, การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและค่านิยมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่เรียนวิชาสังคมศึกษาโดยใช้การสอนแบบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยใช้เทคนิคพัฒนาการแบบยังยืนกับการสอนแบบอริยสัจ, ปริญญาโท กศ.ม. (การมัธยมศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๓).

๓. มีทิศทาง กล่าวคือ การแสดงออกของความรู้สึกสามารถแสดงออกได้สองทางตรงกันข้าม หรือคู่กัน ได้แก่ ทิศทางบวกซึ่งเป็นทิศทางที่สังคมต้องการ และทิศทางลบซึ่งเป็นทิศทางที่สังคมไม่ต้องการ เช่น รักเกลียด ขยัน ซื่อสัตย์ คดโกง

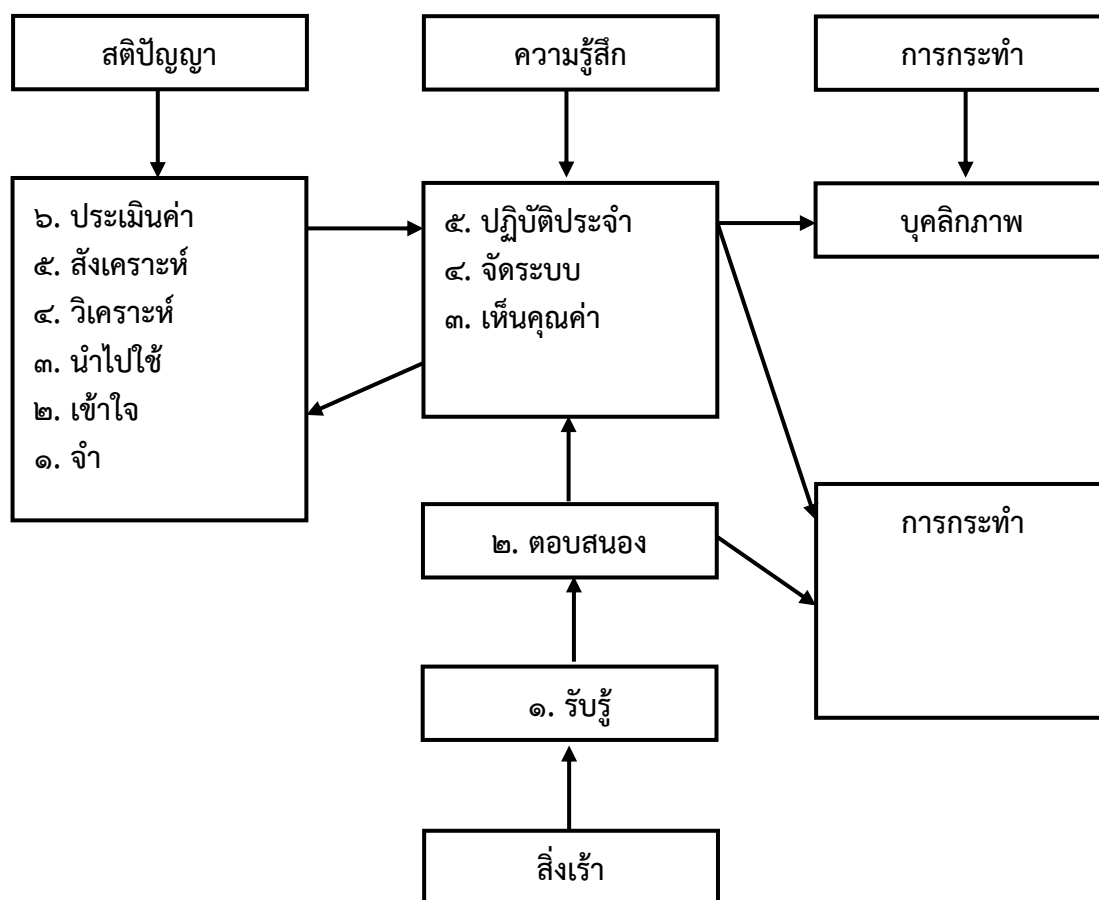
๔. มีความเข้มข้น เช่น ชอบก็จะชอบมาก ชอบน้อย ขยันมาก ขยันน้อย ดังนั้น บุคคลสองบุคคลที่มีความรู้สึกเหมือนกันในสถานการณ์เดียวกัน แต่อาจแตกต่างกันได้ในเรื่อง ความเข้มที่บุคคลรู้สึก คือ มาก น้อย ต่างกัน เป็นต้น

๕. มีเป้าหมายเสมอ เกิดขึ้นลอย ๆ ไม่ได้ เช่น ชอบอ่านหนังสือ ขยันเรียน ไม่ชอบอ่านหนังสือ

ลักษณะสำคัญต่าง ๆ ทั้ง ๕ ประการของด้านจิตพิสัยนี้ ทำให้เป็นแนวทางในการวัด และประเมินผลด้านนี้ แตกต่างไปจากพฤติกรรมอื่น ๆ

ลำดับขั้นการพัฒนาคุณลักษณะด้านจิตพิสัย

เนื่องจากความรู้สึกหรือจิตพิสัย เป็นสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคลนั้น ๆ มีพัฒนาการหรือลำดับขั้นพัฒนาที่มีความต่อเนื่อง เป็นการยากที่กำหนดแยก หรือจัดลำดับขั้นที่บ่งชี้ว่าบุคคล มีความรู้สึกอยู่ที่ใดได้ชัดเจนแน่นอน นอกจากพฤติกรรมด้านนี้ยังเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมด้านสติปัญญา และการกระทำอีกด้วย พฤติกรรมทั้ง ๓ ด้าน ของบุคคลสามารถบูรณาการร่วมกัน ดังแผนภูมิประกอบ ที่ ๒.๑

แผนภูมิที่ ๒.๑ ลำดับขั้นพัฒนาคุณลักษณะด้านจิตพิสัย

จากภาพประกอบ สรุปได้ว่า พฤติกรรมแต่ละด้านมีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน มีการพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านจิตพิสัย

สรุปได้ว่า บุคคลที่มีความรับผิดชอบประกอบด้วยบุคคลที่มีลักษณะตั้งใจที่จะทำงานเอาใจใส่ ให้ความสนใจในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ที่มีต่อตนเองและสังคมด้วยความตั้งใจผูกพันซื่อสัตย์ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ มีความรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง และการปลุกฝังความรับผิดชอบต่อให้นักเรียน ควรปลุกฝังให้เหมาะสมกับวัย เพราะการฝึกการปลุกฝังความรับผิดชอบนี้ จะต้องใช้เวลานานพอสมควร และต้องมีการปลุกฝังทั้งที่โรงเรียนและที่บ้านจนเกิดเป็นนิสัย โดยเฉพาะหากครูผู้สอนนำเข้าไปในกระบวนการเรียน การสอน จะช่วยส่งเสริมให้เด็กมีความคิดเป็นของตนเอง รู้จักช่วยตัวเอง นั่นคือ การเกิด ความรับผิดชอบต่อตัวเองจนทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเองขึ้นด้วย ซึ่งจะนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ ในการเรียนด้วย และเป็นพื้นฐาน ในความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติต่อไป

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับการพัฒนา

คำว่า “พัฒนา” ก็หมายถึงทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้าการพัฒนาประเทศก็ทำให้บ้านเมืองมั่นคงมีความเจริญ ความหมายของการพัฒนาประเทศนี้ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้ชีวิตของแต่ละคนมีความปลอดภัยมีความเจริญ มีความสุข ฉะนั้น จึงเข้าใจได้ว่า การพัฒนาทุกอย่างเป็นสิ่งที่ดีเพราะว่าจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญ และความพอใจของแต่ละบุคคลในประเทศ...”^{๓๘}

๒.๓.๑ พุทธศาสนาในการพัฒนาสังคมไทย

คำว่า “พัฒนา” ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ หมายถึง “ทำให้เจริญ” ดังนั้น การพัฒนา ก็คือ การทำให้เจริญก้าวหน้า เช่น การพัฒนาชุมชน การพัฒนาประเทศ หมายถึง การทำสิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น สมองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้นการพัฒนาคือกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่งและมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การพัฒนาเป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือ การทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไป โดยมุ่งหมายว่าลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่าหรือสภาพเก่า แต่โดยธรรมชาติแล้วการเปลี่ยนแปลง ย่อมเกิดปัญหาในตัวเอง เพียงแต่ว่าจะมีปัญหามากหรือปัญหาน้อย การพัฒนาสามารถตีความหมายได้ ๒ นัย

๑. การพัฒนาในความเข้าใจแบบสมัยใหม่ หมายถึง การทำให้เจริญในด้านวัตถุ รูปแบบและในเชิงปริมาณ เช่น ถนน บ้าน ดันชีวีตทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

๒. การพัฒนาในแง่ของพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ โดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดีซึ่งให้ผลประโยชน์สูงสุด ความกลมกลืนและความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิต โดยไม่เบียดเบียนทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

ความสำคัญของพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคมไทย

สุภาพรณ ฌ บางช้าง ได้กล่าวถึงความสำคัญของพุทธศาสนาในการพัฒนาว่า พุทธศาสนามีความเหมาะสมกับการพัฒนาสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะหลักพุทธธรรมเป็นการสร้างคนที่มีคุณภาพชีวิต ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตบนฐานแห่งความจริง รู้จักพึ่งพาตนเอง ขยัน ประหยัด เรียบง่าย ใฝ่สันติ มีศีลธรรม เพื่อแผ่ความรักและปราศจากความเห็นแก่ตัวดังนั้น ในการแก้ปัญหาด้านศีลธรรมของชาชนบท จึงจำเป็นต้องมีการ นำหลักพุทธศาสนาซึ่งมีหลักการและแนวทางแห่งการพัฒนาอย่างเหมาะสม เข้าไปเผยแพร่ ฟันฟูให้แก่ชาชนบท เพื่อให้สังคมชนบทสามารถประสานการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจให้สอดคล้องกลมกลืนกันเพื่อเป้าหมายแห่งความพ้นทุกข์ได้อย่างหมดจด ทั้งนี้ต้องเน้นว่าการที่จะมีการพัฒนาทางด้านจิตใจมิได้หมายความว่าต้องเลิกการพัฒนาทางด้านวัตถุและสังคมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพื่อที่จะให้การพัฒนาทางใจนั้นไม่ขัดแย้งกับการพัฒนาทางด้านวัตถุและสังคม ทั้งกลับเป็นเครื่องหนุนให้มีการพัฒนาในแนวทางที่เหมาะสม เป็นการนำให้ส่วนความต้องการของชีวิตทั้ง ๓ ด้านของคนเราประสานกลมกลืนกันได้อย่างเหมาะสมในยามที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาของประชาชนให้อยู่อย่าง

^{๓๘} พระบรมราชาโชวาท พระราชทานแก่คณะที่ปรึกษาเยาวยชนและเยาวยชนดีเด่น ณ ศาลาพิมานภิรมย์

สงบสุข ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าประเทศไทยเรามีพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่ดี คือมี “ทุนทางสังคม” ได้แก่ มีฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคงโดยเฉพาะการเกษตรฐานทางทรัพยากรธรรมชาติที่มั่นคง โดยมีทรัพยากรของประเทศมากมาย มีดินดี น้ำดี เหมาะแก่การเพาะปลูก และฐานทางวัฒนธรรมแข็งแกร่ง คือ มีพระพุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมทางด้านจิตใจสามารถแก้ปัญหาในยามวิกฤตได้ วัฒนธรรมแบบพุทธได้โอบอุ้มสังคมไทยให้สงบร่มเย็นได้ด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการ

ประการที่ ๑ องค์การทางพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งของสังคมในยามวิกฤต ดังเช่นปัจจุบันวัดหลายๆ แห่ง กลายเป็นศูนย์กลางในการช่วยเหลือชาวบ้าน ด้วยการใช้วัดเป็นสถานสงเคราะห์ฝึกอาชีพ และกิจกรรมต่าง ๆ แก่ผู้ตกงาน วัดในชนบทหลายแห่งกลายเป็นที่พึ่งสำหรับผู้ตกงานเป็นสนามกีฬาสำหรับเยาวชน (ในโครงการลานวัด ลานใจ ลานกีฬา) โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการส่งเสริมอาชีพแก่ประชาชน

ประการที่ ๒ หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่แทรกซึมอยู่ในจิตใจของผู้คนที่สามารถประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม แต่ก็มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้ไม่เกิดความวุ่นวายระส่ำระสายเกิดขึ้น หลักธรรมเหล่านั้น ได้แก่

๑. ความเมตตาปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีการช่วยเหลือคนตกงานด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ดูถูกซ้ำเติม เช่น ช่วยจัดหางานให้จัดโรงทานอาหารฟรีให้ และให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิต ทั้งจากการแนะนำของผู้ใกล้ชิดและจากสื่อมวลชนต่าง ๆ

๒. ให้อภัยและโอนอ่อนผ่อนตาม เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น เช่น ปัญหาระหว่างลูกจ้างกับนายจ้าง หรือระหว่างหน่วยงานเอกชนกับรัฐที่ต้องปิดกิจการ ก็ไม่มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้นด้วยการใช้ถ้อยทีถ้อยอาศัย ผ่อนปรนต่อกันได้

๓. ความสันโดษ แม้จะถูกออกจากงานที่ทำก็ยินดีเต็มใจที่จะทำงานอื่น แม้จะมีรายได้น้อยกว่าก็ยินดีทำ เคยเป็นผู้จัดการบริษัทมาก่อนแต่มาขับรถแท็กซี่ก็ได้ เคยเป็นพนักงานธนาคารแล้วมาขายกล้วยทอดก็ได้ อีกประการหนึ่งคือการรู้ประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายมุ่งให้ประหยัดทำให้เกิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง

๔. ความสมานสามัคคี ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในชาติในอันที่จะพร้อมใจกันกอบกู้เศรษฐกิจให้กลับมาอยู่ดีกินดี แม้จะเสียสละเงินทองบริจาคช่วยชาติก็เต็มใจที่จะบริจาค การนำหลักธรรมของพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาสังคมไทย เพื่อให้คนรู้จักคิด พิจารณา ไตร่ตรอง ไม่เชื่องมง่าย แก้ไขปัญหาให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ดังนี้

๑. การพิจารณาให้เกิดความเข้าใจถึงลักษณะของชีวิตและสังคมที่ถูกต้อง โดยเฉพาะลักษณะที่เป็นปัญหา สาเหตุของปัญหาความเป็นไปได้ของการแก้ไขปัญหาและแนวทางของการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายอย่างไม่มีปัญหาด้วยความเข้าใจทุกขั้นตอน ในหลักพุทธธรรมจะต้องเป็นความเข้าใจที่มาจากการพิจารณาไตร่ตรองตลอดจนการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง มิใช่จากความเชื่อในธรรมเนียมที่มีมาแต่โบราณ หรือเชื่อในตำรา หรือเชื่อในบุคคล หรือเชื่อเพราะการนึกคาดเดาหรือเพราะเห็นว่าง่ายตรงกับความเชื่อเก่าของตน เป็นต้น การที่หลักพุทธธรรมเน้นการสร้าง ความเข้าใจเป็นพื้นฐานตั้งแต่ตอนต้นนั้นก่อให้เกิดผลดีหลายประการ คือ

๑.๑ ทำให้คนดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะหรือความเป็นจริง ไม่หลงมกมาย

๑.๒ การที่ต้องเรียนรู้และทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง จะทำให้คนรู้จักการพึ่งพาตนเอง เพราะพุทธเจ้าก็ทรงย้ำว่า “อตตาหิ อตตโน นาโถ” ตนนั้นแลเป็นที่พึ่งแห่งตน

๑.๓ ความเข้าใจนี้เป็นรากฐานแห่งศรัทธาที่มั่นคง คือ มีความเชื่อมั่นและความ ชัดเจน ถึงแนวทางการพัฒนาตนเอง และสังคมไปสู่ชีวิตที่ลดละความทุกข์ ศรัทธาที่มั่นคงนี้จะ ก่อให้เกิด ความวิริยะอุตสาหะที่จะพัฒนาไปให้ถึงเป้าหมายอย่างไม่ย่อท้อ มีความปิติในการพัฒนา ฉะนั้น จึงทำ ให้คนในสังคมเป็นคนพากเพียรทำดี มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาความดีงามทั้งแก่ตน และสังคม ส่วนรวม

๒. แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมนั้น เน้นความเป็นอยู่ที่เป็นสุขกับความ เรียบง่าย สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ ข้อนี้จะนำตนให้รู้จักการดำรงอยู่อย่างประหยัดไม่ฟุ้งเฟ้อ จนเกินเหตุ ทั้งไม่ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองความเห็นแก่ตัวและความอยากในทางวัตถุของตน

๓. หลักพุทธธรรมยังเน้นถึงการดำรงชีวิตที่สงบ น้อมนำให้เกิดความใฝ่ในสันติ

๔. หลักพุทธธรรมสอนให้คนรู้จักเผื่อแผ่ความรัก^{๓๙}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า การพัฒนาสังคมไทยหรือพัฒนาชุมชนนั้น จะต้อง มีการพัฒนาคนก่อน เพื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็ง ๓ ประการ คือ

๑. ความเข้มแข็งทางพฤติกรรม ได้แก่ ความขยันขันแข็งจริงจังในการทำงาน

๒. ความเข้มแข็งทางจิตใจ ได้แก่ การช่วยเหลือตนเอง ไม่รอคอยความช่วยเหลือจาก ภายนอก

๓. ความเข้มแข็งทางปัญญา ได้แก่ ความพยายามทำด้วยตัวเอง ใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือ ในการแก้ปัญหา ก่อให้เกิดภาวะผู้นำทางปัญญา ซึ่งเป็นผู้นำที่แท้จริงนั่นเองเมื่อสร้างคนให้มีความ เข้มแข็งแล้วก็จะสามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในสังคมได้ อีกทั้งยังส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยยึด หลักธรรมเป็นแนวทางในการพัฒนา ดังนี้

๑. ถือนหลักทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม ที่เรียกว่า “หลักกรรม”

๒. ถือนหลักเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้นเรื่อยไป ทั้งทางพฤติกรรม ทางจิตใจ และ ทางปัญญา ที่เรียกว่า “ไตรสิกขา”

๓. ถือนหลักทำการทั้งหลายอย่างเร่งรัดไม่รอเวลาด้วยความไม่ประมาทที่เรียกว่า “หลักอัปปมาทะ”

๔. ถือนหลักทำตนให้เป็นที่พึ่งเพื่อพึ่งตนเองได้และเป็นอิสระ ที่เรียกว่า “หลักอิสรภาพ แห่งการพึ่งตนได้”^{๔๐}

^{๓๙} สุภาพรณ ญ บางช้าง, พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทในการแสวงหาเส้นทางพัฒนาชนบท ของพระสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : กองแผนงาน กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๖), หน้า ๒๘-๓๑.

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมกับไทย ในสถานการณ์ปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙ - ๓๐.

พุทธนโยบายกับการสร้างสังคมให้เข้มแข็ง

จรถ ภิกขเว จาริกัม พุทฺชนหิตาย พุทฺชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानัม เทเสถ ธมฺมัม อาทิกถยานัม มชฺเชกถยานัม ปรีโยสานกถยานัม สาตถัม สพฺพญชนัม เภวลปรีปฺพณณัม ปรีสุทฺธัม พรหมจริยัม ปกาเสถ

ภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์แก่กุลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ อันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง

จากพุทธพจน์ดังกล่าว เป็นนโยบายที่มาจากพุทธอุดมการณ์ที่มีจุดมุ่งหมายอันสูงสุดคือ สพพทุกข นิสสรณนิพพาน กล่าวคือ ความดับทุกข์ทั้งปวง

กระบวนการสร้างสังคมให้เข้มแข็งตามแนวพุทธ

๑. ปฏิวัติตนเอง

การปฏิวัติตนเอง พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติกับตนเองสมัยครั้งเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออกแสวงหาความดับทุกข์ ดังนั้น บุคคลผู้มีความมุ่งหวังให้สังคมเข้มแข็งและสงบสุขต้องมีความกล้าพอที่จะปฏิวัติตนเองทั้งภิกษุและฆราวาส หลักของการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาตนเองเพื่อความรู้เท่าทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ ภิกษุ สามเณร ปฏิบัติโดยยึดหลักของอินทริยสังวร การปฏิบัติสมถและวิปัสสนากรรมฐาน ส่วนฆราวาส ปฏิบัติโดยยึดหลักของศีล ๕ โลกธรรม ๘

๒. สร้างสรรค์ครอบครัว

ครอบครัวถือเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคม ดังนั้นการสร้างสรรค์ครอบครัวให้มีความอบอุ่น หากปฏิวัติตนเองเพื่อการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งแล้วสามารถสร้างสรรค์ได้โดยหลักของฆราวาสธรรม ๔ อคติ ๔ อุทิศตัวเพื่อสังคม การอุทิศตัวเพื่อสังคมนั้นเป็นการสานสัมพันธ์ให้สังคมมีความสำคัญในแง่ของโครงสร้าง ที่ยั่งยืน โดยยึดหลักของ สังคหวัตถุ ๔ อปรีหานิยธรรม ๗ ทศพิธราชธรรม ๑๐ กระบวนการสร้างชุมชนและสังคมให้เข้มแข็งดังกล่าว ถือเป็นการสร้างคุณธรรมให้ เกิดขึ้นในความคิดจนเป็นอุดมการณ์ของมนุษย์ว่าจะประกอบกิจกรรมใดๆ ต้องมีคุณธรรมควบคู่ด้วย เสมอ ดังนั้นด้วยนโยบายที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้แก่พุทธบริษัท เชื่อแน่ว่าเป็นการสร้างชุมชนและ สังคมให้เข้มแข็งได้โดยใช้หลักการของพุทธธรรมาภิบาล คือ

๑. ศีล คือ กฎหมายหรือข้อบัญญัติ
๒. สมာธิ คือ การพัฒนาตนเองเพื่อให้เกิดคุณธรรมและจริยธรรม
๓. ปัญญา คือ สติปัญญาและความรู้จริง

นั่นก็หมายความว่า การสร้างสังคมที่เข้มแข็ง การทำให้มนุษย์มีความมั่นคง ทั้ง ด้านกายภาพ จิตใจ และวัฒนธรรม จะบรรลุได้นั้นต้องมี “หลักคิด” บนพื้นฐานของศีลและธรรม จากนโยบายทางพระพุทธศาสนา ที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุขของสังคมทั้ง ๓ ระดับ กล่าวคือ ระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงสุด ในการพัฒนาตนและสังคม สรุปลงที่ หลักการ ๓

๑. การไม่ทำบาปทั้งปวง ได้แก่การงดเว้น การลด ละเลิก ทำบาปทั้งปวงซึ่งได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ทางแห่งความชั่ว อันเป็นความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ ประกอบด้วย

๑.๑ ความชั่วทางกาย ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประทุษร้ายในกาม

๑.๒ ความชั่วทางวาจา ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดเพ้อเจ้อ

๑.๓ ความชั่วทางใจ ได้แก่ การอยากได้สมบัติของผู้อื่น การผูกพยาบาท และความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

๒. การทำกุศลให้ถึงพร้อม ได้แก่ การทำความดี ทุกอย่างซึ่งได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ อย่าง อันเป็นความดีทางกาย ทางวาจาและทางใจ ประกอบด้วย

๒.๑ การทำความดีทางกาย ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทำร้ายเบียดเบียน ผู้อื่นมีแต่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ มาเป็นของตน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการไม่ประทุษร้ายในกาม

๒.๒ การทำความดีทางวาจา ได้แก่ การไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียดไม่พูดคำหยาบและไม่พูดเพ้อเจ้อ พูดแต่คำจริง พูดคำอ่อนหวาน พูดคำให้เกิดความสามัคคีและพูดถูกกาลเทศะ การทำความดีทางใจ ได้แก่ การไม่โลภอยากได้ของของผู้อื่นมีแต่คิดเสียสละการไม่ผูก อาฆาตพยาบาทมีแต่คิดเมตตาและปรารถนาดีและมีความเห็นความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามทำนอง คลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๓. การทำจิตให้ผ่องใส ได้แก่ การทำจิตของตนให้ผ่องใส ปราศจากนิวรณ์ซึ่งเป็นเครื่องขัดขวางจิตไม่ให้เข้าถึงความสงบ มี ๕ ประการ ได้แก่

๓.๑ ความพอใจในกาม (กามฉันทะ)

๓.๒ ความอาฆาตพยาบาท (พยาบาท)

๓.๓ ความหดหู่ท้อแท้ ว่างเหงาหวนอน (ถีนะมิทธะ)

๓.๔ ความฟุ้งซ่าน รำคาญ (อุทธัจจะกุกกุจจะ)

๓.๕ ความลังเลสงสัย (วิจิจจนา) เช่น สงสัยในการทำความดี ความชั่วว่ามีผลจริงหรือไม่ วิธีการทำจิตให้ผ่องใส ที่แท้จริงเกิดขึ้นจากการละบาปทั้งปวงด้วยการถือศีลและบำเพ็ญกุศล ให้ถึงพร้อมด้วยการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนา จนได้บรรลุอรหัตผล อันเป็นความผ่องใสที่แท้จริง

อุดมการณ์ ๔

๑. ความอดทน ได้แก่ ความอดกลั้น ไม่ทำบาปทั้งทางกายวาจา ใจ

๒. ความไม่เบียดเบียน ได้แก่ การงดเว้นจากการทำร้ายรบกวน หรือ เบียดเบียนผู้อื่น

๓. ความสงบ ได้แก่ ปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ

๔. นิพพาน ได้แก่ การดับทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นได้จากการดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ ๘

วิธีการ ๖

๑. ไม่ว่าร้าย ได้แก่ ไม่กล่าวให้ร้ายหรือ กล่าวโจมตีใคร

๒. ไม่ทำร้าย ได้แก่ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓. สำรวมในปาติโมกข์ ได้แก่ ความเคารพระเบียบวินัย กฎ กติกา กฎหมาย รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีของสังคม

๔. รู้จักประมาณ ได้แก่ รู้จักความพอดีในการบริโภคอาหาร หรือการใช้สอยสิ่งต่าง ๆ

๕. อยู่ในสถานที่ที่สงัด ได้แก่ อยู่ในสถานที่สงบมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม

๖. ผีกัดจิตใจให้สงบ ได้แก่ ผีกัดชำระจิตใจให้สงบมีสุขภาพ คุณภาพและประสิทธิภาพที่ดี^{๔๑}

๒.๓.๒ การพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

“...เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็ม ที่ถูกตอกรอกรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป...”^{๔๒}

“...ให้พอเพียงนี้ก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หurutหาก็ได้ แต่ว่าพอ แม้บางอย่างอาจจะดูฟุ้งเฟ้อ แต่ถ้าทำให้มีความสุข ถ้าทำได้ก็สมควรที่จะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ อันนี้ก็เป็นความหมายอีกอย่างของเศรษฐกิจ หรือระบบพอเพียง...พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหurutหาก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง...”^{๔๓}

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชี้แนะแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๓๐ ปี และได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาทโดยคำนึง ถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตการป้องกันให้รอดพ้นจากวิกฤตและให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัวระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆมาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสมดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียรมีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลก ภายนอกได้เป็นอย่างดี”^{๔๔}

^{๔๑} กิตติพงษ์ ดารักษ์, พุทธนโยบายเพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.polmcu.com/index.php/2012-10-08-05-16-7/15-4> [๔ มี.ค. ๒๕๕๗].

^{๔๒} พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากวารสารชัยพัฒนา ฉบับประจำเดือนสิงหาคม ๒๕๔๒.

^{๔๓} พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑.

^{๔๔} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๕๐), หน้า ๖ - ๗.

๒.๓.๓ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ได้สรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง หรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ว่า หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐประเทศหรือภูมิภาค หนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เรามีได้เป็นเจ้าของ และเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้นคือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้โดยไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด^{๕๕}

คำว่า เศรษฐกิจ (Economy) ตามความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไปนั้น หมายถึงการจัดการครอบครัวยุคใหม่ มีความชำนาญในการจัดการเรื่องครอบครัว โดยที่เศรษฐกิจนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวิชาเศรษฐศาสตร์พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจไว้ว่า งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่างๆ ของชุมชน ด้านพระพุทธศาสนา เศรษฐกิจตามความหมาย แห่งศัพท์เดิมแล้วหมายถึงกิจกรรมที่ทำให้เกิดความสุข เพราะคำว่า เศรษฐ ในภาษาสันสกฤต และ เสฏฐ ในภาษาบาลีหมายถึงความสุข เลิศ ดี ส่วนคำว่า กิจ หมายถึงกิจกรรมหรืออาชีพ การงาน ดังที่พุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า “เศรษฐกิจ ก็คือ กิจที่ประเสริฐที่สุด ในฐานะที่จะทำให้มนุษย์เป็นอยู่กันอย่างผาสุก นี้เรียกว่าโดยตัวหนังสือ”

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวปฏิบัติโดยยึดหลักความพอดีกับศักยภาพของตนเอง บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง รวมทั้งมีความเอื้ออาทรต่อคนอื่น ๆ ในสังคมเป็นประการสำคัญถึงแม้ว่าแนวคิดนี้จะมุ่งเน้นไปสู่กลุ่มเกษตรกร หรือผู้มีที่ดินทั้งหลายแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องกลับไปสู่ภาคเกษตรทั้งหมด ซึ่งเป็นไปไม่ได้ในสภาพความเป็นจริง สำหรับคนอยู่นอกภาคเกษตรนั้น เศรษฐกิจพอเพียงก็ต้องถูกนำมาใช้เป็นหลักในการด ำเนินชีวิตเพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา เป็นแนวปฏิบัติตน ไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมใด อาชีพใดก็ต้องยึดวิถีชีวิตไทย อยู่แต่พอดีอย่าพุ่มเพออย่างไร้ประโยชน์อย่ายึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ให้ยึดเส้นทางสายกลาง อยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เจริญเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไปอย่าใช้หลักการลงทุนเชิงการพนัน ซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยง ต้องตั้งอยู่บนหลักของ “รู้รัก สามัคคี” ใช้สติปัญญาปกป้องตนเองไม่ให้หลงกระแสโลกาภิวัตน์ โดยให้รู้ถึงเหตุและผลตามสภาพแวดล้อมหรือบริบทของสังคมไทย ให้รู้จักแยกแยะสิ่งดีหรือสิ่งเลว สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ตามสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองของเราเป็นที่ตั้ง ให้มีความรัก ความเมตตาที่จะช่วยเหลือสังคมให้รอดพ้นจากภัยพิบัติและรวมพลังกันด้วยความสามัคคีเป็นหมู่เหล่าขจัดข้อขัดแย้งไปสู่ความประนีประนอม รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง เศรษฐกิจพอเพียงคือการดำรงชีวิตในความพอดีมีชีวิตใหม่ คือ หวนกลับมาสู่วิถีชีวิตไทยที่จะทำให้ชาติบ้านเมือง และตัวเราหลุดพ้นจากความทุกข์ด้านเศรษฐกิจและมีความสุขในที่สุด

เศรษฐกิจพอเพียง คือ เป้าหมายหนึ่งของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม และจัดเป็นเป้าหมายหลักที่สามารถคงอยู่ตลอดไปได้เคียงคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ด้านอื่นๆ ดังเช่นที่กระทรวงศึกษาธิการของประเทศไทยได้กำหนดไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานหมวดสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สารที่ ๓ ว่าด้วยเรื่องเศรษฐศาสตร์

^{๕๕}สุเมธ ตันติเวชกุล, การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมพัฒนาชุมชน, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓.

มาตรฐาน ส.๓.๑ ว่า “เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภคการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และคุ้มค่ารวมทั้งเศรษฐกิจอย่างพอเพียงเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ”^{๔๖}

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนับเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปในทางสายกลางที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่อันเรียบง่ายของคนไทยซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับประชาชนทุกระดับ ทั้งระดับ บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร และระดับประเทศได้ โดยมีคุณลักษณะที่สำคัญดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีต่อความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อมรวมทั้งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไปและต้อง ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจ ดำเนินการเรื่องต่างๆอย่างมีเหตุผลตามหลักวิชาการหลักกฎหมายหลักศีลธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรมที่ดีงามคิดถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างถี่ถ้วนถี่ โดยคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆอย่างรอบคอบ

ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมเพื่อสามารถปรับตัวและรับมือได้อย่างทันที่ทันที่เงื่อนไขสำคัญเพื่อให้เกิดความพอเพียงการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องอาศัยทั้งเงื่อนไขคุณธรรม หลักวิชา และเงื่อนไขชีวิตเป็นพื้นฐาน

เงื่อนไขคุณธรรม เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีความซื่อสัตย์สุจริต รู้ รัก สามัคคี ไม่โลภ ไม่ตระหนี่ และรู้จักแบ่งปันให้ผู้อื่น

เงื่อนไขหลักวิชา อาศัยความรู้รอบรู้ รอบคอบและระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำ วิชาการต่างๆมาใช้วางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน

เงื่อนไขชีวิต ดำเนินชีวิตด้วยความอดทนมีความเพียร มีสติ และปัญญาบริหารจัดการการใช้ชีวิตโดยใช้หลักวิชาและคุณธรรมเป็นแนวทางพื้นฐาน^{๔๗}

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านต่างๆ

ด้านเศรษฐกิจ ไม่ใช้จ่ายเกินตัวไม่ลงทุนเกินขนาดคิดและวางแผนอย่างรอบคอบมีภูมิคุ้มกันไม่เสี่ยงเกินไป

ด้านจิตใจมีจิตใจเข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทรเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

ด้านสังคมและวัฒนธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันรู้จักสามัคคีสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชนรักษาเอกลักษณ์ภาษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย

^{๔๖} กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๑.

^{๔๗} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, หน้า ๑๓ - ๑๖.

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาดและรอบคอบ
ฟื้นฟูทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและคงอยู่ชั่วลูกหลาน

ด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการและ
สภาพแวดล้อมพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน^{๔๘}

๒.๓.๔ เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคน

การพัฒนาคนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาให้แต่ละคนมีหลักคิดและหลัก
ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง โดยใช้คุณธรรมนำความรู้ เพื่อพัฒนาตนเอง/ครอบครัว/
ชุมชน/ชาติให้สามารถพึ่งตนเองได้และก้าวหน้าไปพร้อมกับความสมดุล ตลอดจนพร้อมรับการ
เปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ

แนวทางการพัฒนาคนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการฝึกให้คิด พูด-ทำ อย่างพอดี
พอเหมาะ พอควร บนหลักเหตุผล ไม่ประมาท โดยใช้สติและปัญญาในทางที่ถูกต้อง เพื่อเพิ่ม
ทางเลือก และพัฒนาศักยภาพของแต่ละคน ให้สามารถอุ้มชูตัวเองและครอบครัวได้โดยไม่เบียดเบียน
ตัวเองและผู้อื่น และอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข-รู้จักสามัคคีอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่าง
สมดุลและยั่งยืน และมีค่านิยมที่ดีงาม ร่วมรักษาคุณค่าของความเป็นไทย

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการการขับเคลื่อนหลักเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวว่าให้
เป็นวัฒนธรรมหลักในการใช้ชีวิตของคนในสังคม ต้องมีกระบวนการหล่อหลอมให้ทุกคนมีความ
เชื่อมั่นและสามารถนำหลักการนี้ไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และการศึกษาเป็นเครื่องมือ
สำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการดังกล่าว^{๔๙}

โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ(UNDP) ประจำประเทศไทย ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจ
พอเพียงกับการพัฒนาคนว่า เป็นพันธมิตรตามธรรมชาติกับการพัฒนาคน เพราะเศรษฐกิจพอเพียง
กำหนดให้คนเป็นศูนย์กลาง โดยมีจุดเน้นอยู่ที่การมีชีวิตที่ดีมีใช้ความมั่งคั่ง มีเรื่องของความยั่งยืนเป็น
ความคิดแกนกลาง เข้าใจถึงความจำเป็นในความมั่นคงของคนและการเพิ่มขีดความสามารถให้คน
สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างไรก็ตาม เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นเพียงพันธมิตรมิใช่คู่แข่ง
ของการพัฒนาคน ทั้งนี้เพราะเศรษฐกิจพอเพียงยังมีประเด็นเพิ่มเติมอีกสองเรื่อง ประการแรก
เศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาพื้นฐานจิตใจและจิตวิญญาณมากกว่าโดยเฉพาะอย่าง
ยิ่งเศรษฐกิจพอเพียงถือว่าการพัฒนาพื้นฐานจิตเจ้านั้นต้องเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาทุกชนิดโดยไม่
อาจแยกออกจากกันได้ประการที่สอง เศรษฐกิจพอเพียงได้เสนอแนวทางในการตัดสินใจเกี่ยวข้องกับ
การใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนา ที่สามารถนำมาใช้ได้ทั้งในระดับองค์กรหรือหน่วยงานหรือรัฐบาล
ตลอดไปจนถึงปัจเจกบุคคล โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงได้เสนอว่า จะตัดสินใจอย่างไรเศรษฐกิจพอเพียง
ของบุคคลหลาย ๆ ท่านที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น อาจสรุปแนวคิด เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงได้ดังนี้

^{๔๘} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**,
หน้า๒๒ - ๒๓.

^{๔๙} โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ประจำประเทศไทย, **รายงานการพัฒนาคนของ
ประเทศไทย ปี๒๕๕๐**, (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๕๐), หน้า ๓๘, อัดสำเนา.

เศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจที่ตั้งบนพื้นฐานของความพอดีพออยู่พอกิน พอใช้ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ มัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจ มีดุลยภาพระหว่างชีวิตกับสิ่งต่างๆ ที่ชีวิตเข้าไปสัมพันธ์มีการจัดการหรือการดำเนินด้านต่างๆ ในสังคม ที่ตั้งอยู่บนความมีเหตุมีผล ยึดหลักพุทธธรรมเป็นแนวดำเนินชีวิต มีความเข้าใจสิ่งต่างๆ อย่างเป็นบูรณาการหรือเป็นองค์รวม ไม่มองสิ่งต่างๆ อย่างแยกส่วนดำเนินชีวิตแบบพอมีพอกินพอใช้และสุจริตเป็นสัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้นแล้วค่อยพัฒนาไปสู่การกินดีอยู่ดีเป็นลำดับต่อไป

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาหรือแนวคิด โดยมีหลักการและอุดมการณ์ที่จะช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์และสังคมโลกให้มุ่งไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้ตนเองพึ่งตนเองพอเพียง ไม่โลภมาก มีเหตุผลและพอประมาณ ดุลยภาพที่เกิดจากเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้สังคมประสบกับสันติสุขอย่างแท้จริงได้ในที่สุด

๒.๓.๕ หลักการทรงงาน ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นการดำเนินงานในลักษณะทางสายกลาง ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย และสามารถปฏิบัติได้จริง โดยทรงเน้น “การพัฒนาคน” เป็นตัวตั้ง และยึดหลักผลประโยชน์ของปวงชน และการมีส่วนร่วมตัดสินใจของประชาชน ตลอดจนภูมิสังคมที่คำนึงถึงความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่และการพึ่งตนเอง โดยรู้จักประมาณตนและดำเนินการด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง และ “ทำตามลำดับขั้น” อย่างบูรณาการ ซึ่งอาศัยความ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” และการ “รู้จัก สามัคคี” ของทุกฝ่ายส่งผลให้ประชาชนและชุมชนในชนบทที่ได้ดำเนินการตามแนวพระราชดำริมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคมมีเทคโนโลยีที่เหมาะสม ดำเนินการได้อย่างประหยัดและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน อันนำไปสู่ชุมชนและสังคมที่เข้มแข็ง และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข “หลักการทรงงาน ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ที่สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) รวบรวมไว้มีความหลากหลายถึง ๒๓ หลักการ ซึ่งปวงชนชาวไทยสามารถน้อมนำมาปฏิบัติในวาระและโอกาสต่างๆ ตามความเหมาะสม ดังนี้

๑. ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ

การที่จะพระราชทานโครงการใดโครงการหนึ่งจะทรงศึกษาข้อมูลรายละเอียดอย่างเป็นระบบทั้งจากข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารแผนที่สอบถามจากเจ้าหน้าที่นักวิชาการและราษฎรในพื้นที่ให้ได้รายละเอียดที่ถูกต้อง เพื่อที่จะพระราชทานความช่วยเหลือได้อย่างถูกต้อง รวดเร็วตรงตามความต้องการของประชาชน

๒. ระเบิดจากข้างใน

พระองค์ทรงมุ่งเน้น เรื่องการพัฒนาคน โดยตรัสว่า “ต้องระเบิดจากข้างใน” หมายความว่า ต้องสร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนที่เราเข้าไปพัฒนาให้มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาศักยภาพแล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก มิใช่การนำเอาความเจริญหรือบุคคลจากสังคมภายนอกเข้าไปหาชุมชนหรือหมู่บ้านที่ยังไม่ทันได้มีโอกาสเตรียมตัวหรือตั้งตัว

๓. แก้ปัญหาที่จุดเล็ก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปี่ยมไปด้วยพระอัจฉริยภาพในการแก้ไขปัญหา ทรงมองปัญหาในภาพรวม (Macro) ก่อนเสมอ แต่การแก้ปัญหของพระองค์จะเริ่มจากจุดเล็กๆ (Micro) คือ การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่คนมักจะมองข้ามดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า

“...ถ้าปวดหัวก็คิดอะไรไม่ออก เป็นอย่างนั้นต้องแก้ไขการปวดหัวนี้ก่อน... มันไม่ได้เป็นการแก้อาการจริงแต่ต้องแก้ปวดหัวก่อน เพื่อที่จะให้อยู่ในสภาพที่คิดได้... แบบ (Macro) นี้เขาจะทำแบบรื้อทั้งหมดฉันไม่เห็นด้วย...อย่างบ้านคนอยู่ เรียบอกบ้านนี้มันผุตรงนั้น ผุตรงนี้ไม่คุ้มที่จะไปซ่อม...เอาตกลงรื้อบ้านนี้ระเบิดเลย เราจะไปอยู่ที่ไหน ไม่มีที่อยู่...วิธีทำต้องค่อยๆ ท า จะไประเบิดหมดไม่ได้...”

๔. ทำตามลำดับขั้น

ในการทรงงานพระองค์จะทรงเริ่มต้นจากสิ่งที่จำเป็นของประชาชนที่สุดก่อน ได้แก่ สาธารณสุข เมื่อมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรงแล้วก็จะสามารถทำประโยชน์ด้านอื่นๆ ต่อไปได้จากนั้นจะเป็นเรื่องสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและสิ่งจำเป็นในการประกอบอาชีพ อาทิ ถนน แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภค ที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงการให้ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีที่เรียบง่ายเน้นการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ราษฎรสามารถนำไปปฏิบัติได้และเกิดประโยชน์สูงสุด ดังพระบรมราโชวาทเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ ความตอนหนึ่งว่า

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน ใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในเวลานี้การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพ และตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอันเป็นพื้นฐานนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด เพราะผู้ที่มิอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมไม่สามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงได้ต่อไปโดยแน่นอน ส่วนการถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับ ด้วยความรอบคอบระมัดระวังและประหยัดนั้น ก็เพื่อป้องกันความผิดพลาดล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้แน่นอนบริบูรณ์...”

๕. ภูมิสังคม

การพัฒนาใดๆ ต้องคำนึงถึงสภาพภูมิประเทศของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร และสังคมวิทยา เกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจคอของคน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันดังพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า

“...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเราจะไปบังคับให้คนอื่นคิดอย่างอื่นไม่ได้เราต้อง

แนะนำ เราเข้าไปช่วยโดยที่จะคิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้แต่ถ้าเราเข้าไปแล้ว เราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริงๆแล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการของการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...”

๖. องค์กรรวม

ทรงมีวิธีคิดอย่างองค์กรรวม (Holistic) หรือมองอย่างครบวงจร ในการที่จะพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการหนึ่งนั้น จะทรงมองเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง ดังเช่น กรณีของ “ทฤษฎีใหม่” ที่พระราชทานให้แก่ปวงชนชาวไทย เป็นแนวทางในการประกอบอาชีพแนวทางหนึ่งที่พระองค์ทรงมองอย่างองค์กรรวม ตั้งแต่การถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยของประชาชนคนไทย ประมาณ ๑๐-๑๕ ไร่การบริหารจัดการที่ดินและแหล่งน้ำ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการประกอบอาชีพ เมื่อมีน้ำในการทำเกษตรแล้วจะส่งผลให้ผลผลิตดีขึ้น และหากมีผลผลิตเพิ่มมากขึ้น เกษตรกรจะต้องรู้จักวิธีการจัดการและการตลาด รวมถึงการรวมกลุ่มรวมพลังชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เพื่อพร้อมที่จะออกสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอกได้อย่างครบวงจรนั้นคือ ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑, ๒ และ ๓

๗. ไม่ติดตำรา

การพัฒนาตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีลักษณะของการพัฒนาที่อนุโลมและรวมชอมกับสภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสภาพของสังคมจิตวิทยาแห่งชุมชนคือ “ไม่ติดตำรา” ไม่ผูกมัดติดกับวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมาะสมของคนไทย

๘. ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด

ในเรื่องของความประหยัดนี้ประชาชนชาวไทยทราบกันดีว่าเรื่องส่วนพระองค์ก็ทรงประหยัดมากดังที่เราเคยเห็นว่า หลอดยาสีพระทนต์นั้นทรงใช้อย่างคุ้มค่าอย่างไร หรือฉลองพระองค์แต่ละองค์ทรงใช้อยู่เป็นเวลานาน ดังที่นายสุเมธ ตันติเวชกุลเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา เคยเล่าว่า

“...กองงานในพระองค์โดยท่านผู้หญิงบุตรี วีระไวทยะ บอกว่าปีหนึ่งพระองค์เบิกดินสอ ๑๒ แท่ง เดือนละแท่ง ใช้จนกระทั่งกุด ใครอย่าไปทิ้งของท่านนะ จะกริ้วเลย ประหยัดทุกอย่างเป็นต้นแบบทุกอย่าง ทุกอย่างนี้มีค่าสำหรับพระองค์หมด ทุกบาททุกสตางค์จะใช้อย่างระมัดระวังจะสั่งให้เราปฏิบัติงานด้วยความรอบคอบ...” ขณะเดียวกันการพัฒนาและช่วยเหลือราษฎร ทรงใช้หลักในการแก้ไขปัญหด้วยความเรียบง่ายและประหยัดราษฎรสามารถทำได้เอง หาได้ในท้องถิ่นและประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ในภูมิภาคนั้นๆมาแก้ไขปัญหาโดยไม่ต้องลงทุนสูงหรือใช้เทคโนโลยีที่ไม่ยุ่งยากนัก ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า

“...ให้ปลูกป่า โดยไม่ต้องปลูก โดยปล่อยให้ขึ้นเองตามธรรมชาติ จะได้ประหยัดงบประมาณ...”

๙. ทำให้ง่าย

ด้วยพระอัจฉริยภาพและพระปรีชาสามารถในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้การคิดค้นดัดแปลง ปรับปรุง และแก้ไขงานการพัฒนาประเทศตามแนวพระราชดำรินั้นไปได้โดยง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และระบบนิเวศโดยส่วนรวม ตลอดจนสภาพทางสังคมของชุมชนนั้นๆ ทรงโปรดที่จะทำสิ่งที่ยากให้กลายเป็นง่าย ทำสิ่งที่สลับซับซ้อนให้เข้าใจง่ายอันเป็นการแก้ปัญหาด้วยการใช้กฎแห่งธรรมชาติเป็นแนวทางนั่นเอง แต่การ

ทำสิ่งยากให้กลายเป็นง่ายขึ้นเป็นของยาก ฉะนั้นคำว่า “ทำให้ง่าย” หรือ “Simplicity” จึงเป็นหลักคิดสำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศในรูปแบบของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

๑๐. การมีส่วนร่วม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักประชาธิปไตย จึงทรงนำ “ประชาพิจารณ์” มาใช้ในการบริหารเพื่อเปิดโอกาสให้สาธารณชน ประชาชนหรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับ ได้มาร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่จะต้องคำนึงถึงความคิดเห็นของประชาชนหรือความต้องการของสาธารณชน ดังพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า

“...สำคัญที่สุดจะต้องหัดทำใจให้กว้างขวางหนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดเห็น แม้กระทั่งความวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นอย่างฉลาดเพราะการรู้จักรับฟังอย่างฉลาดนั้นแท้จริงคือ การระดมสติปัญญาและประสบการณ์อันหลากหลายมาอำนวยความสะดวกการปฏิบัติบริหารงานให้ประสบความสำเร็จที่สมบูรณ์นั่นเอง...”

๑๑. ประโยชน์ส่วนรวม

การปฏิบัติพระราชกรณียกิจ และการพระราชทานพระราชดำริในการพัฒนาและช่วยเหลือพสกนิกร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงระลึกถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า

“...ใครต่อใครบอกว่าขอให้เสียสละส่วนตัวเพื่อส่วนรวมอันนี้ฟังจนเบื่ออาจจะรำคาญด้วยซ้ำว่า ใครต่อใครมาก็บอกว่าขอให้คิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อาจมานึกในใจว่า ให้อะไรอยู่เรื่อยแล้วส่วนตัวจะได้อะไร ขอให้คิดว่าคนที่ให้เพื่อส่วนรวมนั้นมิได้ให้ส่วนรวมแต่อย่างเดียว เป็นการให้เพื่อตัวเองสามารถที่จะมีส่วนรวมที่จะอาศัยได้...”

๑๒. บริการรวมที่จุดเดียว

การบริการรวมที่จุดเดียวเป็นรูปแบบการบริการแบบเบ็ดเสร็จ หรือ One Stop Services ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในระบบบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทย โดยทรงให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นต้นแบบในการบริการรวมที่จุดเดียว เพื่อประโยชน์ต่อประชาชนที่มาขอใช้บริการ จะประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย โดยมีหน่วยงานราชการต่างๆ มาร่วมดำเนินการและให้บริการประชาชน ณ ที่แห่งเดียว ดังพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า

“...กรม กองต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันชีวิตประชาชนทุกด้านได้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประองตองกัน ประสานกัน ตามธรรมดาแต่ละฝ่ายต้องมีศูนย์ของตน แต่ว่าอาจจะมึนงงถือว่าเป็นศูนย์ของตัวเองคนอื่นไม่เกี่ยวข้อง และศูนย์ศึกษาการพัฒนาเป็นศูนย์ที่รวบรวมกำลังทั้งหมดของเจ้าหน้าที่ทุกกรม กอง ทั้งในด้านเกษตรหรือในด้านสังคม ทั้งในด้านหางาน การส่งเสริมการศึกษามาอยู่ด้วยกัน ก็หมายความว่าประชาชน ซึ่งจะต้องใช้วิชาการทั้งหลายก็สามารถที่จะมาดูส่วนเจ้าหน้าที่จะให้ความอนุเคราะห์แก่ประชาชนก็มาอยู่พร้อมกันในที่เดียวกันเหมือนกัน ซึ่งเป็นสองด้าน ก็หมายถึงว่า ที่สำคัญปลายทางคือประชาชนจะได้รับประโยชน์และต้นทางของผู้เป็นเจ้าหน้าที่จะให้ประโยชน์...”

๑๓. ทรงใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ

ทรงเข้าใจถึงธรรมชาติและต้องการให้ประชาชนใกล้ชิดกับธรรมชาติ ทรงมองอย่างละเอียดถึงปัญหาธรรมชาติหากเราต้องการแก้ไขธรรมชาติจะต้องใช้ธรรมชาติเข้าช่วยเหลืออาทิการ

แก้ไขปัญหาลำเลียงน้ำ ได้พระราชทานพระราชดำริ การปลูกป่า โดยไม่ต้องปลูก ปล่อยให้ธรรมชาติช่วยในการฟื้นฟูป่าหรือแม้กระทั่ง การปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง ได้แก่ปลูกไม้เศรษฐกิจ ไม้ผล และไม้พืชนอกจากได้ประโยชน์ตามชื่อของไม้แล้วยังช่วยรักษาความชุ่มชื้นให้แก่พื้นดินด้วย เห็นได้ว่าทรงเข้าใจธรรมชาติและมนุษย์อย่างเกื้อกูลกัน ทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน

๑๔. ใช้ธรรมปราบอธรรม

ทรงนำความจริงในเรื่องความเป็นไปแห่งธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติมาเป็นหลักการ แนวปฏิบัติที่สำคัญในการแก้ปัญหาและปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพที่ไม่ปกติเข้าสู่ระบบที่เป็นปกติ เช่น การนำน้ำดีขับไล่ น้ำเสีย หรือเจือจางน้ำเสียให้กลับเป็นน้ำดีตามจังหวะการขึ้นลงตาม

ธรรมชาติของน้ำ การบำบัดน้ำเน่าเสียโดยใช้ผักตบชวาซึ่งมีตามธรรมชาติให้ดูดซึมสิ่งสกปรกปนเปื้อนในน้ำ ดังพระราชดำรัสความว่า “ใช้ธรรมปราบอธรรม”

๑๕. ปลูกป่าในใจคน

เป็นการปลูกป่าลงบนแผ่นดินด้วยความต้องการอยู่รอดของมนุษย์ ทำให้ต้องมีการบริโภคและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง เพื่อประโยชน์ของตนเองและสร้างความเสียหายให้แก่สิ่งแวดล้อม ปัญหาความไม่สมดุลจึงบังเกิดขึ้น ดังนั้น ในการที่จะฟื้นฟูป่าทรัพยากรธรรมชาติให้กลับคืนมาจะต้องปลูกจิตสำนึกในการรักผืนป่าให้แก่คนเสียก่อน ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า “...เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...”

๑๖. ขาดทุนคือกำไร

“...ขาดทุน คือ กำไร Our loss is our gain...การเสียคือ การได้ประเทศชาติก็จะก้าวหน้า และการที่คนอยู่ดีมีสุขนั้น เป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้...”จากพระราชดำรัสดังกล่าว คือหลักการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีต่อพสกนิกรไทย “การให้” และ “การเสียสละ” เป็นการกระทำอันมีผลเป็นกำไร คือความอยู่ดีมีสุขของราษฎร ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนได้ดังพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่ตัวแทนของปวงชนชาวไทยที่ได้เข้าเฝ้า ฯ ถวายพระพรเนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๔ ณ ศาลาดุสิดาลัย พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ความตอนหนึ่งว่า

“...ประเทศต่างๆในโลกในระยะ ๓ ปีมานี้คนที่ก่อตั้งประเทศที่มีหลักทฤษฎีในอุดมคติที่ใช้ในการปกครองประเทศล้วนแต่ล่มสลายลงไปแล้วเมืองไทยของเราจะสลายลงไปหรือ เมืองไทยนับว่าอยู่ได้มาอย่างดีเมื่อประมาณ ๑๐ วันก่อน มีชาวต่างประเทศมาขอพบ เพื่อขอโอวาทเกี่ยวกับการปกครองประเทศว่าจะทำอย่างไร จึงได้แนะนำว่าให้ปกครองแบบคนจน แบบที่ไม่ติดตำรามากเกินไป ทำอย่างมีสามัญสำนึกมีเมตตา กัน ก็จะอยู่ได้ตลอดไม่เหมือนกับคนที่ทำตามวิชาการ ที่เวลาปิดตำราแล้วไม่รู้จะทำอย่างไร ลงท้ายก็ต้องเปิดหน้าแรกเริ่มใหม่ถอยหลังเข้าคลอง ถ้าเราใช้ตำราแบบอะลุ่มอล่วยกัน ในที่สุดได้ก็เป็นการดี ให้โอวาทเขาไปว่าขาดทุนเป็นการได้กำไรของเรา นักเศรษฐศาสตร์คงคำนวณว่าไม่ใช่แต่เราอธิบายได้ว่า ถ้าเราทำอะไรที่เราเสียแต่ในที่สุดเราเสียนั้น เป็นการได้ทางอ้อม ตรงกับงานของรัฐบาลโดยตรง เงินของรัฐบาลหรืออีกนัยหนึ่งคือเงินของประชาชน ถ้าอยากให้ประชาชนอยู่ดีกินดีก็ต้องลงทุน ต้องสร้างโครงสร้าง ซึ่งต้องใช้เงินเป็นร้อยพัน หมื่นล้าน ถ้าทำไปเป็นการจ่ายเงินของ

รัฐบาลแต่ไม่เข้าประชาชนจะได้รับผล ราษฎรอยู่ดีกินดีราษฎรได้กำไรไปถ้าราษฎรมิรายได้รัฐบาลก็เก็บภาษีได้สะดวก เพื่อให้รัฐบาลได้ทำโครงการต่อไปเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติถ้ารู้จักสามัคคีรู้เสียสละ คือการได้ประเทศชาติก็จะก้าวหน้าและการที่คนอยู่ดีมีสุขนั้น เป็นการนับที่เป็นมูลค่าเงินไม่ได้...”

๑๗. การพึ่งตนเอง

การพัฒนาตามแนวพระราชดำรัสเพื่อแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นด้วยการแก้ไขปัญหเฉพาะหน้าเพื่อให้มีความแข็งแรงพอที่จะดำรงชีวิตได้ต่อไป แล้วขั้นต่อไปก็คือ การพัฒนาให้ประชาชนสามารถอยู่ในสังคมได้ตามสภาพแวดล้อมและสามารถ “พึ่งตนเองได้” ในที่สุด ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า

“...การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพและตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งยวดเพราะผู้มีอาชีพ และฐานะเพียงพอที่จะพึ่งพาตนเองได้ย่อมสามารถสร้างความเจริญในระดับสูงขึ้นไป...”

๑๘. พออยู่พอกิน

การพัฒนาเพื่อให้พสกนิกรทั้งหลายประสบความสุขสมบูรณ์ในชีวิตได้เริ่มจากการเสด็จฯ ไปเยี่ยมประชาชนทุกหมู่เหล่าในทุกภูมิภาคของประเทศไทย ได้ทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของราษฎรด้วยพระองค์เอง จึงทรงสามารถเข้าพระราชหฤทัยในสภาพปัญหาได้อย่างลึกซึ้งว่ามีเหตุผลมากมายที่ทำให้ราษฎรตกอยู่ในวงจรแห่งทุกข์เข็ญ จากนั้นได้พระราชทานความช่วยเหลือให้พสกนิกรมีความกินดีอยู่ดีมีชีวิตอยู่ในขั้น “พออยู่พอกิน” ก่อน แล้วจึงขยายให้มีโอกาสสมรรถนะที่ก้าวหน้าต่อไปในการพัฒนานั้น หากมองในภาพรวมของประเทศมีใช้งานเล็กน้อย แต่ต้องใช้ความคิดและกำลังของคนทั้งชาติจึงจะบรรลุผลสำเร็จด้วยพระปรีชาญาณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทำให้คนทั้งหลายได้ประจักษ์ว่าแนวพระราชดำรินี้ในพระองค์นั้น “เรียบง่าย ปฏิบัติได้ผล” เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกัน ดังพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า “...ถ้าโครงการดีไม่ช้า ประชาชนก็ได้กำไร จะได้ผล ราษฎรจะอยู่ดีกินดีขึ้น จะได้ประโยชน์ไป...”

๑๙. เศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๓๐ ปีตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ทรงย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้พระราชทานไว้ดังนี้ “เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึก

ในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุสังคมสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี”

๒๐. ความซื่อสัตย์สุจริต จริงใจต่อกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระราชดำรัส เรื่องความซื่อสัตย์สุจริตจริงใจต่อกันอย่างต่อเนื่องตลอดมา เพราะเห็นว่า หากคนไทยทุกคนได้ร่วมมือกันช่วยชาติพัฒนาชาติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จริงใจต่อกันแล้ว ประเทศไทยจะเจริญก้าวหน้าอย่างมาก ดังพระราชดำรัสดังนี้

“...คนที่ไม่มี ความสุจริต คนที่ไม่มีความมั่นคงชอบแต่มีก๋ายไม่มีวันจะสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมที่สำคัญอันใดได้ผู้ที่มีความสุจริตและความมุ่งมั่นเท่านั้น จึงจะทำงานสำคัญยิ่งใหญ่ที่เป็นคุณเป็นประโยชน์แท้จริงได้สำเร็จ...” พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๒

“...ผู้ที่มีความสุจริตและบริสุทธิ์ใจ แม้จะมีความรู้น้อยก็ย่อมทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากกว่าผู้มีความรู้มากแต่ไม่มีความสุจริตไม่มีความบริสุทธิ์ใจ...” พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๓๓

“...ผู้ว่า CEO ต้องเป็นคนที่สุดจริต ทุจริตไม่ได้ถ้าทุจริตแม้แต่ชนิดเดียวก็ขอแข่งให้มีอันเป็นไป...”

“...ข้าราชการหรือประชาชนมีการทุจริต ถ้ามีทุจริตแล้ว บ้านเมืองพัง ที่เมืองไทยพังมาเพราะมีทุจริต...” พระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๔๖

๒๑. ทำงานอย่างมีความสุข

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระเกษมสำราญและทรงมีความสุขทุกคราที่จะช่วยเหลือประชาชน ซึ่งเคยมีพระราชดำรัสครั้งหนึ่งความว่า

“...ทำงานกับฉัน ฉันไม่มีอะไรจะให้นอกจากการมีความสุขร่วมกัน ในการทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น...”

๒๒. ความเพียร : พระมหาชนก

จากพระราชนิพนธ์“พระมหาชนก” เป็นพระราชนิพนธ์ที่พระองค์ทรงใช้เวลาค่อนข้างนานในการคิดประดิษฐ์ ทำให้เข้าใจง่ายและปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน อีกทั้งภาพประกอบและคติธรรมต่างๆ ได้ส่งเสริมให้หนังสือเล่มนี้มีความศักดิ์สิทธิ์ที่หากคนไทยน้อมรับมาศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติตามรอยพระมหาชนกผู้เพียรพยายามแม้จะไม่เห็นฝั่ง ก็ยังว่ายน้ำต่อไป เพราะถ้าไม่เพียรว่ายก็จะตกเป็นอาหาร ปลา และไม่ได้พบกับเทวดาที่มากช่วยเหลือมิให้จมน้ำไป เช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงริเริ่มทำโครงการต่างๆ ในระยะแรก ที่ไม่มีความพร้อมในการทำงานมากนัก และทรงใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ทั้งสิ้น แต่พระองค์ก็ได้ท้อพระราชหฤทัย มุ่งมั่นพัฒนาบ้านเมืองให้บังเกิดความร่มเย็นเป็นสุข

๒๓. รู้รัก สามัคคี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสในเรื่อง “รู้รัก สามัคคี” มาอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นคำสามคำ ที่มีค่าและมีความหมายลึกซึ้ง พร้อมทั้งสามารถปรับใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัยรู้ : การที่เราจะลงมือทำสิ่งใดนั้น จะต้องรู้เสียก่อน รู้ถึงปัจจัยทั้งหมด รู้ถึงปัญหาและรู้ถึงวิธีการแก้ปัญหา

รัก : คือความรัก เมื่อเรารู้ครบถ้วนกระบวนการแล้ว จะต้องมีความรักการพิจารณาที่จะเข้าไปลงมือปฏิบัติแก้ไขปัญหานั้นๆ

สามัคคี : การที่จะลงมือปฏิบัตินั้น ควรคำนึงเสมอว่า เราจะทำงานคนเดียวไม่ได้ต้องทำงานร่วมมือร่วมใจเป็นองค์กรเป็นหมู่คณะ จึงจะมีพลังเข้าไปแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี^{๕๐}

๒.๓.๖ หน้าที่และวิธีการของนักพัฒนา

งานที่เป็นกระบวนการ “หน้าที่” คือช่วยให้บุคคล พื้นที่เป้าหมาย หรือกิจการที่ตนรับผิดชอบมีความเจริญก้าวหน้าขึ้น ส่วน “วิธีการของนักพัฒนา” มีหลายขั้นตอนและหลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับงานพัฒนาที่จะขอยกตัวอย่างการทำงานพัฒนาชุมชนอย่างง่าย ๆ ที่เคยปฏิบัติก่อนอื่นจะต้องหาข้อมูล รวบรวมปัญหาสภาพทั่วไปของท้องถิ่นและชุมชน ทั้งในด้านภูมิศาสตร์และสังคม ซึ่งควรดูทั้งข้อมูลจากเอกสารการออกสำรวจและข้อมูลจากบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลในพื้นที่และบุคคลที่เคยปฏิบัติงานมาแล้วทั้งนี้การมีความรู้ด้านภูมิศาสตร์และแผนที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการกำหนดพื้นที่ทางการเกษตรอุตสาหกรรม การตั้งถิ่นฐาน จะทำให้ทราบระยะทาง ลักษณะพื้นที่รวมทั้งข้อมูลอื่นๆ ที่จะนำมาใช้เป็นฐานความรู้ในการปฏิบัติงานจากนั้น จะต้องเขียนโครงการ บ่งให้เห็นชัดถึงสภาพทั่วไปของพื้นที่ สภาพปัญหา วิธีการแก้ปัญหา ช่วงเวลาปฏิบัติงาน งบประมาณที่จำเป็นต้องใช้และแหล่งงบประมาณ (อาจต้องหาตนเอง) และเมื่อเริ่มดำเนินโครงการแล้ว จะต้องให้ความสนใจไปดูแลและคอยแนะนำ รวมทั้งแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ระหว่างการทำงาน เพื่อให้สามารถทำงานในขั้นต่อไปได้ตามเป้าหมายที่วางไว้เมื่อโครงการประสบความสำเร็จแล้ว ควรจะมีการถ่ายทอดเทคโนโลยี เช่น การจัดการอบรม (Training) การจัดการดูงานแก่เจ้าหน้าที่และบุคคลเป้าหมายซึ่งจะช่วยให้มีความรู้ในงานที่ทำ และความรู้อื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องดีขึ้น รวมทั้งเกิดความตื่นตัวต่อการใฝ่รู้ได้แนวความคิดใหม่ๆ เช่น อาจนำคนที่เคยทำงานที่แห่งหนึ่งไปดูงานอีกแห่ง และที่สำคัญจะต้องมีการประเมินผลโครงการ (Monitoring) เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้น ทั้งในระหว่างดำเนินโครงการและเป็นบทเรียนสำหรับการจัดทำโครงการใหม่ครั้งต่อไป^{๕๑}

๒.๔ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม ผู้วิจัยได้ประมวลมาจากแนวคิดของนักวิชาการ โดยจะนำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ความหมาย แนวคิดและทฤษฎี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๔.๑ ความสำคัญและความหมายของคุณธรรม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญและความหมายของคุณธรรมนั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

^{๕๐} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, พระมหากษัตริย์นักพัฒนา เพื่อประโยชน์สุขสู่ปวงประชา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒-๒๔.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

พระเทพคุณาภรณ์ ได้กล่าวถึง คุณธรรมไว้ว่า ธรรมเป็นสิ่งที่ดีงาม ศิลต้องอยู่ที่กาย ที่วาจา ธรรมอยู่ที่ใจ เมื่อเรามีกายมีวาจาที่มีศีลมีธรรมแล้ว นั่นแหละเป็นเครื่องนำชีวิตของเราให้ไปถึงจุดหมายที่ต้องการได้ และงามทุกเพศทุกวัย เด็กเอาไปประดับกัณฐก หนุ่มสาวเอาไปประดับกัณฐก คนแก่เอาไปประดับกัณฐก มันไม่เหมือนกับเครื่องประดับ คือเสื้อผ้า เสื้อผ้านั้น งามเฉพาะเพศ เฉพาะวัย เสื้อผ้าของเด็ก ผู้ใหญ่เอาไปใส่ก็ไม่งาม เสื้อผ้าของหนุ่มสาว คนแก่เอาไปใส่ก็ไม่งาม เสื้อผ้าของคนแก่ หนุ่มสาวเอาไปใส่ก็ไม่งาม งามเฉพาะเพศเฉพาะวัยแต่เครื่องประดับคือศีลนี้ งามทุกเพศทุกวัยส่วน ธรรมะ หมายถึง ทรงไว้ซึ่งผู้ปฏิบัติ ดังนั้นผู้ที่ต้องการความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ต้องมีธรรมะ ๔ ข้อไว้ ประจำใจ นั่นก็ คือ^{๕๒}

๑. ความจริงใจ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ พูดจริง ทำจริง จะอยู่ที่ไหน อยู่ในฐานะเช่นใดก็ขอให้เป็นคนซื่อสัตย์ ทั้งต่อตนเองและคนอื่นรอบข้าง

๒. การฝึกฝนข่มใจ เมื่อมีความซื่อสัตย์ จริงใจแล้วยังไม่พอ ต้องมีการข่มใจ ฝึกฝนฝึกนิสัย และปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนเองให้เจริญก้าวหน้า ด้วยปัญญาความรู้

๓. ความอดทน เมื่อมีความซื่อสัตย์ จริงใจแล้ว ฝึกฝนข่มใจแล้ว ก็ยังไม่พอ จา ต้องมีความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหวในจุดมุ่งหมาย บางคนซื่อสัตย์จริง ข่มใจจริง แต่ไม่อดทน เจอเรื่องหนักใจก็ยอมแพ้ สู้ไม่ไหวต้องอดทนด้วย จึงจะถึงจุดหมาย

๔. ความเสียสละ เป็นเรื่องสำคัญอย่างมาก ต้องมีความเสียสละ เสียสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง ผู้มีน้ำใจเสียสละ มีจิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทุกคนในสังคม ช่วยเหลือเท่าที่เห็นว่าสมควรจะช่วยเหลือได้ เห็นใครควรแก่การช่วยเหลือก็ช่วยเหลือตามกำลังมากบ้างน้อยบ้าง หรือบางครั้งก็ช่วยเหลือด้วยกำลังกาย บางครั้งก็ช่วยเหลือด้วยกำลังทรัพย์ บางครั้งก็ช่วยเหลือด้วยกำลังสติปัญญา ทุกๆ ครั้งที่ช่วยเหลือก็มีความกรุณาสงสารเป็นเบื้องหน้า มุ่งที่จะปลดเปลื้องความทุกข์ของผู้อื่นด้วยความเต็มใจ

ธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้ให้ความเห็นว่า การปลูกฝังจิตสำนึกด้านคุณธรรมในสังคมไทย ต้องดำเนินการใน ๒ ลักษณะ คือ การ “ปลูก” และการ “ปลุก” ในส่วนของการ “ปลูก” นั้นใช้สำหรับเด็กและเยาวชน ที่เปรียบเป็นดั่งผ้าขาวและจะเป็นพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนสังคมไทยในอนาคต ซึ่งจะต้องได้รับการปลูกฝังความคิดและทัศนคติด้านคุณธรรมและจริยธรรมตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อเจริญงอกงามเป็นเมล็ดพันธุ์แห่งคุณธรรมจริยธรรมที่จะเผยแพร่ในสังคมไทยต่อไป ส่วนการ “ปลุก” นั้น ใช้กับผู้ใหญ่ ที่บางครั้งได้หลงลืมหรือละเลยการนำคุณธรรมจริยธรรมมาใช้ในการประพฤติปฏิบัติให้เกิดการระลึก นึกถึง ตระหนักถึงความสำคัญและนำคุณธรรมจริยธรรมกลับมาใช้ในการดำรงตน และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชนต่อไป ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้ยกตัวอย่างให้เห็นว่า ๑ สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประเทศอังกฤษสามารถดำรงมาตรฐานคุณธรรมและจริยธรรมที่สูงส่งเอาไว้ได้ ตลอดมา คือชาวอังกฤษได้รับการปลูกฝังคตินิยม ๗ ประการมาตั้งแต่เด็ก (ข้อ ๑ – ๗) และเมื่อบุคคลใดมีคตินิยมทั้ง ๗ ประการครบถ้วน ก็ถือว่าเป็นผู้มี “Integrity” (Integrity หมายถึง การ

^{๕๒} พระเทพคุณาภรณ์ (โสภณ โสภณจิตโต ป.ธ.๙), **ศีลธรรม ธรรมะวันหยุด**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.watdevaraj.com [๔ มี.ค. ๒๕๕๗].

ยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรม) ซึ่งเป็นคุณธรรมอันสูงส่ง มีความหมายลึกซึ้งและกว้างขวางมาก และเป็นที่ยึดมั่นของชาวสยามตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ซึ่งน่าจะเป็นแบบอย่างที่ดี สำหรับการฝึกอบรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนหรือบุคคลทั่วไปในสังคมไทย ให้มีคตินิยมครบทั้ง ๗ ประการ และการฝึกอบรมเด็กไทย ควรเพิ่มคตินิยมอีก ๕ ประการ (ข้อ ๘ – ๑๒) เพื่อให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมอันดี และสภาพของสังคมไทย ซึ่งคตินิยม ๑๒ ประการ คือ^{๕๓}

๑. สัจจะ พูดความจริง (Truth)
๒. ความซื่อสัตย์สุจริต (Honesty)
๓. ความระลึกในหน้าที่ (Sense of Duty)
๔. ความอดกลั้น (Patience)
๕. ความเป็นธรรม (Fair Play)
๖. ความเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Consideration for Others)
๗. เมตตาธรรม (Kindness)
๘. ความกตัญญูทดแทน (Gratitude)
๙. ความสุภาพนุ่มนวล (Politeness)
๑๐. ความเคารพต่อผู้มีอาวุโส (Respect for Elders)
๑๑. รักษาคำพูด (promise)
๑๒. จิตสำนึกสาธารณะ เสียสละเพื่อส่วนรวม (Public Conscience)

พระธรรมกิตติวงศ์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง ความประพฤติที่ดีที่ชอบทั้ง ศิลและธรรมศีลธรรม ในคำจำกัดความถึง เบญจศีล และ เบญจธรรม คือศีล ๕ และธรรม ๕ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมระดับต้นสำหรับให้สมาชิกสังคมประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบสุข ไม่สับสนวุ่นวาย ไม่หวาดระแวงภัย เป็นหลักประกันสังคมที่สำคัญ สังคมที่สงบสุข ไร้ความวุ่นวายได้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ทะเลาะ ไม่กดขี่ข่มเหง ไม่เอารัดเอาเปรียบกันเป็นต้น ก็เพราะสมาชิกของสังคมยึดมั่นอยู่ในหลักศีลธรรมนี้ศีลธรรม เป็นชื่อวิชาหนึ่งในโรงเรียนที่กำหนดให้นักเรียนทุกคนต้องเรียนมาตั้งแต่สมัยโบราณเรียกว่า วิชาศีลธรรม ปัจจุบันเรียกว่า วิชาพุทธศาสนา^{๕๔}

พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) ได้ให้ความหมาย คุณธรรมไว้ว่า หมายถึงสภาพที่ทรงไว้ธรรมตาหรือธรรมชาติ สภาธรรม สัจธรรม ความจริง เหตุ ต้นเหตุ สิ่งปรากฏการณ์ หรือ สัจธรรม เป็นแม่บท เป็นฐานของทุกอย่าง ต่อจากสัจธรรม ก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าจริยธรรมอัน ได้แก่ หลักเกณฑ์เกี่ยวกับความดีงาม ซึ่งเป็นความจริงที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความเป็นจริงตามธรรมชาติ ความจริงของมนุษย์ต้องสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติจึงจะเกิดผลสำเร็จได้ด้วยดี^{๕๕}

^{๕๓} ธานีรินทร์ กรียวิเชียร, **ปาฐกถาพิเศษ เรื่อง จริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด ,๒๕๕๑), หน้า ๑๗.

^{๕๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุดคำวัด** (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

^{๕๕} พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** พิมพ์และปรับปรุง (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๐.

พระเทพคุณาภรณ์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ศิลธรรมหมายถึง ศิลเป็นสิ่งที่ดีงาม ศิลต้องอยู่ที่กาย ที่วาจา ธรรมอยู่ที่ใจ เมื่อเรามีกาย มีวาจาที่มีศีลมีธรรมแล้ว นั่นแหละเป็นเครื่องนำชีวิตของเราให้ไปถึงจุดหมายที่ต้องการได้ศิลป แปลว่า สมบัติ ทุกคนต้องการสมบัติก็เอาศีลมาเป็นเครื่องประดับเครื่องประดับคือศิลนี้ ท่านบอกว่า งามทุกเพศทุกวัย เด็กเอาไปประดับก้นงาม หนุ่มสาวเอาไปประดับก้นงาม คนแก่เอาไปประดับก้นงาม มันไม่เหมือนกับเครื่องประดับ คือเสื้อผ้า งามเฉพาะเพศ เฉพาะวัยของหนุ่มสาว คนแก่เอาไปใส่ก็ไม่งาม เสื้อผ้าของคนแก่ หนุ่มสาวเอาไปใส่ก็ไม่งาม งามเฉพาะเพศเฉพาะวัย แต่เครื่องประดับคือศิลนี้ งามทุกเพศทุกวัย^{๕๖}

สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง หลักของความคิด ความงาม ความถูกต้อง ซึ่งจะแสดงออกมาโดยการกระทำ ทางกาย วาจาและจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นหลักประจำใจในการประพฤติปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัยเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ต่อตนเองผู้อื่นและสังคม

๒.๔.๒ องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรมของบุคคล

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรมของบุคคลนั้น มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

สุชาติ น้าประสานไทย ได้กล่าวถึง การศึกษาองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณธรรมจะช่วยให้การอธิบายว่า การที่บุคคลมีคุณสมบัติทางคุณธรรมแตกต่างกัน มีความเกี่ยวเนื่องมาจากปัจจัยใดบ้าง และจะเป็นแนวทางในการพัฒนาจริยธรรมให้สูงขึ้น โดยการพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับคุณธรรมจำแนกเป็น ๓ ประการ ดังนี้^{๕๗}

๑. องค์ประกอบด้านกายภาพ ได้แก่ การศึกษา อายุ และเพศของบุคคล

๒. องค์ประกอบทางบุคลิกภาพ ได้แก่

๒.๑ ลักษณะที่มุ่งอนาคต หมายถึง ความปรารถนาที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีแม้จะเผชิญอุปสรรคต่าง ๆ ก็ไม่ย่อท้อ ทั้งนี้โดยมุ่งที่จะให้เกิดผลสำเร็จที่พึงตามความปรารถนาในอนาคตเป็นหลัก

๒.๒ เจตคติต่อกฎหมาย ความเป็นระเบียบและศีล ๕ หมายถึง ความคิดเห็นความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อกฎหมาย ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของศีล ๕

๓. องค์ประกอบทางสภาพแวดล้อม ได้แก่ ฐานะทางครอบครัว ผู้เลี้ยงดู วิธีการอบรมเลี้ยงดู การใช้สื่อมวลชน สภาพแวดล้อมที่โรงเรียนและอิทธิพลต้นแบบ

ดวงเดือน พันธุนาวิน ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องหรือมีอิทธิพลต่อคุณธรรมและจริยธรรม ไว้ดังนี้^{๕๘}

^{๕๖} พระเทพคุณาภรณ์ , ศิลธรรม ธรรมะวันหยุด, www.watdevaraj.com,[๒๒ กันยายน ๒๕๕๕].

^{๕๗} สุชาติ น้าประสานไทย , “การศึกษาวิสัยทัศน์ด้านคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดกาญจนบุรี ”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง,๒๕๕๔).

^{๕๘} ดวงเดือน พันธุนาวิน, จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาภาษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๔), หน้า ๙ – ๑๐.

๑. อายุและระดับการศึกษา

ผลการวิจัยส่วนใหญ่ในสังคมปัจจุบัน ยังไม่สามารถแยกตัวแปรที่เป็นอายุออกจากตัวแปรที่เป็นระดับการศึกษาของบุคคลได้ กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุน้อย ระดับการศึกษาต่ำและกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุมากก็จะมีระดับการศึกษาสูงไปด้วย โคลเบอร์ก (Kohlberg) ได้ประมวลผลการวิจัยไว้ว่า ความรู้เชิงจริยธรรมนั้นส่วนใหญ่ไม่ทำให้เข้าใจพัฒนาการทางจริยธรรมได้มากนัก เป็นแต่สะท้อนให้เห็นระดับสติปัญญา ภูมิหลังทางวัฒนธรรมและความต้องการที่จะทำให้คนอื่นชื่นชมตนของผู้ถูกศึกษาเท่านั้นส่วนพฤติกรรมเชิงจริยธรรมนั้นไม่พบว่า คนที่มีอายุมากจะมีพฤติกรรมเกี่ยวกับการโกง ขโมย ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการเห็นแก่ตัว ส่วนรวมแตกต่างจากคนที่มีอายุน้อย ทั้งนี้ อาจเป็นพฤติกรรมเชิงจริยธรรมนั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่บุคคลนั้นกำลังประสบอยู่มากกว่าจะขึ้นอยู่กับลักษณะนิสัยเชิงจริยธรรมของบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนั้นบุคคลอาจมีพฤติกรรมที่เหมือนกันแต่มีเหตุผลในการเลือกกระทำต่างกันได้เสมอ

๒. เพศ

แม้ว่าความมีจริยธรรมสูงจะไม่ใช้ลักษณะที่สังคมกำหนดไว้สำหรับเพศใดเพศหนึ่งโดยเฉพาะ แต่สิ่งที่กระตุ้นความสนใจในการเปรียบเทียบจริยธรรมของชายกับหญิง คือ ทฤษฎีวิเคราะห์ฟรอยด์ ซึ่งทำนายว่า ชายจะมีจริยธรรมสูงกว่าหญิงและทฤษฎีพัฒนาการของการส่งเสริมจริยธรรม ซึ่งให้ ข้อทำนายตรงกันข้ามกับทฤษฎีของ ฟรอยด์ ว่า เพศกับอายุรวมกันจะช่วยให้เข้าใจพัฒนาการทางจริยธรรมได้ละเอียดยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามการเปรียบเทียบความแตกต่างทางจริยธรรมระหว่างหญิงกับชายควรพิจารณาตัวแปรหรือลักษณะทางสังคมอื่น ๆ ด้วย

กรมการศาสนา ได้กล่าวถึง ปัจจัยแวดล้อมที่เป็นแหล่งปลูกฝังและหล่อหลอมคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กนักเรียน ดังนี้^{๕๙}

๑. บิดามารดา บ้าน หรือสถาบันครอบครัว เป็นแหล่งแรกที่ทำหน้าที่ปลูกฝังและหล่อหลอม ตลอดจนถ่ายทอดลักษณะอันทรงคุณธรรมและจริยธรรมแก่สมาชิกในครอบครัว และต้องทำหน้าที่นี้ต่อไป แม้เด็กจะเข้าไปรับการศึกษาอบรมในโรงเรียนระดับต่าง ๆ อยู่แล้วก็ตาม นักการศึกษาได้ศึกษาผลกระทบของการเลี้ยงดูเด็กแบบต่าง ๆ ต่อความมีคุณธรรมและจริยธรรมของเด็ก ปรากฏว่าเด็กที่ได้รับการรักจากการเลี้ยงดูมาก มีลักษณะความรับผิดชอบวินัยทางสังคมและความเอื้อเฟื้อ สูงกว่าเด็กที่ได้รับการรักจากบิดามารดา หรือผู้ปกครองน้อยเด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบควบคุมมากจะมีลักษณะเชื่อฟัง สุภาพ เอื้อเฟื้อ แต่มีลักษณะ ขี้อาย เก็บตัวใจน้อยและชอบพึ่งพาผู้ใหญ่ ส่วนเด็กที่เลี้ยงดูแบบควบคุมน้อย จะไม่เชื่อฟัง ไม่มีความรับผิดชอบ และขาดสมาธิ เด็กที่เลี้ยงดูแบบให้เหตุผลเป็นเด็กที่ไม่ก้าวร้าว รู้จักรับผิดชอบชั่วดีรู้สึกละอายเมื่อทำผิด

๒. ญาติผู้ใหญ่และสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝัง และหล่อหลอมจริยธรรมให้แก่เด็กในครอบครัวเช่นเดียวกัน โดยปกติเด็กจะเรียนรู้เจตคติเชิงจริยธรรมจากผู้ใหญ่ด้วยการสังเกตและเลียนแบบมากกว่าที่จะได้จากการฟังคำสั่งของผู้ใหญ่โดยตรง ถ้าหากผู้ใหญ่เป็นผู้มีลักษณะเด่นเป็นที่ยกย่องแก่เด็กมาก เด็กจะมีแนวโน้มจะเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่มากขึ้นเท่านั้น

^{๕๙} กรมการศาสนา, การจัดจริยศึกษาในโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๕๔), หน้า ๗๖ – ๗๗.

๓. เพื่อน ๆ ของเด็ก เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการ กำหนดค่านิยมทางคุณธรรมและ จริยธรรมบางอย่างให้เด็กรับรู้ รับไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดพฤติกรรมคล้อยตามเพื่อน ๆ ได้ โดยเฉพาะวัยรุ่น การทำอะไรตามเพื่อนจะเห็นได้ชัดที่สุด การเรียนรู้เชิงจริยธรรมของเด็กมิใช่มาจากเพื่อน ๆ เพียงฝ่าย เดียวแต่ยังได้มาจากการได้กระทำกิจกรรมร่วมกัน การเข้าใจกัน และกันระหว่างเด็กวัยเดียวกันเอง ด้วยซึ่งเพื่อน ๆ ดังกล่าวนี้นี้ รวมทั้งเพื่อนในโรงเรียนและเพื่อนนอกโรงเรียนด้วย

๔. พระสงฆ์ หรือผู้นำทางคุณธรรมและจริยธรรมในหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอหรือ ท้องถิ่นที่เด็กหรือนักเรียนอยู่นั้น เป็นที่เคารพนับถือของผู้ใหญ่ในสังคมนั้น และได้มอบให้เป็นผู้อบรม สอนด้านจริยธรรมแก่ประชาชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของพระสงฆ์และหรือผู้ นาทาศาสนาในท้องถิ่น จะมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กหรือนักเรียน นักศึกษาในท้องถิ่นด้วย

๕. สื่อสารมวลชนหรือสื่อมวลชน ทุกรูปแบบในปัจจุบันนี้ มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการ ปลูกฝังหรือเปลี่ยนแปลงเจตคติ ค่านิยม ตลอดจนจรรยาบรรณของพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนนักเรียน นักศึกษา หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดจนถึงภาพยนตร์ บทเพลง หนังสืออ่านเป็นเครื่องปลูกฝัง ค่านิยมทางคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนทุกวัย และในขณะเดียวกันถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ ได้รับความสนใจในด้านที่จะช่วยปลูกฝังความมีจริยธรรมที่ดีแก่ เด็กและเยาวชน แล้ว ยังอาจเป็นเครื่อง ทำลายหรือขวางกั้นการปลูกฝังหล่อหลอมให้เด็กนักเรียนนักศึกษาให้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่งดงาม ไปด้วย

๖. โรงเรียนหรือสถานศึกษา ซึ่งรวมถึงการจัดสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมใน สถานศึกษา การบริหารและการให้บริการต่าง ๆ ในสถานศึกษา การเป็นตัวอย่างอันดีงามของ ครู อาจารย์ การเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ตามหลักสูตร การเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับจริยศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในสถานศึกษาด้วย

ในทางพระพุทธศาสนา พฤติกรรมที่เกิดขึ้นมาจากอิทธิพลของงานสำคัญที่ต้องทำให้ ครบถ้วน ๓ งาน คือ

๑. งานอาชีพ ทำเพื่อให้ได้ปัจจัย ๔ เครื่องอุปโภคบริโภคมาใช้ในการดำรงชีพเพื่อสร้าง ความดีงานอาชีพจะอยู่ในรูปของงานรักษาท้องถิ่น เพื่อให้องค์กรดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

๒. งานพัฒนานิสัย เป็นการศึกษาธรรมะทั้งจากการอ่านหรือการสอบถามจากพระภิกษุ หรือผู้รู้แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติ ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องหรือนิสัยที่ไม่ดีของตนเองเพื่อให้อยู่ ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ลดการกระทบกระทั่ง มีหลักในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

๓. งานพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยการปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิภาวนา เพื่อรักษาใจให้สงบ ละเอียดยศสุขุม ได้รู้เห็นชีวิตตามความเป็นจริง เมื่อใจได้รับการพัฒนาจะมีศักยภาพในการนำความรู้ ความสามารถที่มีอยู่ออกมาใช้ได้อย่างเต็มที่คนในสังคมส่วนใหญ่มุ่งพัฒนาส่งเสริมงานอาชีพ ส่วนงาน พัฒนานิสัยนั้นให้ความสนใจน้อยยิ่งงานพัฒนาจิตใจด้วยแล้วจะถูกมองข้ามไปเลย จึงเป็นเหตุให้คน ส่วนใหญ่ในสังคมมีแต่ความรู้ความสามารถแต่ขาดคุณธรรม จึงนำความรู้ความสามารถนั้นมาใช้ในทาง ที่ผิดทวนองคลองธรรม เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาในชีวิตหรือการทำงานก็จะแสวงหาทางออกในทางผิด ศีลธรรม ขาดความยั้งคิด เพราะใจขาดสมาธิ ไม่รู้จักความสงบไม่มีหลักแห่งศีลธรรมมาเป็นเครื่องช่วย ในการตัดสินใจ

แต่หลักการพัฒนาตนเอง ของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าจะมีทั้ง ๓ งานดังกล่าว ข้างต้นอย่างครบถ้วน โดยมีงานอาชีพหรือกิจวัตรกิจกรรมในชีวิตประจำวันเป็นเครื่องหล่อหลอมจิตใจ อาศัยร่างกายมนุษย์และปัจจัย ๔ รวมถึงสิ่งแวดล้อมทุกอย่าง ตั้งแต่ผู้คนรอบข้างและสรรพสิ่งต่าง ๆ เป็นอุปกรณ์ในการฝึก

ลำดับขั้นในการฝึกพัฒนาคุณธรรม จะเริ่มจากสิ่งใกล้ตัวออกไปสู่สิ่งไกลตัว หรือจากเรื่องง่าย ๆ ไปสู่เรื่องยาก ดังจะแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนด้วยขั้นตอนการฝึกพัฒนาคุณธรรม ๘ ขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ ฝึกวินัยในตนเอง เช่น การตรงต่อเวลา มีกิจวัตรประจำวันสม่ำเสมอไม่บกพร่อง เป็นต้น

ขั้นที่ ๒ ฝึกดูแลตนเอง เช่น ความสะอาดของร่างกาย สุขภาพอนามัย อิริยาบถที่เหมาะสมในการทำงาน เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ ฝึกดูแลสมบัติส่วนตัว เช่น จัดพบเก็บสิ่งของของตนให้เรียบร้อย แยกแยะส่วนเกินและของจำเป็นได้ เป็นต้น

ขั้นที่ ๔ ฝึกดูแลสมบัติส่วนรวม เช่น ความสะอาดของ สาธารณสมบัติ ศาสนสมบัติ รับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมายจากหมู่คณะอย่างเต็มที่ เป็นต้น

ขั้นที่ ๕ ฝึกมารยาท และศาสนพิธี เช่น มารยาทและการปฏิบัติตัวที่เหมาะสมต่อโอกาส สถานที่และสังคมต่าง ๆ เป็นต้น

ขั้นที่ ๖ ฝึกรักษาและปฏิบัติตามวินัยของส่วนรวม เช่น ทำงานเป็นทีม อยู่ในกฎระเบียบ และกฎหมาย รู้จักปรับตัวเข้าหาส่วนรวม เป็นต้น

ขั้นที่ ๗ ศึกษาธรรมะ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ นำธรรมะมาใช้ในการชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

ขั้นที่ ๘ เป้าหมายมั่นคงชัดเจน เมื่อผ่านการฝึกทั้ง ๗ ขั้นแล้ว กำลังใจและเป้าหมายในการสร้างความดีจะชัดเจนมั่นคง

บทฝึกทั้ง ๘ ขั้นนี้ เป็นขั้นตอนการฝึกคุณธรรมจริยธรรม หรือนิสัยที่ดีให้เกิดขึ้นในจิตใจ แสดงให้เห็นถึงความเข้มข้นในการฝึกจากเรื่องยากไปสู่เรื่องละเอียด จากเรื่องใกล้ตัวไปสู่เรื่องไกลตัว ส่งผลให้คุณธรรมจริยธรรมค่อย ๆ ซึมซาบเข้าไปในจิตใจอย่างแน่นแฟ้นจนเป็นนิสัยที่ติดตัวไป

การพัฒนาคุณธรรมตามหลักทั้ง ๘ ขั้น เป็นการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันซึ่งต้องทำเป็นประจำอยู่แล้ว จึงเป็นเครื่องหล่อหลอมนิสัยใจคอของคนเราให้มีแบบแผนการปฏิบัติตัว จนกลายมาเป็นอุปนิสัยประจำอย่างถาวรไปโดยปริยาย พุทธศาสนิกชนได้นำคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาหล่อหลอมชีวิตจิตใจของตนเองมายาวนาน จนกลายมาเป็นวัฒนธรรม และถือสืบเนื่องกันมาจนถึงอนุชนรุ่นหลัง^{๖๐}

จากการศึกษาอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนโดยแบ่งออกเป็นปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยแวดล้อม ดังนี้

๑. ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา

^{๖๐} กองวิชาการ, วัฒนธรรมชาวพุทธ, (แคลิฟอร์เนีย : มหาวิทยาลัยธรรมกาย, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

๒. ปัจจัยแวดล้อม ได้แก่ ด้านสภาพแวดล้อมทางบ้าน ด้านการเรียนการสอนในโรงเรียน ด้านอิทธิพลของกลุ่มเพื่อน

ปัจจัยแวดล้อมเป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ด้านสภาพแวดล้อมทางบ้าน

ครอบครัวซึ่งได้แก่ บิดา มารดา ปู่ย่า ตา ยาย และบุคคลอื่น ๆ ในครอบครัวเป็นบุคคลกลุ่มแรกที่ทำให้การอบรมเบื้องต้นที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นการอบรมที่มีความรักความใกล้ชิดกันอย่างลึกซึ้งที่จะหล่อหลอมให้เกิดเกิดความรู้สึก ความ เชื่อ ค่านิยม ทักษะคติ และเป็นแบบประพฤติดของเด็กในอนาคต ครอบครัวจะหาหน้าที่เสมือนการปกครองที่ออกคำสั่งโดยธรรมชาติ สำหรับครอบครัวที่มีความแตกต่างกันด้านสภาพแวดล้อม สถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจ ก็มีผลต่อเด็กในการถ่ายทอดบุคลิกภาพ นิสัยใจคอ พฤติกรรมที่แตกต่างกัน

เดโช สนวนานท์ ได้กล่าวถึง การอบรมเลี้ยงดูบุตรของบิดามารดาในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนต่อพัฒนาการและบุคลิกภาพของบุตรในอนาคต ดังนี้^{๖๑}

๑. บิดา มารดา ที่ละเลยไม่เอาใจใส่ต่อบุตร ย่อมทำให้บุตรมีความรู้สึกไม่ปลอดภัยในทางอารมณ์ รู้สึกว่าเหว ไม่ มั่นคง และมักจะส่งผลให้มีพฤติกรรมออกมาในเชิงการปฏิเสธเป็นคนที่ขาดความรัก ทั้งยังให้ความรักแก่ใครไม่เป็นอีกเลย

๒. บิดา มารดา คุ่มครองด้วยการบังคับออกคำสั่งอยู่ตลอดเวลา จะทำให้บุตรผู้นั้นขาดความริเริ่ม ขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง มีแนวโน้มที่จะพึ่งพาอาศัยผู้อื่นอยู่เสมอ และเป็นผู้ที่ยอมคนอยู่ตลอดเวลา บิดามารดาที่ใช้ระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด ย่อมทำให้บุตรเป็นคนมีลักษณะลงโทษตัวเองอยู่ตลอดเวลา และทั้งมีพฤติกรรมรุนแรงในทางนิเสธ

๓. บิดา มารดา ที่ทะเลาะเบาะแว้งกันเป็นประจำ หรือหย่าร้างกัน บุตรจะมีความกระวนกระวาย มีความเครียด มีความรู้สึกไม่ปลอดภัย ไม่มั่นใจในตัวเอง มองโลกในแง่ไม่รื่นรมย์และขาดแบบฉบับในการสร้างลักษณะของตนเองด้วย

๔. บิดา มารดา ที่ยึดมั่น เคร่งครัดในศีลธรรมจรรยาอย่างมาก ย่อมจะมีผลให้บุตรมีโอกาสสร้างความขัดแย้งทางใจอย่างรุนแรงขึ้นด้วย และอาจทำให้กลายเป็นคนลงโทษตัวเองไม่เห็นคุณค่าของตนเอง

๕. บิดา มารดา ที่มีศีลธรรมหย่อนยาน บุตรจะพลอยเป็นผู้มีศีลธรรมหย่อนยานไปด้วยมีทักษะคติที่สังคมไม่พึงปรารถนา และอาจจะต้องเป็นผู้มีปัญหของสังคมมากที่สุด

จากบทบาทและหน้าที่ของครอบครัวตามทัศนะของบุคคลต่าง ๆ ที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ครอบครัวหรือบ้านเป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคม ที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลในการกำหนดแบบแผนความประพฤติ ความเชื่อและหน้าที่ของสมาชิก ตลอดจนการแสดงความสัมพันธ์ต่อกันโดยมีลักษณะแตกต่างออกไปตามลักษณะของวัฒนธรรม การอบรม และการอบรมเลี้ยงดูเป็นเรื่องสำคัญ

^{๖๑}เดโช สนวนานท์, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๖๗-๖๘.

๒. ด้านการเรียนการสอนในโรงเรียน

กรมวิชาการ ได้ทดลองใช้รูปแบบการสอนจริยธรรม รูปแบบ คือ การปรับพฤติกรรมและการสอนแบบเสริมสร้างเจตคติ ซึ่งการสอนแต่ละรูปแบบมีสาระสำคัญ คือรูปแบบการปรับพฤติกรรมเป็นวิธีสอนโดยการประยุกต์หลักพฤติกรรมไปใช้สอน เพื่อเสริมสร้างให้นักเรียนเกิดจริยธรรมที่ต้องการ ส่วนรูปแบบการสอนเสริมสร้างเจตคติเป็นวิธีสอนที่เน้นตัวนักเรียน ทั้งจิตใจ และการกระทำ ด้วยการพยายามส่งเสริมศักยภาพของนักเรียนที่มีมาโดยกำเนิดและครูพยายามหาทางให้นักเรียนใช้การสังเกตควบคู่กับความรู้ผสมผสานกับความรับผิดชอบในการเรียนรู้ นั่นคือ พยายามหาทางให้นักเรียนเกิดเจตคติขึ้นในตัวเองเสียก่อน เมื่อเขาพอใจก็จะรับผิดชอบ โดยครูไม่ต้องบอก โดยให้เขาใช้ความคิดและการตัดสินใจควบคู่กันไปด้วย ผลการวิจัยในครั้งนี้ให้ข้อสรุปว่า รูปแบบการสอนโดยการปรับพฤติกรรมให้ผลเหนือกว่ารูปแบบการสอนโดยการสร้างเจตคติในการสอนจริยธรรม ระดับประถมศึกษาแต่ในระดับมัธยมศึกษาการสอนทั้ง รูปแบบ ให้ผลไม่ต่างกัน และในการศึกษาทั้งระดับแบบการสอนที่นำมาทดลองใช้ในการวิจัยได้ผลในทางที่ดีมากกว่ารูปแบบการสอนปกติ นอกจากนี้คณะครูผู้วิจัยก็เห็นว่า การสอนเสริมสร้างจริยธรรมที่จัดขึ้นประสบผลสำเร็จมากกว่าระดับประถมศึกษาและประสบผลสำเร็จปานกลางในระดับมัธยมศึกษา ทั้งนี้ เป็นการชี้แนะว่าการปลูกฝังจริยธรรมน่าจะจัดทำกันอย่างเข้มแข็งจริงจัง ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นระยะที่สามารถเพิ่มพูนคุณสมบัติจริยธรรม^{๖๒}

ทศนา แคมมณี ได้กล่าวถึงการสอนจริยศึกษาว่า ควรจะสอนในแนวทางดังนี้ สอนให้เข้าใจ สอนให้เกิดความสำนึกในคุณค่า และเกิดทัศนคติที่ดี สอนให้เกิดพฤติกรรมที่พึงปรารถนา โดยการให้ทดลองปฏิบัติจริง สอนโดยแนะแนวทางให้ได้ตัดสินใจเอง แล้วรู้จักประยุกต์ใช้ได้จากการศึกษาด้านการเรียนการสอนในโรงเรียนสรุปได้ว่า ข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน เพื่อเป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนนั้น สามารถจัดทำได้ ๓ แนวทางดังนี้^{๖๓}

แนวทางที่ ๑ สอนให้เข้าใจ ให้มีการปฏิบัติจริง ให้รู้จักหาเหตุผลทางจริยธรรมและตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง

แนวทางที่ ๒ เป็นการสอนที่เป็นกระบวนการสอนที่ต่อเนื่องกันเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุถึงขั้นยอมรับไปปฏิบัติจนเป็นนิสัย

แนวทางที่ ๓ ควรใช้รูปแบบการสอนด้วยวิธีต่าง ๆ หลายวิธี และควรมีการจัดกิจกรรมประกอบการเรียนการสอน เช่น จัดให้มีการแสดงบทบาทสมมุติ การเล่นเกม การสร้างสถานการณ์จำลอง การพาไปศึกษานอกสถานที่ การเชิญวิทยากรมาบรรยาย และรวมทั้งใช้อุปกรณ์การสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรง และมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากที่สุด

วิจิตร สนิสริ ได้ให้ข้อเสนอแนะถึงวิธีการสอนเพื่อปลูกฝังจริยธรรมว่า วิธีหนึ่งที่น่าจะใช้ได้ คือ วิธีการสอนที่เน้นปฏิบัติ โดยสอนตามระดับการสอน ดังนี้ ระดับแรก คือ สอนให้จำ ระดับที่สอง

^{๖๒} กรมวิชาการ, *โครงการทดลองหารูปแบบที่มีประสิทธิภาพที่ส่งผลต่อการเรียนการสอนจริยธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ, ๒๕๕๓), หน้า ๖๐ – ๗๘.

^{๖๓} ทศนา แคมมณี, *การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๕ – ๘.

ให้เข้าใจ ระดับที่ ๓ สอนให้สำนึก ระดับ ที่ ๔ สอนให้นำไปปฏิบัติประยุกต์ใช้ให้ถูกต้อง และระดับที่ ๕ ซึ่งเป็นระดับสูงสุดของการสอนจริยศึกษา คือสอนให้ติดเป็นนิสัย^{๖๔}

๓. ด้านอิทธิพลกลุ่มเพื่อน

เพื่อนถือเป็นปัจจัยแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมต่อเยาวชนมากซึ่งทำให้เด็กได้แสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาเพื่อให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกันภายในกลุ่มเพื่อน ซึ่งถือเป็นสังคมหนึ่งของเด็กแต่พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นอาจเป็นปัญหาต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและบางครั้งอาจมีอิทธิพลเหนือคำสั่งสอนของบิดามารดาหรือครูอาจารย์

เจียรนัย ทรงชัยกุล ได้กล่าวว่า กลุ่มเพื่อนของนักเรียนในสังคมโรงเรียน แบ่งออกเป็นรูปแบบอย่างกว้าง ๆ คือ กลุ่มเพื่อนที่มีโครงสร้างที่แน่นอน และกลุ่มเพื่อนแบบมีโครงสร้างที่ไม่แน่นอน^{๖๕}

กลุ่มเพื่อนแบบมีโครงสร้างแน่นอน เป็นลักษณะของกลุ่มเพื่อนที่มีโครงสร้างอย่างเป็นแบบแผน มีจุดหมายชัดเจน มีหลักเกณฑ์การดำเนินงาน มักก่อตัวขึ้นโดยมีจุดหมายเพื่อการทำกิจกรรมบางอย่างที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบ ตัวอย่างกลุ่มเพื่อนแบบมีโครงสร้างที่แน่นอนของนักเรียน ได้แก่ กลุ่มเพื่อนร่วมห้องเรียน กลุ่มเพื่อนร่วมกิจกรรมหรือชุมนุม กลุ่มเพื่อนคณะกรรมการนักเรียน เป็นต้นกลุ่มเพื่อนแบบมีโครงสร้างที่ไม่แน่นอน เป็นลักษณะของกลุ่มเพื่อนที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันจากความรู้สึกที่พึงพอใจกัน ซึ่งเป็นไปด้วยความสมัครใจของสมาชิกกลุ่ม โดยทั่วไปแล้วสมาชิกของกลุ่มจะประกอบไปด้วยนักเรียนที่เรียนอยู่ในชั้นเดียวกันอายุใกล้เคียงกัน มีความ คล้ายคลึงกันในด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ความต้องการความสนใจ เจตคติและ ค่านิยม สิ่งสำคัญที่ผูกพันสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกของกลุ่ม ได้แก่ความรู้สึกทางจิตใจระหว่างสมาชิก สมาชิกของกลุ่มเพื่อนแบบมีโครงสร้างที่ไม่แน่นอนจะมีแนวทางปฏิบัติตนตามค่านิยม และปทัสถานของกลุ่มเพื่อนกลุ่มเพื่อนแบบนี้จะมีอิทธิพลมากต่อความคิดและการกระทำของนักเรียนในสังคมโรงเรียน เนื่องจากเป็นเพื่อนที่เขาชอบพอ รักใคร่ยึดมั่น เชื่อถือและพร้อมที่จะทำตาม

เลิศพร ภาระสกุล ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับกลุ่มเพื่อนว่า อิทธิพลของกลุ่มเพื่อนในสถาบันการศึกษาจะส่งเสริมค่านิยมรักความสะอาดสบาย รักสนุก ไม่เคร่งครัด ค่านิยมเหล่านี้อาจเรียกได้ว่า เป็นค่านิยมที่ต่อต้านปัญญาธรรม แสดงออกให้เห็นโดยการที่นิสิตนักศึกษาไทยไม่ค่อยหมกมุ่นเรื่องตำรา หรือซักถามอาจารย์ หรือเพื่อน หรือมีการอภิปรายกันในเรื่องของวิชาการ หรือจับกลุ่มกันคว่ำทอดลองผลิตของใหม่ ส่วนใหญ่จะเที่ยวเตร่หาความสนุกสนานกับการซื้อข้าวของชมภาพยนตร์ แข่งขันกีฬา เต้นรำ^{๖๖}

สรุปได้ว่า เพื่อนนับว่าเป็นบุคคลที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อเด็กมาก ในสถาบันการศึกษาจะส่งเสริมค่านิยมรักความสะอาดสบาย รักสนุกไม่เคร่งครัดค่านิยมเหล่านี้อาจเรียกได้ว่า เป็นค่านิยมที่

^{๖๔} วิจิตร สินสิริ, “เราจะสอนจริยธรรมกันอย่างไร ”, เอกสารประกอบการสัมมนาอาจารย์เพื่อการพัฒนาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

^{๖๕} เจียรนัย ทรงชัยกุล , พฤติกรรมวัยรุ่น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘-๙.

^{๖๖} เลิศพร ภาระสกุล, “การอบรมระเบียบสังคมของเยาวชนในประเทศไทย”, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๒.

ต่อต้านปัญญารธรรม ดังนั้นหน้าที่ของครูและผู้เกี่ยวข้อง คือการที่จะให้ความสนใจดูแลและควบคุม ชี้แนะตลอดจนหา วิธีที่เหมาะสมเพื่อให้นักเรียนมีสัมพันธภาพและความรู้สึกที่ดีต่อกันเพื่อพัฒนาค่านิยมด้านปัญญารธรรม เพื่อประโยชน์ต่อตนเองและสังคมดั่งนั้น อิทธิพลในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบุคคล ได้แก่ เพศ อายุระดับการศึกษา อิทธิพลสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ดังนี้ทางด้านสภาพแวดล้อมทางบ้าน ด้านการเรียนการสอนในโรงเรียน และด้านอิทธิพลกลุ่มเพื่อน ล้วนเป็นสิ่งสำคัญในการทำให้เกิดสภาพการพัฒนจริยธรรมที่ดั่งงามและเกิดปัญหาทางด้านจริยธรรมทั้งสิ้นทั้งนี้ ย่อมขึ้นอยู่กับ การส่งเสริมจริยธรรมโดยเฉพาะนักเรียน ซึ่งมีความใกล้ชิดและอยู่ในสังคมโรงเรียนเป็นส่วนมาก ดังนั้นการส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

๒.๔.๓ แนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมได้มีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

การเสริมสร้างให้เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไปได้มีคุณธรรมจริยธรรม ส่งเสริมความเข้าใจอันดี มีความสมานฉันท์ การดำเนินงานด้านการเผยแผ่หลักธรรมทางศาสนาจำเป็นต้องอาศัยแนวร่วมจากทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งองค์กรเครือข่ายพระพุทธศาสนา ร่วมกันช่วยผลักดันให้เกิดการเผยแผ่หลักธรรมเข้าสู่เยาวชนและประชาชนอย่างต่อเนื่องและมุ่งผลสัมฤทธิ์ในการสร้างสังคมให้มีคุณธรรมนำความรู้ ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน กรมการศาสนาจึงพิจารณาเห็นว่าหน่วยงาน สมาคม หรือมูลนิธิที่มีความพร้อมทั้งทางด้านสถานที่ บุคลากร ฯลฯ ได้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสเข้าถึงพุทธศาสนาได้หลากหลายแนวทาง อันจะเป็นการทำให้ประชาชนได้ศึกษาเรียนรู้หลักธรรมและนำมาใช้ได้ในชีวิตประจำวัน เป็นภารกิจอันสำคัญของกรมการศาสนาที่จะให้การอุดหนุนส่งเสริมและปฏิบัติงานร่วมกันในฐานะองค์กรเครือข่าย เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรทางพระพุทธศาสนาในการเผยแผ่คุณธรรมนำความรู้สู่ประชาชนมีดังนี้^{๖๗}

๑. จัดกิจกรรมต่างๆ ในวันสำคัญทางศาสนา เช่น
  - ๑.๑ วันวิสาขบูชา
  - ๑.๒ วันอาสาฬหบูชา
  - ๑.๓ วันมาฆบูชา
  - ๑.๔ วันธรรมสวนะ
๒. จัดกิจกรรมต่างๆ ในวันสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์เช่น
  - ๒.๑ วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ
  - ๒.๒ วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
  - ๒.๓ วันพระราชสมภพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
  - ๒.๔ วันพระราชสมภพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
๓. จัดกิจกรรมต่างๆ ในวันสำคัญของชาติ เช่น

^{๖๗} สด แดงเอียด, คู่มือการดำเนินงานหน่วยเผยแผ่ศีลธรรม, (สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๓๒.

๓.๑ วันรัฐธรรมนูญ

๓.๒ วันกองทัพไทย

๔. จัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาและสังคม เช่น

๔.๑ จัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

๔.๒ จัดกิจกรรมตอบปัญหาธรรมะ และสวดมนต์หมู่ทำนองสรภัญญะในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔.๓ จัดอบรมจริยธรรม

๔.๔ จัดแห่เทียนวันเข้าพรรษา

๔.๕ จัดทำวัตรเช้า-เย็น ผีกลสมาธิ

๔.๖ จัดปฏิบัติธรรมนอกสถานที่

๔.๗ จัดอบรมพัฒนาจิตใจด้านยาเสพติด

๔.๘ จัดกิจกรรมปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ

๒.๔.๔ การจัดกิจกรรมส่งเสริมศีลธรรมของโรงเรียน

การจัดกิจกรรมส่งเสริมจิตสาธารณะด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อสังเคราะห์ผลการจัดกิจกรรมของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต ๒๕ มีดังนี้

๑. กิจกรรมจิตสาธารณะเพื่อสังคม

การจัดกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑ มีนิยามกว้างๆ ว่า เป็น “กิจกรรม ซึ่งมุ่งเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ชุมชนและท้องถิ่นตามความสนใจในลักษณะอาสาสมัครเพื่อแสดงถึงความรับผิดชอบต่อ ความดีงามความเสียสละต่อสังคม และมีจิตอาสา ซึ่งรูปแบบกิจกรรมเพื่อสังคมอาจพิจารณาได้ ๒ มิติ ดังนี้

๑.๑ มิติของการปฏิบัติกิจกรรมส่วนบุคคล ที่ผู้เรียนสามารถดำเนินการได้ทันทีเมื่อพบเหตุการณ์ กิจกรรมส่วนบุคคลที่ผู้เรียนสามารถทำกิจกรรมจิตอาสาได้ทันที ทั้งในครอบครัวห้องเรียน โรงเรียน ชุมชน หรือในสังคม ทั้งในแง่ของการช่วยเหลือ ธารณะ ร่วมลงแรง ให้ทานบริจาค เป็นต้น

๒.๑ มิติของการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ในภาพรวมของสถานศึกษาจำแนกได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ

๑) กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (กิจกรรมที่ใช้สถานที่หรือบุคคลในสถานศึกษาเป็นแหล่งทำกิจกรรมหลักที่ส่งเสริมความสนใจในลักษณะอาสาพัฒนาโรงเรียน ชั้นเรียน และบรรยากาศการอยู่ร่วมกันภายในโรงเรียนและชั้นเรียน เช่นการเก็บขยะในบริเวณโรงเรียนโดยไม่ต้องสั่ง เป็นต้น)

๒) รูปแบบกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์โดยใช้ชุมชนและสังคมเป็นฐาน (เป็นกิจกรรมส่งเสริมความสนใจในลักษณะอาสาสมัครเพื่อ แสดงความรับผิดชอบต่อความดีงาม ความเสียสละและความมีจิตสาธารณะต่อผู้คนในครอบครัวและชุมชน เช่น กิจกรรมอาสาพัฒนาสิ่งแวดล้อม

ในชุมชนกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น กิจกรรมอาสาพัฒนาเด็กด้อยโอกาสในสังคม เป็นต้น)

๓) รูปแบบกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์โดยใช้เครือข่ายจิตอาสาทางสังคมเป็นฐาน (กิจกรรมที่สถานศึกษาและเครือข่ายจิตอาสาในชุมชน หรือในสังคมดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้สถานศึกษาต้องมีการสำรวจข้อมูลจากกลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานด้านจิตอาสา และวางแผนการดำเนินงานร่วมกันก่อนกำหนดกิจกรรม)

กระบวนการจัดกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ อาจจำแนกเป็น ๓ ระดับคือ ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับสถานศึกษา

ระดับบุคคล ใช้หลักปฏิบัติแนวพุทธ คือ สำรวจตรวจสอบและพิจารณาตนเองให้ถึงพร้อมในการปฏิบัติบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของการปฏิบัติกิจกรรม

ระดับกลุ่ม ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้สำรวจวางแผน ออกแบบปฏิบัติกิจกรรม ตรวจสอบทบทวน นำเสนอ และปรับปรุงแก้ไขร่วมกันกับกลุ่ม

ระดับสถานศึกษา ต้องอาศัยความร่วมมือของบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการเตรียมการ สร้างความรู้ความเข้าใจและความตระหนักของบุคลากร ตลอดจนเตรียมความพร้อมด้านวัสดุอุปกรณ์ และงบประมาณสนับสนุนและร่วมวางแผนดำเนินการ ดำเนินการตามแผน ตรวจสอบติดตาม ประเมินผลและร่วมกันปรับปรุงแก้ไขอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ในทางปฏิบัติ สถานศึกษาควรมีการเตรียมการ ดังนี้

๑. สถานศึกษาชี้แจงและทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ หลักการและแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้อง

๒. สถานศึกษาจัดทำแผนการดำเนินงานกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ ประกอบด้วยแผนการดำเนินการ แผนการให้คำปรึกษา และแผนการประเมินผล และจัดทำคู่มือครูในการท ากิจกรรมและคู่มือนักเรียนในการทำกิจกรรม และคู่มือบันทึกผลการทำกิจกรรม

๓. สถานศึกษาดำเนินการสำรวจความพร้อมและความต้องการของนักเรียน ความพร้อมของครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานด้านจิตอาสาในสังคม แล้วกำหนดประเด็น และรูปแบบการจัดกิจกรรมของสถานศึกษา

๔. กำหนดครูที่ปรึกษากิจกรรมให้ครอบคลุมทุกระดับการจัดการศึกษา

๕. สรุปหัวข้อกิจกรรม / วิธีดำเนินกิจกรรม พร้อมทั้งประชาสัมพันธ์ให้บุคคลที่เกี่ยวข้องทางช่องทางต่างๆอย่างแพร่หลาย การดำเนินการจัดกิจกรรมเน้นให้ผู้เรียนร่วมกันสำรวจ และวิเคราะห์สภาพปัญหา ร่วมกันออกแบบกิจกรรม วางแผนจัดกิจกรรม ปฏิบัติกิจกรรมตามแผน ร่วมสรุปและประเมินผลกิจกรรม พร้อมทั้งประชาสัมพันธ์เผยแพร่กิจกรรม

๒. เทคนิควิธีการจัดกิจกรรม

๒.๑ การเป็นตัวแทนที่ดีจากบุคคลใกล้ชิดผู้เรียน

๒.๒ การให้ความร่วมมือจากบุคลากรทุกฝ่ายทั้งภายในสถานศึกษา รวมทั้งความร่วมมือจากครอบครัวและชุมชนต่อการปฏิบัติกิจกรรม จะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตอาสาให้เกิด ประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น

๒.๓ การเชื่อมโยงกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์เข้ากับบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในงานชีวิตประจำวันของผู้เรียนทั้งที่สถานศึกษา ครอบครัวและชุมชน นับเป็นคุณธรรมพื้นฐานของผู้เรียนทุกคนที่ส่งเสริมความมีจิตอาสาของผู้เรียนที่มีต่อส่วนรวม

๒.๔ การจัดกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ โดยใช้กระบวนการทางปัญญา สื่อสิ่งพิมพ์ สถานการณ์จริง หรือการใช้เทคนิควิธีการสอนจิตพิสัยเพื่อปลูกฝังคุณธรรม และพฤติกรรมจริยธรรม ตลอดจนการสะท้อน ถอดบทเรียนถึงผลการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์มีความจำเป็นต่อการรับรู้ สร้าง ความตระหนักของการทำกิจกรรมของผู้เรียนเป็นอย่างมาก และหากมีการดำเนินการซ้ำ ๆ อย่างต่อเนื่องจะช่วยสร้างคุณลักษณะนิสัยด้านจิต อาสาที่มีต่อส่วนรวมให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน

๒.๕ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้คิด วางแผน ออกแบบ ปฏิบัติ ประเมิน ตรวจสอบ และปรับปรุงแก้ไขกิจกรรมด้วยตนเอง

๒.๖ บทบาทของครูที่ปรึกษาต่อการปฏิบัติกิจกรรมของผู้เรียนนั้นขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้เรียนในกรณีที่ผู้เรียนมีปัญหาด้านพฤติกรรม /โอกาส ครูที่ปรึกษาอาจต้องแสดงบทบาทในการช่วยเหลือ ดูแล แก้ไขอย่างใกล้ชิด หาก ผู้เรียนมีความพร้อมที่จะทำกิจกรรมแล้วครูที่ปรึกษาควรแสดงบทบาทในการสนับสนุนส่งเสริม และอำนวยความสะดวก และกระตุ้นให้นักเรียนเกิดแรงจูงใจ และให้นักเรียนอาสาทำกิจกรรมด้วยตนเอง ประเมินตนเอง และปรับปรุงผลงานของตนเอง

๒.๗ เทคนิค การเสริมแรง และวินัยเชิงบวกจะช่วยเพิ่มพฤติกรรมด้านจิตอาสาของผู้เรียน โดยการบันทึกและ นำเสนอผลการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ในลักษณะต่างๆ เช่น แฟ้มสะสมงาน รูปภาพ สมุดบันทึก การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

๓. กิจกรรมจิตสาธารณะเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม

ลักษณะของกิจกรรมมีมากมายแต่การจกการกิจกรรม ควรเลือกลักษณะของกิจกรรมให้เหมาะสมกับสภาพต่างๆ ได้แก่ สถานการณ์ สภาพพื้นที่ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมระยะเวลา งบประมาณ เป็นต้น ซึ่งลักษณะของกิจกรรม กล่าวไว้ดังนี้

การฝึกอบรม การฝึกอบรมเป็นการจัดกิจกรรมระยะสั้นโดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อสนองความต้องการของสังคมและ การเร่งด่วน เพื่อแก้ไขระบบสิ่งแวดล้อมที่กำลังมีปัญหาที่ต้องรีบแก้ไข ก่อนที่จะเกิดผลกระทบต่อสุขภาพ อนามัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิต ในสิ่งแวดล้อมบริเวณนั้นไปรุนแรงมากกว่านี้ดังนั้นการอบรม จะเป็น กิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรม เกิดจิตสำนึกและมีความรับผิดชอบต่อการกระทำที่ส่งผล กระทบต่อสิ่งแวดล้อมภายหลังจากการฝึกอบรมควรนำประโยชน์ที่ได้ ไปวางแผนและสร้างเป็น แนวทางในการปฏิบัติและเป็นตัวอย่างต่อชุมชนที่ควรจะมียึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนา สิ่งแวดล้อมรอบตัวเราให้น่าอยู่ น่ามอง ต่อผู้อาศัยและผู้พบเห็นหรือได้มาสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมบริเวณนี้ดังนั้นหลักการฝึกอบรม ควรมีการประเมินผลการอบรม โดยอาจจะประเมินผลติดตามจากระบบงานของ ผู้เข้าอบรมว่า มีการดำเนินงานในระบบงานของตนเองหรือในหน่วยงานของตนเองไปมากน้อยเพียงใด พร้อมกับยกย่องผลงานที่ดี ควรเป็นตัวอย่างหรือเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชนและควรแนะนำและติดตามงานอย่างสม่ำเสมอ จะส่งผลให้คุณภาพของสิ่งแวดล้อมดียิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

๒.๔.๕ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้คุณธรรม

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้คุณธรรมนั้นมีนักวิชาการกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

การเรียนรู้เป็นการเปิดโอกาสสู่การเรียนรู้ โดยจะนำไปสู่ทัศนคติ ความเชื่อ ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการรวบรวมแนวความคิดเกี่ยวกับการรับรู้จากผู้ทรงคุณวุฒิต่าง ๆ ดังต่อไปนี้^{๖๘}

๑. กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) หมายถึงการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้

๒. ผลการเรียนรู้ (Learning Outcome) ได้แก่ความรู้ความเข้าใจในสาระต่างๆ ความสามารถในการกระทำ การใช้ทักษะกระบวนการต่างๆ รวมทั้งความรู้สึกรหรือเจตคติอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้

ก. ทฤษฎีการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

๑. ทฤษฎีการสร้างความรู้ (Constructivism Theory)

๒. ทฤษฎีกระบวนการทางสมองในการประมวลข้อมูล (Information Processing Theory)

๓. ทฤษฎีพหุปัญญา (Theory of Multiple Intelligences)

๔. ทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Theory of Cooperative Learning)

ข. ลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้

๑. การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญา หรือกระบวนการทางสมอง (A Cognitive Process)

๒. การเรียนรู้เป็นงานเฉพาะตนหรือเป็นประสบการณ์ส่วนตัว (Personal Experience)

๓. การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคม (A Social Process)

๔. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ทั้งจากการคิดและการกระทำรวมทั้งการแก้ปัญหา และการศึกษาวิจัยต่างๆ (Thinking Process)

๕. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ตื่นตัวสนุก (Active and Enjoyable)

๖. การเรียนรู้อาศัยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม (Nurturing Environment)

๗. การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ (Anytime and Anyplace)

๘. การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลง (Change)

๙. การเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต (A Lifelong Process)

ค. ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรมสำหรับคนไทย

เป็นทฤษฎีทางจิตวิทยาทฤษฎีแรกของนักศึกษไทยที่สร้างขึ้น บุคคลผู้รวบรวมเขียนเป็นทฤษฎี คือ ศาสตราจารย์ ดร.ดวงเดือน พันธุมนาวิน กรอบแนวคิดที่เป็นจุดเด่นของทฤษฎีนี้มีความว่า ลักษณะพื้นฐานและองค์ประกอบทางจิตใจซึ่งจะนำไปสู่พฤติกรรมที่พึงปรารถนา เพื่อส่งเสริมให้

^{๖๘} ทัศนดา แคมมณี, ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๔.

บุคคลเป็นคนดีและ คนเก่ง ซึ่งได้ทำการศึกษาวิจัยถึงสาเหตุพฤติกรรมของคนดีและคนเก่ง โดยได้ทำการประมวลผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสาเหตุของพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนไทยทั้งเด็กและผู้ใหญ่ อายุตั้งแต่ ๖-๖๐ ปี ว่าพฤติกรรมไทยขึ้น โดยแบ่งต้นไม้อจริยธรรม ออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้^{๖๔}

๑. ส่วนที่หนึ่ง ได้แก่ ดอกและผลไม้บนต้น ที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานที่ดีละเว้นชั่วและพฤติกรรมการทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวม ซึ่งล้วนแต่เป็นพฤติกรรมของพลเมืองดีพฤติกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ

๒. ส่วนที่สอง ได้แก่ ส่วนลำต้นของต้นไม้ แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็ง ซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ ๕ ด้าน คือ

๒.๑ เหตุผลเชิงจริยธรรม

๒.๒ มุ่งอนาคตและการควบคุมตนเอง

๒.๓ ความเชื่ออำนาจในตน

๒.๔ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

๒.๕ ทศนคติ คุณธรรมและค่านิยม

๓. ส่วนที่สาม ได้แก่ รากของต้นไม้ ที่แสดงถึงพฤติกรรมการทำงานอาชีพอย่างขยันขันแข็งซึ่งประกอบด้วยจิตลักษณะ ๓ ด้าน คือ

๓.๑ สติปัญญา

๓.๒ ประสบการณ์ทางสังคม

๓.๓ สุขภาพจิต

จิตลักษณะทั้งสามนี้อาจใช้เป็นสาเหตุของการพัฒนาจิตลักษณะ ๕ ประการ ที่ลำต้นของต้นไม้ก็ได้ กล่าวคือ บุคคลจะต้องมีลักษณะพื้นฐานทางจิตใจ ๓ ด้าน ในปริมาณที่สูงพอเหมาะกับอายุ จึงจะเป็นผู้ที่มีความพร้อมที่จะพัฒนาจิตลักษณะทั้ง ๕ ประการ ที่ลำต้นของต้นไม้ โดยที่จิตลักษณะทั้ง ๕ นี้ จะพัฒนาไปเองโดยอัตโนมัติ ถ้าบุคคลที่มีความพร้อมทางจิตใจ ๓ ด้านดังกล่าวและอยู่ในสภาพแวดล้อมทางบ้าน ทางโรงเรียนและสังคมที่เหมาะสมนอกจากนั้นบุคคลยังมีความพร้อมที่จะรับการพัฒนাজิตลักษณะบางประการใน ๕ ด้านนี้ โดยวิธีการอื่น ๆ ด้วย ฉะนั้นจิตลักษณะพื้นฐาน ๓ ประการ จึงเป็นสาเหตุของพฤติกรรมของคนดีและของคนเก่งนั่นเอง นอกจากนี้จิตลักษณะพื้นฐาน ๓ ประการ ที่รากนี้อาจเป็นสาเหตุร่วมกับจิตลักษณะ ๕ ประการที่ลำต้น

การสอน "คุณธรรม/จริยธรรม" เป็นความต้องการที่คนรุ่นหนึ่งจะขึ้นนำคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผู้สอนมีความเชื่อว่าประสบการณ์ของตนอาจสร้างความเข้าใจเรื่อง คุณธรรม/จริยธรรม (หรือความดี ความถูกต้อง ความเหมาะสม) อย่างถ่องแท้ในระดับหนึ่ง และต้องการให้เยาวชนเชื่อ ดีและเหมาะสมกับเยาวชน การยึดหลักคุณธรรม/จริยธรรม ทำให้มนุษย์มีความสุขความสวและความงาม โดยที่ความสุขนั้นควรเป็นความสุขแบบเรียบง่ายและยั่งยืนและคุณสมบัติอันเป็นความพร้อมที่จะพัฒนาจริยธรรมของบุคคลประกอบด้วย

๑. ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิตและหลัก จริยธรรม ทุกคนได้มีโอกาสเรียนรู้มาตั้งแต่วัยต้นของชีวิตจากการเลี้ยงดู การศึกษาอบรม และจากประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน โดยอาจเป็น

^{๖๔} ดวงเดือน พันธมนานิน, **ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒.

ในวิถีทางที่ต่างกัน ซึ่งเป็นผลให้บุคคลมีพัฒนาการทางจริยธรรมต่างกันจากกฎเกณฑ์การตัดสินที่ต่างกัน

๒. ความใฝ่ธรรม มนุษย์มีธรรมชาติของการแสวงหาความถูกต้องเป็นธรรมหรือความดีงามตั้งแต่วัยทารก คุณสมบัตินี้ทำให้บุคคลนิยมคนดี ชอบสังคมที่มีคุณธรรมจริยธรรม ต้องการที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีอย่างไรก็ตามประสบการณ์ในชีวิตจากการเลี้ยงดูและเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมคุณธรรม เป็นปัจจัยสำคัญให้บุคคลพร้อมที่จะพัฒนาตนเองให้มีจริยธรรมสูงกว่า

๓. ความรู้จักตนเองของบุคคลนั้น ความรู้จักตนเองของบุคคล คือ สร้างความสามารถในการพิจารณาให้รู้อิทธิพลของความดีและความไม่ดีของตนให้ชัดเจนซึ่งจะช่วยให้บุคคลสามารถเสริมสร้างความคิดของตนให้มีพลังเข้มแข็ง ในลักษณะที่ตนเองและสังคมยอมรับได้ ความรู้จักตนเองนี้จะทำให้บุคคลมีความมั่นใจ มีพลังและพร้อมที่จะขจัดความไม่ดีของตนและพัฒนาตนเองอย่างถูกต้องดีขึ้น

ก) วิถีทางพัฒนาจริยธรรม

๑. การศึกษาเรียนรู้กระทำได้หลายวิธีดังนี้^{๗๐}

๑.๑ การศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยการหาความรู้จากการอ่านหนังสือเกี่ยวกับปรัชญาศาสนา วรรณคดีที่มีคุณค่า หนังสือเกี่ยวกับจริยธรรมทั่วไปและ จริยธรรมวิชาชีพ

๑.๒ การเข้าร่วมประชุมสัมมนา เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นและประสบการณ์เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม และการคบหาบัณฑิตผู้ใฝ่ด้านจริยธรรม

๑.๓ การเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตและจากประสบการณ์ในสถานที่ปฏิบัติงาน ประสบการณ์จริงเป็นโอกาสอันประเสริฐในการเรียนรู้จริยธรรมแห่งชีวิต ที่ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้อย่างลึกซึ้งทั้งด้านเจตคติและทักษะการแก้ปัญหาเชิง จริยธรรม อย่างไรก็ตามขึ้นอยู่กับความพร้อมของบุคคล ผู้มีความพร้อมน้อยอาจจะได้ประโยชน์จากการเรียนรู้อันมีค่านี้น้อย

๒. การวิเคราะห์ตนเอง บุคคลผู้มีความพร้อมจะพัฒนาความตั้งใจและเห็นความสำคัญของการวิเคราะห์ตนเองเพื่อทำความรู้จักในตัวตนเอง ด้วยการพิจารณาเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมการแสดงออกของตนเอง จะช่วยให้บุคคลตระหนักรู้คุณลักษณะของตนเอง รู้จุดดีจุดด้อยของตน รู้ว่าควรคงลักษณะใดไว้ การวิเคราะห์ตนเอง กระทำได้ด้วยหลักการต่อไปนี้

๒.๑ การรับฟังความคิดเห็นเชิงวิพากษ์จากคำพูดและอากัปกิริยาจากบุคคลรอบข้าง เช่น จากผู้บังคับบัญชา จากเพื่อนร่วมงานจากผู้ใกล้ชิดหรือบุคคลในครอบครัว

๒.๒ วิเคราะห์ตนเองเกี่ยวกับความคิด ความต้องการเจตคติการกระทำ และผลการกระทำ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

๒.๓ ค้นหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ เช่น ตำรา บทความ รายงานการวิจัยด้านพฤติกรรมศาสตร์หรือศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์และพัฒนาตนเองอย่างถ่องแท้

^{๗๐} อ่างแล้ว, หน้า ๔๓.

๒.๔ เข้ารับการอบรมเพื่อพัฒนาจิตใจ (จิตใจและพฤติกรรมมนุษย์เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้เช่นเดียวกับสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก) ทำให้จิตใจได้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดปัญญารับรู้ตนเองอย่างลึกซึ้งและแท้จริง

๓. การฝึกตน เป็นวิธีการพัฒนาด้าน คุณธรรมจริยธรรมด้วย ตนเองขั้นสูงสุด เพราะเป็นการพัฒนาความสามารถของบุคคล ในการ ควบคุมการประพฤติปฏิบัติของตนให้อยู่ในกรอบของ พฤติกรรมที่พึงปรารถนาของสังคม ทั้งในสภาพการณ์ปกติและเมื่อเผชิญปัญหาหรือขัดแย้งการฝึกตน เป็นวิธีการพัฒนาด้าน คุณธรรม จริยธรรมด้วยตนเองขั้นสูงสุดเพราะเป็นการพัฒนาความสามารถของ บุคคล ในการควบคุมการประพฤติปฏิบัติของตนให้อยู่ในกรอบของพฤติกรรมที่พึงปรารถนาของสังคม ทั้งในสภาพการณ์ปกติและเมื่อเผชิญปัญหาหรือขัดแย้ง

๓.๑ การฝึกวินัยขั้นพื้นฐาน เช่น ความขยันหมั่นเพียร การพึ่งตนเอง ความตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ การรู้จักประหยัดและออม ความซื่อสัตย์ ความมีสัมมาคารวะ ความรักชาติฯ

๓.๒ การรักษาศีลตามความเชื่อในศาสนาของตน ศีล เป็นตัวกำหนดที่จะทำให้งดเว้น ในการที่จะกระทำชั่วร้ายใด ๆ อยู่ในจิตใจ ส่งผลให้บุคคลมีพลังจิตที่เข้มแข็งรู้เท่าทันความคิดสามารถ ควบคุมตนได้

๓.๓ การทำสมาธิเป็นการฝึกให้เกิดการตั้งมั่นของจิตใจทำให้เกิดภาวะมีอารมณ์หนึ่ง เดียวของกุศลจิต เป็นจิตใจที่สงบผ่องใสบริสุทธิ์เป็นจิตที่เข้มแข็ง มั่นคงแน่วแน่ทำให้เกิดปัญญา สามารถพิจารณาเห็นทุกอย่างตรงสภาพความเป็นจริง

๓.๔ ฝึกการเป็นผู้ให้ การรู้จักให้อภัย รู้จักแบ่งปันความรู้ความดี บริจาคเพื่อสาธารณะ ประโยชน์อุทิศแรงกายแรงใจช่วยงานสาธารณะประโยชน์โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ

สรุปได้ว่า การพัฒนาจริยธรรมด้วยวิธีพัฒนาดตนเองตามขั้นตอนดังกล่าวเป็นธรรมภาวะที่ บุคคลสามารถปฏิบัติได้ควบคู่กับการดำเนินชีวิตประจำวัน แต่มิใช่เป็นการกระทำในลักษณะเสร็จสิ้น ต้องกระทำอย่างต่อเนื่องจนเป็นนิสัย เพราะจิตใจของมนุษย์เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เฉกเช่น กระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

๒.๕ ข้อมูลพื้นที่วิจัย

๒.๕.๑ ประวัติความเป็นมา

โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร ตั้งอยู่ในบริเวณวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ประมาณ ๕ ไร่ ๔๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยมหาราชรัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานกำเนิดโรงเรียนเมื่อ ร.ศ. ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ในชั้นต้นใช้อาคารชั่วคราวเป็นอาคารไม้หลังคามุงจากเพียงหลังเดียวเป็นอาคารเรียน ใช้เสื่อ ลำแพนกันเป็นประตูและหน้าต่าง พระองค์ทรงกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนด้วยพระองค์เอง และเปิดสอนครั้งแรกเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ มีนักเรียนจำนวน ๘๐ คน เป็นโรงเรียนใน พระบรมราชูปถัมภ์โดยตรง ไม่ขึ้นตรงต่อกระทรวงธรรมการในสมัยนั้น ส่วนอาคารเรียนถาวรเป็น อาคารทรงยุโรป ๒ ชั้น ๘ มุข สีชมพู ประตูหน้าต่างมีลวดลายลูกไม้ ทางสีเขียวฝรั่ง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นด้วยทุนทรัพย์ซึ่งเป็นสมบัติของพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ พระองค์เจ้าอนุสรณ์ศิริประสาธน์ และเจ้าจอมมารดาเกสร ทรงห่วงใยในเรื่องการก่อสร้างเป็นอย่างยิ่ง แม้ขณะที่

พระองค์เสด็จประพาสยุโรปได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ เสด็จทรงควบคุมแทน

จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๔๗ จึงแล้วเสร็จสมบูรณ์ พระราชทานนามจารึกที่หน้าบันมุขกลางว่า “โรงเรียนเบญจมบพิตร สร้างรัตนโกสินทร ศก ๑๒๑” ให้นักเรียนชั้นเรียนบนอาคารถาวรหลังใหม่ ตั้งแต่วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นต้นมา อาคารหลังนี้เรียกว่า “อาคารพระพุทธเจ้าหลวง” ซึ่งเป็นอาคารที่ได้รับพระราชทานกิตติบัตรจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ให้เป็น อาคารอนุรักษ์ดีเด่น ประจำปี ๒๕๒๗ จากสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์

๒.๕.๒ อาคารเรียนและอาคารประกอบ

อาคาร ๑ (อาคารพระพุทธเจ้าหลวง) สร้างเสร็จเมื่อพ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นแบบพิเศษ ๒ ชั้น ๑๖ ห้องเรียนทรงยุโรป ราคาก่อสร้าง ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน) สร้างด้วยพระราชทรัพย์ ส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ อาคารหลังนี้ได้รับการซ่อมแซม หลายครั้ง ครั้งหลังสุด กรมสามัญศึกษาได้ทำการซ่อมแซมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ ใช้งบประมาณ ๒.๔ ล้านบาท อาคารเรียนหลังนี้ได้รับคัดเลือกให้เป็น อาคารสถานที่ราชการอนุรักษ์ดีเด่นของสถาปนิกสมาคม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระราชทานโล่รางวัล และประกาศนียบัตรแก่ โรงเรียนเมื่อพ.ศ. ๒๕๒๘ ปัจจุบันอาคารเรียนหลังนี้ยังมั่นคง แข็งแรง และสง่างาม โรงเรียนใช้เป็น สำนักงานของฝ่ายบริหารโรงเรียน ห้องเกียรติยศ

อาคาร ๒ (อาคารเทพศึกษา) สร้างเมื่อพ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นอาคารเรียน ๓ ชั้น ขนาด ๑๕ ห้องเรียน ราคาก่อสร้าง ๑.๕ ล้านบาท ใช้เป็นห้องคอมพิวเตอร์ ๒ ห้อง ห้องกลุ่มบริหารกิจการ นักเรียน ๑ ห้อง ห้อง Resource Center ๑ ห้อง ห้องสมุด ๕ ห้อง ห้องเรียนวิชาภาษาไทย ๔ ห้อง และห้องพักรูกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ๑ ห้อง

อาคาร ๓ (อาคารพุทธศึกษา) สร้างเมื่อพ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นอาคารเรียน ๔ ชั้น ขนาด ๒๐ ห้องเรียน ราคาก่อสร้าง ๒.๔ ล้านบาท ใช้เป็นห้องพักรูกลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา ๑ ห้อง ห้องกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ๑ ห้อง และห้องกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ๑ ห้อง ห้องเรียนเกษตร ๑ ห้อง ห้องเรียน ICP ๒ ห้อง ห้องร้านค้าสหกรณ์ โรงเรียน ๑ ห้อง ห้องพระพุทธศาสนา ๑ ห้อง

อาคาร ๔ (อาคารธรรมศึกษา) สร้างเมื่อพ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นอาคารเรียน ๔ ชั้น ขนาด ๒๐ ห้องเรียน ราคาก่อสร้าง ๓.๙ ล้านบาท ใช้เป็นห้องพักรูกลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ๑ ห้อง ห้องเรียนศิลปะ ๓ ห้อง ห้องเรียนคณิตศาสตร์ ๔ ห้อง ชั้นล่างเป็นห้องประชุม และห้องพักรูกลุ่ม สาระการเรียนรู้ศิลปะ ๑ ห้อง

อาคาร ๕ (อาคารรัตนโกสินทร ๒๐๐ ปี) สร้างเมื่อพ.ศ. ๒๕๒๒ แบบพิเศษ ๔ ชั้น ราคา ก่อสร้าง ๓.๓ ล้านบาท ใช้เป็นโรงฝึกงาน โรงอาหาร และห้องปฏิบัติการทางภาษา ๑ ห้อง และ ห้องเรียนกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพ และเทคโนโลยี จำนวน ๔ ห้อง

อาคาร ๖ (อาคารพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก) สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ แบบพิเศษ ๓ ชั้น ขนาด ๑๒ ห้องเรียน ราคาก่อสร้าง ๕ ล้านบาท พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก สร้างให้ด้วยทุนทรัพย์ส่วนตัว ใช้เป็นห้องเรียนวิทยาศาสตร์ ๑๒ ห้อง และห้องกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ๑ ห้อง

๒.๕.๓ ข้อมูลด้านทรัพยากร

โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร มีความพร้อมในด้านสื่อการเรียนการสอน อาคารสถานที่ ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องโสตทัศนูปกรณ์ แหล่งสืบค้นข้อมูลห้องสมุด เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ และมีอุปกรณ์ทางเทคโนโลยีที่ทันสมัย

ด้านทรัพยากรบุคคล โรงเรียนมีครูที่มีวุฒิทางการศึกษาที่มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์การทำงาน จึงมีความพร้อมในการทำงานและได้รับความอนุเคราะห์จากสมาคมนักเรียนเก่าในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมผู้ปกครองและครูโรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร มูลนิธิเบญจมเมตตาคารธรรม และชุมชน ช่วยสนับสนุนด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และบุคลากรช่วยสอนในสาระการเรียนรู้ที่ขาดแคลน

ด้านทรัพยากรอาคารสถานที่ โรงเรียนมีอาคารสถานที่ต่าง ๆ ดังนี้

อาคารเรียน	จำนวน	๖	หลัง
ห้องสุขา	จำนวน	๒	หลัง
เรือนประชาสัมพันธ์	จำนวน	๑	หลัง
บ่อนิยาม	จำนวน	๑	หลัง
ห้องพักนักกีฬา	จำนวน	๓	ห้อง
บ้านพักลูกจ้างประจำ	จำนวน	๑	หลัง
สนามบาสเกตบอล และวอลเลย์บอล	จำนวน	๒	สนาม
สนามเทนนิส	จำนวน	๑	สนาม

๒.๖. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อสังคม

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อสังคม พบว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

กมลรัตน์ ทวีชาติวิทยากุล ได้ทำการศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์องค์ประกอบความรับผิดชอบต่อการพัฒนาสังคมและความสงบสุขของสังคมของนิสิตปริญญาตรี สาขาสังคมศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะหรือพฤติกรรมที่แสดงถึงความรับผิดชอบต่อสังคมของนิสิต มีทั้งหมด ๑๗ ตัวแปรคือ ปฏิบัติตามกฎหมาย หรือกฎระเบียบสังคม ระวางการกระทำที่เป็นผลเสียต่อส่วนรวม ติดตามความเคลื่อนไหวของสังคม เข้าร่วมกิจกรรมของมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องกับสังคม เสียสละเวลาส่วนหนึ่งเพื่อประโยชน์ให้แก่สังคม มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาสังคมให้ความช่วยเหลือแก่ทางราชการในการพัฒนาสังคม ชักชวนให้ผู้อื่นเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาสังคมแนะนำให้ประชาชนปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม รักษาชื่อเสียง เกียรติยศของมหาวิทยาลัยควบคุมการกระทำให้อยู่ในขอบเขตที่สังคมยอมรับ รักษาขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงาม ช่วยบำรุงรักษาสาธารณสมบัติช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง^{๗๑}

^{๗๑} กมลรัตน์ ทวีชาติวิทยากุล, การวิเคราะห์องค์ประกอบของความรับผิดชอบต่อสังคมของนิสิตปริญญาตรี สาขาสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตามการรับรู้ของนิสิตและอาจารย์, วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๑).

ขวัญฤดี ขำซอนสตัย ได้ทำการศึกษาเรื่อง พฤติกรรมความรับผิดชอบของ นักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล ผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมความรับผิดชอบของนักศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับสูง ในทุกด้าน ทั้งความรับผิดชอบต่อตนเองและการกระทำของตนเอง ความรับผิดชอบต่อการศึกษาเล่าเรียน ความรับผิดชอบต่อสถาบัน และความรับผิดชอบต่อสังคม และยังพบว่านักศึกษาที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง จะมีพฤติกรรมความรับผิดชอบต่อการศึกษาล่าเรียนสูงกว่านักศึกษาที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำและปานกลาง และนักศึกษาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวต่ำจะมีพฤติกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมสูงกว่านักศึกษาที่มีฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวปานกลาง^{๗๒}

คณินิจ พุ่มพวง ได้ทำการศึกษาเรื่อง การใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรีจำนวน ๓๖ คน แบ่งเป็นกลุ่มควบคุม ๑๘ คน และกลุ่มทดลอง ๑๘ คน ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนในกลุ่มทดลองมีความรับผิดชอบต่อตนเองและหลังเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ และนักเรียนกลุ่มทดลองกับนักเรียนกลุ่มควบคุม มีความรับผิดชอบต่อตนเองหลังเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑^{๗๓}

บัญชา ท่าทอง ได้ทำการศึกษาเรื่อง การใช้หลักอิทธิบาท ๔ พัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ผลการวิจัยพบว่า ความรับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท ๔ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย มีความคิดเห็น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้ออยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ เรียงจากมากไปหาน้อย คือ ความรับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท ๔ ด้านความรับผิดชอบต่อโรงเรียน ความรับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท ๔ ด้านการประพฤติตนเป็นคนดี ความรับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท ๔ ด้านความรับผิดชอบต่อชุมชนและประเทศชาติ ความรับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท ๔ ด้านการความรับผิดชอบต่อครอบครัว และความรับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท ๔ ด้านการศึกษา

ผลการเปรียบเทียบข้อมูลการศึกษาความรับผิดชอบตามหลักอิทธิบาท ๔ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย จำแนกตามเพศและอาชีพของบิดา มารดา หรือผู้ปกครองพบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนตามห้องเรียน แผนการเรียน เกรดเฉลี่ยสะสม และสถานภาพของผู้ปกครองพบว่าไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕^{๗๔}

วัฒนาพร วัฒนบุรพากุล ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความรับผิดชอบต่อสังคมของสมาชิก จส. ๑๐๐ ผลการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการขับขี่ของสมาชิก จส.๑๐๐ คือ เพศชายมากกว่าเพศหญิง อายุ ๔๐ ปีขึ้นไป

^{๗๒} ขวัญฤดี ขำซอนสตัย, “การศึกษาพฤติกรรมความรับผิดชอบของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล”, **ปริญญาณิพนธ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๔๒).

^{๗๓} คณินิจ พุ่มพวง, “การใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี”, **ปริญญาณิพนธ์ ศศ.ม.(จิตวิทยาชุมชน)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖).

^{๗๔} บัญชา ท่าทอง, “ศึกษาการใช้หลักอิทธิบาท ๔ พัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียน ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

พบว่าอายุ มีความสัมพันธ์กับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีต่อสังคมส่วนรวม ทั้งนี้ อาจมาจาก ในการทำหน้าที่ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีเพื่อสังคมส่วนรวมนั้น อายุมีส่วนสำคัญเพราะอายุที่แตกต่างกันมีมุมมอง ความคิดแตกต่างกันไป ประสบการณ์ต่างกันไปพฤติกรรมที่ดีเพื่อสังคมจึงต่างกันไป และ การศึกษามีความสัมพันธ์กับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีต่อสังคมส่วนรวม ทั้งนี้ อาจมาจาก ในการทำหน้าที่ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีเพื่อสังคมส่วนรวมนั้น การศึกษามีส่วนสำคัญมาก เพราะ การศึกษาที่สูงขึ้น ย่อมมีแนวโน้มปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีต่อสังคมส่วนรวมมากขึ้น^{๗๕}

ดุสิต อุทิศพงษ์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมสำหรับ นักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง โดยที่ไม่แตกต่างตามกรอบแนวคิดที่ตั้งไว้ประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ๕ ด้าน คือ ๑) ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ๒) ความรับผิดชอบต่อเพื่อน ๓) ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา ๔) ความรับผิดชอบต่อชุมชน และ ๕) ความรับผิดชอบต่อประเทศชาติ จะเห็นว่าพฤติกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นประสบการณ์ที่สั่งสมและผ่านกระบวนการขัดเกลาของแรงกระตุ้นทางสังคม ซึ่งเริ่มมี พัฒนาการจากการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ขยายไปสู่สังคมที่ซับซ้อนมากขึ้น ได้แก่ สังคมโรงเรียน สังคมมหาวิทยาลัยและสังคมประเทศชาติ^{๗๖}

มนตรี เลิศสกุลเจริญ ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคม ขององค์กรธุรกิจภาคอุตสาหกรรมในจังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า ทิศนะของผู้บริหารองค์กร ธุรกิจที่มีต่อความรับผิดชอบต่อสังคม และการจัดกิจกรรมหรือบริการที่สะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสังคม มีความเห็นด้วยกับแนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมทางด้านเศรษฐกิจ ด้านกฎหมาย ด้าน จริยธรรม และ การใช้ดุลยพินิจ ในภาพรวม อยู่ในระดับมากทั้ง ๔ ด้าน และมีความเห็นด้วยต่อการ จัดกิจกรรมหรือบริการที่สะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสังคมทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านสุขภาพอนามัย ด้าน สิ่งแวดล้อม ด้านสิทธิผู้บริโภค ด้านพัฒนาชุมชน ด้านการศึกษา และ ด้านวัฒนธรรม อยู่ในระดับมาก มีความเห็นด้วยในด้านพัฒนาชุมชน และการศึกษาอยู่ในระดับปานกลาง โดยผู้บริหารให้ความสำคัญ ทางด้านสิทธิผู้บริโภคมากที่สุด และแนวทางการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ ผู้บริหารองค์กรธุรกิจ ควรมีการกำหนดนโยบายขององค์กรให้ครอบคลุมถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ด้านต่างๆ และจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการของลูกค้า และสอดคล้องกับวัฒนธรรมของ ชุมชนอย่างแท้จริง โดยใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วมจากฝ่ายต่างๆขององค์กรธุรกิจ เพื่อให้การจัด กิจกรรมตอบสนองต่อความต้องการของทุกฝ่ายอย่างเป็นรูปธรรมและสร้างความเชื่อถือให้กับลูกค้า และชุมชนภายนอก นอกจากนี้ผู้บริหารควรแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม โดยการจัดกิจกรรมหรือ

^{๗๕} วัฒนาพร วัฒนบุรพากุล, “ความรับผิดชอบต่อสังคมของสมาชิก จส.๑๐๐”, **ภาคนิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๒).

^{๗๖} ดุสิต อุทิศพงษ์, “การพัฒนาแบบวัดความรับผิดชอบต่อสังคม สำหรับนักศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๗).

บริการนอกเหนือจากกฎหมายบังคับไว้ อาทิ การให้ความช่วยเหลือแก่ลูกจ้างและชุมชน เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรธุรกิจให้สำเร็จด้วยดี^{๗๗}

บัณฑิตา ทรัพย์กมล ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรภาคธุรกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงงานอุตสาหกรรมเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ในด้านลักษณะกิจกรรมขององค์กร พบว่า ส่วนใหญ่มีการดำเนินการในด้านการผลิตสินค้าที่ดี และมีคุณภาพมากที่สุด รองลงมาคือ การรักษาสภาพแวดล้อม การบริจาคเงินหรือสิ่งของในงานการกุศลต่าง ๆ ส่วนปัจจัยจูงใจในการจัดกิจกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสังคม พบว่า ส่วนใหญ่ผู้บริหารใช้จริยธรรมในการบริหารงานอยู่ในระดับมาก รองลงมาคือ การตระหนักถึงจรรยาบรรณขององค์กร และการสร้างภาพพจน์ที่ดีต่อองค์กร ส่วนที่สะท้อนแนวโน้มของการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อสังคม พบว่า ส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่ผู้บริหารจะจัดกิจกรรมในด้านการผลิตสินค้าที่ดี และมีคุณภาพมากที่สุด รองลงมาคือ การรักษาสภาพแวดล้อม การบริจาคเงินหรือสิ่งของในงานสาธารณะกุศลต่างๆ ข้อเสนอแนะจากการศึกษา รัฐบาลควรเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ให้กับองค์กรที่มีการดำเนินงานด้านความรับผิดชอบต่อสังคมให้ประชาชนได้รับรู้ รวมทั้งสนับสนุนหลักการบริษัทบาลให้ขยายไปยังองค์กรอื่นๆเพิ่มมากขึ้นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพนักงานและชุมชนมากที่สุด^{๗๘}

ธัญมณีนันท์ พานิช ได้ทำการศึกษาเรื่อง วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมเชิงธุรกิจกับความรับผิดชอบต่อสังคม ผลการศึกษาพบว่า วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในประเทศไทย จำเป็นต้องหาแนวทางแก้ไขที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ภายใต้แนวคิดวิสาหกิจกับความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นการกระทำของส่วนลึกของจิตใจที่ไม่เป็นไปตามกระแสนิยมภายในสู่ภายนอก เป็นเรื่องคุณธรรม และที่จะช่วยเหลือผู้ที่เกี่ยวข้อง พันธมิตรและเครือข่ายทุกระดับ ภายใต้การทำงานด้วยความสมัครใจ ด้วยกลไก กำกับดูแลที่มีส่วนเกี่ยวข้องให้เกิดความสมดุลในกระบวนการดำเนินงานที่ต่อเนื่องและพัฒนา มีกระบวนการเรียนรู้ ภายใต้กระบวนการป็นส่วน และการมีส่วนร่วมจากแนวคิดดังกล่าว ส่งผลให้รูปแบบวิสาหกิจกับความรับผิดชอบต่อสังคมที่เหมาะสมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมตลอดจนปรับปรุงเพื่อพัฒนา ภายใต้ผู้ประกอบการหรือผู้บริหารระดับสูงเป็นผู้ริเริ่มและผลักดันที่สำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องมีความเข้าใจวิสาหกิจกับความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างแท้จริงจากประสบการณ์ ภายใต้การพัฒนาอย่างยั่งยืน ผู้นำจะต้องมีลักษณะกล้าตัดสินใจสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดี ตลอดจนสามารถสร้างผู้นำใน

^{๗๗}มนตรี เลิศสกุลเจริญ, “แนวทางพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจภาคอุตสาหกรรมในจังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาสังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗).

^{๗๘}บัณฑิตา ทรัพย์กมล, “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรภาคธุรกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีนิคมอุตสาหกรรม เขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕).

องค์กรทุกระดับให้มีพฤติกรรมเป็นต้นแบบในการสร้างวัฒนธรรมองค์กร ที่ก่อให้เกิดการพัฒนา กระดัดจิตใจของพนักงาน พันธมิตรเครือข่าย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง^{๗๙}

อนุชิต งามขจรวิวัฒน์ ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา อาชีวศึกษา ศึกษากรณี จังหวัดปัตตานี ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษาอาชีวศึกษา ที่มีเพศต่างกัน มีความรับผิดชอบต่อสังคมต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ เป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าเพศหญิงมีลักษณะอ่อนโยน มีความรับผิดชอบต่อสังคมมากกว่าเพศชาย และนักศึกษา อาชีวศึกษาที่มีอายุต่างกัน มีความรับผิดชอบต่อสังคมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เป็นการยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ เพราะ นักศึกษาที่มีอายุเพิ่มมากขึ้น มีความรับผิดชอบต่อ สังคมมากขึ้น ตามอายุ เพราะได้รับประสบการณ์ การรับรู้ในการอยู่ร่วมกันในสังคมมากขึ้น^{๘๐}

อุไรวรรณ วัชรคุ่มครอง ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา การศึกษานอกโรงเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ในจังหวัดสมุทรปราการ ผลการศึกษาพบว่า ระดับความรับผิดชอบต่อสังคมในภาพรวมของนักศึกษาอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นราย ด้าน พบว่าความรับผิดชอบต่อเพื่อนในภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ด้านความรับผิดชอบต่อสถานศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับปาน กลาง ด้านความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมืองของนักศึกษาในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง^{๘๑}

๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม พบว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

พระครูประโชติจันทวิมล (นาม จันทโชโต) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การส่งเสริมคุณธรรม และจริยธรรม นักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการส่งเสริมคุณธรรม และจริยธรรม นักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัด นนทบุรี และเพื่อเสนอ ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม นักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัย คือ นักเรียนโรงเรียน นวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัด นนทบุรี ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้น มัธยมศึกษาตอนปลาย สถิติที่ใช้ในวิเคราะห์ข้อมูล คือ การหาค่าความถี่และค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) สถิติทดสอบ

^{๗๙} ธัญมณีสถนัญญ์ พาณิกัก, “วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมเชิงธุรกิจกับความรับผิดชอบต่อ สังคม”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙).

^{๘๐} อนุชิต งามขจรวิวัฒน์, “ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาอาชีวศึกษา ศึกษากรณีจังหวัด ปัตตานี”, *ภาคินพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๙).

^{๘๑} อุไรวรรณ วัชรคุ่มครอง, “ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาการศึกษานอกโรงเรียนระดับ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ ในจังหวัดสมุทรปราการ”, *วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๓).

ค่าที (T-test) และสถิติการวิเคราะห์ความแปรปรวนทาง เดียว (One-Way Analysis of Variance : F-test)

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการส่งเสริมคุณธรรมและ จริยธรรม นักเรียนโรงเรียน นวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ที่ กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้น มัธยมศึกษาตอนปลาย พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อ พิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ใน ระดับมากทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านความมีน้ำใจ ด้านความ ประหยัด ด้านความขยัน ด้านความมีวินัย และด้านความซื่อสัตย์

๒. ผลการวิเคราะห์การ เปรียบเทียบการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม นักเรียนโรงเรียน นวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้น มัธยมศึกษาตอนปลาย จำแนกตามเพศและระดับชั้นเรียน โดยภาพรวม พบว่า ไม่แตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ ๐.๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๓. แนวทางการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม นักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ควร ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมด้านนี้เป็นพิเศษ เพราะสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ซึ่งเต็มไปด้วยการแข่งขันและเร่งรีบ จึงทำให้พฤติกรรมของเด็กได้รับอิทธิพล จากสภาพการณ์ดังกล่าว^{๘๒}

นลินี นุตย์จิตะ ได้ทำการศึกษาเรื่อง การดำเนินงานกิจการนักเรียนด้านการส่งเสริมวินัย คุณธรรม และจริยธรรมของนักเรียน ผลการศึกษาพบว่า ควรสร้างความเข้าใจในเรื่องวินัย คุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนให้เกิดขึ้นในหมู่นักเรียนมากกว่าการลงโทษควรกวดขันนักเรียนที่ ประพฤติตัว ออกนอกกฎระเบียบข้อบังคับด้วยความเด็ดขาด ครูและบุคลากร ในโรงเรียนควร ปฏิบัติตนเป็น แบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียน และควรจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม และจริยธรรม ให้มีขึ้นบ่อย ๆ รวมทั้งควรให้ครูที่ปรึกษาเป็นผู้ให้คำแนะนำอบรมในด้านวินัยและ ความ ประพฤติให้นักเรียนอยู่ เสมอ^{๘๓}

รัตนกร วงศ์ศรี ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน นักศึกษา โรงเรียนลำปางพณิชยการและเทคโนโลยี จังหวัดลำปาง ”การวิจัยครั้งนี้มี วัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษา สภาพการดำเนินงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน นักศึกษา และแนวทางพัฒนาการ ดำเนินงาน พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนนักศึกษาของโรงเรียนลำปางพณิชยการและ เทคโนโลยี จังหวัด ลำปาง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ ครูผู้สอนโรงเรียนลำปาง พณิชยการและเทคโนโลยี จำนวน ๑๙๐ คน นักเรียนจำนวน ๓,๒๓๔ คน เครื่องมือที่ใช้ในการ วิจัยคือ แบบสอบถาม สถิติ ที่ใช้

^{๘๒} พระครูประดิษฐ์จันทวิมล (นาม จนทโชโต), “การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม นักเรียนโรงเรียน นวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, **ปริญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต** , สาขาวิชา การบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๘๓} นลินี นุตย์จิตะ, “แนวทางการด ำเนินงานกิจการนักเรียนของโรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์.ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓).

ในการวิจัยคือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐานผลการวิจัย พบว่า ครูและนักเรียนมีความเห็นตรงกันว่าวิธีที่ดำเนินงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนนักศึกษาในวิธีแรกคือ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนควบคู่กับ กิจกรรมการเรียนการสอนมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนเพื่อ พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง กิจกรรมของโรงเรียนที่จัด ขึ้นเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก และการกำหนดระเบียบปฏิบัติ ของนักเรียนนักศึกษาและการควบคุมการปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมากแนวทางพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนนักศึกษาตามความคิดเห็นของครูคือ ครู ควรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน ควรมีการปรับปรุงห้องน้ำให้สะอาด และควรจัดกิจกรรมนอกสถานที่ที่มุ่งเน้นกิจกรรมสร้างประโยชน์เพื่อส่วนรวมแนวทางพัฒนา คุณธรรมจริยธรรมนักเรียน นักศึกษาตามความคิดเห็นของนักเรียน คือ ครูควรเพิ่มความเอาใจ ใส่ต่อความประพฤติของนักเรียนนักศึกษาในทุกๆ ด้านอย่างต่อเนื่อง และให้ทุกคนมีส่วนร่วมใน การปฏิบัติ และควรมีความเข้มงวดให้มากขึ้น มีการรณรงค์ให้ช่วยกันรักษาความสะอาด^{๘๔}

พระครูบวรกิจวิธาน (รอดทิม) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ (ฉะเชิงเทรา - สมุทรปราการ)” มีวัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษาสภาพการพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียน มัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ (๒) เพื่อศึกษาข้อมูลปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ (ฉะเชิงเทรา - สมุทรปราการ) (๓) เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา จำแนกตามเพศ อายุ และระดับชั้นมัธยมศึกษา และกลุ่ม ตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา เขต ๖ (ฉะเชิงเทรา -สมุทรปราการ) จำนวน ๒๐๘ คน จากจำนวนประชากร ทั้งหมด ๕๖๐ คน เครื่องมือ ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามการวัดระดับการ พัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ มีความเชื่อมั่น ๐.๘๖๑ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ โดยการหา ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน (Standard Deviation) และการเปรียบเทียบเปรียบเทียบความคิดเห็นนักเรียน โรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ (ฉะเชิงเทรา-สมุทรปราการ) วิเคราะห์โดย การทดสอบที (t-test) การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way analysis of variance) และในกรณีที่พบ ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓ กลุ่มขึ้นไป ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญที่น้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD)

ผลการวิจัยพบว่า

๑. ระดับความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการ พัฒนาคุณธรรมนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖

^{๘๔} รัตนากร วงศ์ศรี “การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน นักศึกษาโรงเรียนลำปางพณิชยการและเทคโนโลยี จังหวัดลำปาง”, งานวิจัย, (พณิชยการและเทคโนโลยี, ๒๕๕๐), หน้า ๖๗.

(ฉะเชิงเทรา - สมุทรปราการ) โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (= ๒.๖๖) และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่านักเรียนมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณธรรม นักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ (ฉะเชิงเทรา - สมุทรปราการ) โดยรวม อยู่ในระดับน้อย ได้แก่ ด้านการสภาพแวดล้อมทางบ้าน

๒. การเปรียบเทียบผลการวิจัยพบว่านักเรียนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณธรรม นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ (ฉะเชิงเทรา - สมุทรปราการ) โดยรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้เมื่อพิจารณาเป็นราย ด้านนักเรียนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณธรรมนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ (ฉะเชิงเทรา - สมุทรปราการ) ในทุกด้าน ไม่ แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๘๕}

มิตร ดาราฉาย ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การดำเนินงานด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของโรงเรียนวัดบางยาง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับสภาพการดำเนินงานด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของโรงเรียนวัดบางยาง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาครใน ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการกำหนดปรัชญา เป้าหมาย ด้านการจัดตั้งองค์กร ด้านการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชน ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ด้านการจัดองค์กรนักเรียน ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียน ด้านการดำเนินงานด้านการประเมินผลการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ผลการศึกษาพบว่า สภาพการดำเนินงานด้านการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของโรงเรียนวัดบางยาง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร ทั้ง ๖ ด้าน อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีด้านการกำหนดปรัชญา เป้าหมาย มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด เท่ากับ ๔.๙๐ อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๘๒ อยู่ในระดับมากที่สุด และด้านการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและชุมชนในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมมีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด^{๘๖}

จารุภัทร์ ธิ้มพรและคณะ ได้ทำการศึกษาเรื่อง การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนด้วยโครงการสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทานอภิสรรณของกระทรวงศึกษาธิการ กรณีศึกษาสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนด้วยโครงการสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะของกระทรวงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒) เพื่อเปรียบเทียบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมด้วยโครงการสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะของ กระทรวงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยาของ

^{๘๕} พระครูบวรภิกขิต (รอดทิพย์), การพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๖ (ฉะเชิงเทรา-สมุทรปราการ), **ปริญญานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙).

^{๘๖} มิตร ดาราฉาย, “การดำเนินงานด้านการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของโรงเรียนวัดบางยาง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสาคร”, **รายงานการศึกษาอิสระปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๕๓).

นักเรียนที่มีเพศ อายุและระดับชั้นการศึกษาต่างกัน ๓) เพื่อรวบรวมข้อเสนอแนะการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนด้วยโครงการสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะของกระทรวงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผลการวิจัยพบว่า

๑. การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนด้วยโครงการสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะของกระทรวงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยรวมทั้ง ๓ ด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก

๒. ผลการเปรียบเทียบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนที่มีเพศต่างกัน มีคุณธรรมจริยธรรมที่ส่งเสริมด้วยโครงการสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย โดยรวมแตกต่างกัน

๓. ผู้ตอบแบบสอบถามได้เสนอแนะ ดังนี้ ครูอาจารย์ไม่ได้ถือเรื่องจริยธรรมเป็นเกณฑ์ในการแก้ปัญหา เน้นแต่การสอนวิชาการเพื่อให้นักเรียนเก่งและสอบแข่งขันเรียนต่อระดับที่สูงขึ้น ควรมีการผลิตสื่อ(เทปหรือแผ่น CD สอน) ให้แพร่หลายจะได้มีการฝึกหัดสวดมนต์ทำนองสรภัญญะมากขึ้น ผู้เป็นต้นแบบในการสวดมนต์ให้ได้ทำนองไพเราะและถูกต้องมีจำนวนน้อย โครงการดีๆ เช่น การพัฒนาจริยธรรม (การเข้าวัดฟังธรรม ฟังพระเทศน์วันสุดสัปดาห์) ไม่ได้นำมาปฏิบัติในโรงเรียน ควรมีการสวดมนต์หมู่ทำนองสรภัญญะในสถานศึกษาทุกครั้งที่จะจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาและการสวดมนต์เป็นเพียงสิ่งที่ครูอาจารย์สั่งให้ทำเป็นครั้งคราว นักเรียนจึงไม่จำใส่ใจ^{๘๗}

สุภาพร สุขสวัสดิ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสตรีนนทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า

๑. การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสตรีนนทบุรี ตามความเห็นของผู้บริหาร ครู คณะกรรมการนักเรียนและคณะกรรมการเครือข่ายผู้ปกครอง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน

๒. แนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนนนทบุรี จำแนกรายด้านดังนี้

๑) ด้านการกำหนดนโยบายการพัฒนา ควรมีการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ปรับวิสัยทัศน์ พันธกิจ กำหนดนโยบาย วางแผนการดำเนินงาน รายงานผลต่อผู้บริหารโรงเรียน

๒) ด้านการเรียนการสอน การสอนควรสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมในทุกรายวิชา มีการวัดผลด้านคุณธรรมจริยธรรมควบคู่กับเนื้อหาสาระการเรียนการสอน ครูเป็นกลไกสำคัญในการอบรมขัดเกลานักเรียน

๓) ด้านการจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน จัดที่ประดิษฐานพลับพลาสัญลักษณ์ของโรงเรียนให้เหมาะสม ปลูกไม้ดอกประจำโรงเรียนและต้นไม้ใหญ่ให้ร่มรื่น จัดภูมิทัศน์ให้เหมาะสมเป็นแหล่งเรียนรู้ พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้สะอาด มีระบบสุขาภิบาลที่ดีจากการมีส่วนร่วมของนักเรียน

^{๘๗} จารุภัทร์ อิมัมพรและคณะ, การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนด้วยโครงการสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะของกระทรวงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, การปฏิบัติงานวิจัยของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๔๘-๗๓.

๔) ด้านการปฏิบัติเป็นแบบอย่างของครูและบุคลากรในโรงเรียน ผู้บริหาร ครูและบุคลากรควรเป็นแบบอย่างของความศรัทธา ความเคารพนับถือและรับฟังความคิดเห็นของนักเรียนมีความสุภาพ รู้จักควบคุมอารมณ์ มีความรักและปรารถนาดีต่อศิษย์

๕) ด้านการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ต้องส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักการทำความดีด้วยตนเอง มีกิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการกระทำความดีและส่งเสริมความสามัคคี

๖) ด้านการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน ผู้ปกครองต้องเป็นแบบอย่างที่ดี โรงเรียนควรจัดทำคู่มือการอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้มอบให้ผู้ปกครอง จัดสัปดาห์การเยี่ยมบ้านนักเรียน ผู้ปกครองควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมของโรงเรียน รับทราบพฤติกรรม อบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน

๗) ด้านการประเมินผลเพื่อการพัฒนา ควรแต่งตั้งผู้รับผิดชอบโครงการกำกับ ติดตาม ประเมินผลการพัฒนา มีการประกาศเกียรติคุณนักเรียนที่มีคุณงามความดี เป็นระยะอย่างต่อเนื่องและวางแผนการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมให้มีประสิทธิภาพ^{๘๘}

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมข้างต้นจะเห็นว่า มีนักวิชาการ นักการศึกษาเห็นความสำคัญ และทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปลูกฝังและการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน รวมถึงมีหน่วยงานหลายหน่วยงานที่ให้ความสำคัญต่อการดำเนินงานปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเด็กและเยาวชน รวมถึงหน่วยงานที่ใกล้ชิดเด็กและเยาวชน อย่างเช่น สถานศึกษา ซึ่งการดำเนินงานของสถานศึกษาในการปลูกฝังและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนจะสัมฤทธิ์ผลมากน้อยเพียงใด จึงเป็นปัจจัยที่ควรจะต้องศึกษาบทบาทในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนในสถานศึกษา

---

^{๘๘} สุภาพร สุขสวัสดิ์, “การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสตรีรัตนบุรี”, รายงานการศึกษาระดับปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒).

๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร” นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ด้านตัวแปรต้น (Independent Variables)

ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ สถานภาพผู้ตอบแบบสอบถามซึ่งประกอบด้วย อายุ ระดับชั้นเรียน เกรดเฉลี่ย อาชีพผู้ปกครอง การเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน

ด้านตัวแปรตาม (Dependent Variables)

ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ใน ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ความรับผิดชอบต่อการศึกษาเล่าเรียน ๒) ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา ๓) ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ๔) ความรับผิดชอบต่อสังคม

